ČASOPIS ZA KULTURU I UMJETNOST 2. BROJ / LISTOPAD 2026.

#samokulturno

ONTOLOGIJA RIJEČI / IZMEĐU IZREČENOG I PREŠUĆENOG 4
ALEKSANDRA NAČINOVIĆ / NA PRSTIMA · ŠUM NA VEZI · RIJEČI · JEZIK 6
ŽELJKA BITENC / IDENTITET 8
MIROSLAV VANEK / DRUŠTVO U KOJEM RIJEČ SMRT NIJE PROBLEM... 10
ANDREA ŽIC PASKUČI / PRED ODLAZAK 12
ANA-MARIA OREŠKI / PRAZNA RIJEČ 14
MAJA PANIĆ / ISTINA IMA DVA LICA 16
VANDA BORELLI / MALA BILJEŽNICA 20
DARKO LESINGER / FAHRENHEIT 451 · ZATIPAK 22
TIHANA DRAGIČEVIĆ / DIPLOMACIJA 24
NIKOLINA CVRTILA / KAKO OBITELJ I DRUŠTVO PRIHVAĆAJU RAZLIČITE 26
DANIJELA BOLANČA / UKRADEN SAN 30
RAZGOVOR: JASNA HORVAT 32
EVICA KRALJIĆ 42
KAROLINA MILIĆEVIĆ / DOBILA SAM ŠUTNJU U MIRAZ 44
MARIJANA BALOG-PARAZAJDA / DNEVNIK STAKLENIH RIJEČI 46
SANJA KIRCH-LETO / ŽIVOT U ZAGRADI 48
NIKOLA DOMINIS / JOŠ NISU NAĐENE RIJEČI ZA LJUBAV 50
MILKICA URSA / POLJE RIJEČI 52
PAVLA VIŠIĆ / SENTENCIJA 54
RAZGOVOR: BEATRICA KURBEL 56
ANAMARIA DELBIJANKO / STRAH 64
BOŽENA JADRIJEVIĆ KRZNARIĆ / RIJEČ 66
CLARA WOLF / RIJEČ 68
IVA HARBIĆ KOSIR / RIJEČI KAO POZIV 70
ZLATKO BALENTIĆ 72
DARIJA SMILJANIĆ 74
DARKO ŽIGROVIĆ / SAMO RIJEČ · VAPAJ PUSTINJSKE RIJEČI · IPAK PIŠEM · AFORIZMI 76
DŽENIS BEGIĆ / OTJERAJ OBLAKE 80
JASMINA BOSANČIĆ / IGRAM SE RIJEČIMA 82
EDA BUDIĆ / SVILA 86
MARIJA KONDRES / MAN OF WORDS 90
HRVOJE MARTINOVIĆ / ŽIVOT RIJEČI 92
IGOR ANDRIŠEK / ODSUTNOST RIJEČI 94
KRISTINA CRNOGORAC / NA POLA PUTA DO NAS 96
IVA ROŽIĆ / ČOVJEK I RIJEČ 98
RAZGOVOR: INGRID DIVKOVIĆ 100
JADRANKA ŠKROBAR / STARA ŠUMA · LJETO 112
EMILI TOMAIĆ 114
JELENA SHAUGHNESSY / RIJEČI 116
LEO LJUBIČIĆ / DA, CHEF 118
JULIJANA PLENČA / RIJEČ 122
ANTONIA LILIĆ / KAD NAM ODUZMU RIJEČI 124
MARIJA PALIKUČA / KAMO IDU TVOJE RIJEČI? 128
KRISTIJANA PERŠIĆ / RIJEČI 130

Sadržaj

KRISTINA PERKOVIĆ / ŽIVOTNA 134
LEONARDA BLJAIĆ / RIJEČ 136
LANA MAKARUN / CRNA RUPA 138
LANA PAPIĆ / PRE KVALIFIKACIJE · PRE PORUKE 140
MIRNA NOVAK 144
LANA ŠKVORC / RIJEČ 146
LORENA BASARA ZUPČIĆ / PISANJE 148
LIDIJA KRASNIĆ SERDAR / HER VOICE IN THE QUIET 150
RAZGOVOR: DALIJA DŽOZET 152
JELENA REBIĆ / BARTHES ILI O TOME KAKO VOLJETI RIJEČ KOJOJ NE VJERUJEŠ 164
DRAGAN STOJKOVIĆ / RASTANAK 174
MARIANA UGLJAREVIĆ / TIŠINA 176
MARIN BUOVAC 178
MARIJA ZEKANOVIĆ / PONIZNA PJESMA · KORIJEN RIJEČI 198
MAGDALENA BABIĆ / X I Z 200
VALENTINA TOLSTOPIATOVA / PRIJATELJ ILI NEPRIJATELJ – JEZIK KOJI VEŽE 206
MARINA ĆOSIĆ TRBARA / RIJEČIMA 208
MARINA MOLNAR / VOLJETI SUSRET 210
MARKO PRESEČKI / BROD NA SPRUDU 212
MAJA MUŠURA MALATESTINIĆ 214
MATEA KOŽUL / VJEČITA SVJETILJKA 218
VANDA JURKOVIĆ 220
JELENA REBIĆ / ŠUTNJA MEURSAULTA 222
NORAH B. HILL / TVOJA. RIJEČ. 232
ROBERTA ANIĆ / RIJEČ 234
RAZGOVOR: IVANA GLOŽIĆ METER 236
MARIJANA ŠIMUNIĆ RAIČ 248
SNJEŽANA MIHAJLOVIĆ 250
SANJA BUŽIMKIĆ / FILIGRAN PISANJA 252
SONJA ZVONAR / KONDICIONAL I. 254
TAMARA BOŠKOVIĆ / U TIŠINI 256
MARTA IVANOVIĆ / RIJEČ-DVIJE 258
TEA BOŽINOVIĆ / SAMO RIJEČ 262
VESNA ŠPOLJAR / SVA ONA SLOVA POKLONJENA TEBI… 264
LADISLAV BABIĆ / KULA BABILONSKA 266
TIBOR AGIĆ / RIJEČI 272
NINA VUKADIN / PROSTOR IZMEĐU DISANJA 274
SERGEJ ANĐELKOVIĆ / PODSJETNIK 280
ŽELJKA VLAINIĆ / EVOLUCIJA RIJEČI 282
SANJA KIRCH-LETO 286
NATAŠA SERŠIĆ / RIJEČI KOJE PRODAJU 288
SUZANA SUMAN / ZABORAVLJENI JEZIK ILI MOJ NAJDRAŽI NIJEMAC 292
IMPRESSUM 296
ZAHVALE 297

IZMEĐU IZREČENOG I PREŠUĆENOG

U početku bijaše riječ – tom rečenicom prvi broj ovog časopisa završio je, a ovaj počinje, mladenačke geste, onda je riječ ono čime se taj čin uopće izvodi. Ne postoji početak pr činom one ulaze u svijet kao razlučive, kao nešto o čemu se može misliti. Riječ ne dola vidljivost. To je teza koju ovaj broj uzima ne kao utješnu metaforu, nego kao problemati

Filozofija 20. stoljeća izvela je ono što se s pravom naziva jezičnim obratom: spoznaja obris onoga što nam je dostupno. Wittgensteinova rečenica: „Da granice mojega jezika tvrdnja da ono za što nemamo riječ za nas gotovo da i ne postoji, ostaje s onu stranu misl o tome se mora šutjeti.“ I upravo tu, na rubu izrecivog, počinje ono čime se ovaj broj ba – ne odsutnost značenja, nego njegov najnapetiji oblik.

Heidegger je tu napetost zaoštrio do krajnosti tvrdnjom da jezik nije sredstvo kojim čo jezik govori, a mi mu, u najboljem slučaju, odgovaramo. To preokreće svu udobnu pred njihovi taoci. Svaki put kada izgovorimo nešto, govorimo jezikom koji nas je zatekao, ko svjesni. Govoriti znači biti „govoren“. I upravo je zato svaki autentičan iskaz toliko rijeć još nije rečeno baš tako.

Ovdje se otvara ono što ovaj broj smatra svojom oštricom: riječ je istovremeno medij in ništa ne opisuju, nego nešto čine – performativi. Kada sudac izrekne presudu, kada sveć proizvodi. Izrečeno mijenja svijet. To znači da je riječ uvijek već i pitanje tko ima pravo diskurs nije neutralno polje na kojem se sučeljavaju ideje, nego sustav koji određuje što istina. Iza svake riječi koja prolazi nečujno stoji čitava arhitektura dopuštenja i isključiv

Zato je tema riječi neodvojiva od pitanja prešućenoga. Ono što se ne kaže nije uvijek or samo zabrana; ona je oblikovanje samoga polja izgovorivog. A jezik koji izumire ne odno – Sapir i Whorf, ma koliko sporna bila jaka verzija njihove teze, bili su u pravu barem u to jedan neponovljiv način da se bude čovjek. Steiner je smrt jezika nazvao tihim holokaus se jedino kroz nju moglo misliti.

No riječ nije samo moć i gubitak. Ona je i ono najkrhkije što imamo – pokušaj da se d smislu, čin vjere: izgovaram zvuk u nadi da će u tuđoj svijesti izazvati nešto srodno ono kroz najzatrovaniji jezik može probiti čin obraćanja – da je pjesma, kako je rekao, nek izbačena na obalu. Riječ je, dakle, i rana i zavoj, i šifra i njezino razrješenje. Onaj tko je

Upravo zato ovaj broj ne traži riječi koje pristaju, nego riječi koje stoje. U vremenu u koj ili upravo kulture postaju toliko izlizane da više ne režu ništa – inzistirati na težini poje vulgarizacije života, da se diktatura prvo dogodi u rečenici, a tek onda na ulici. Ako je tak što prešućuje, o odgovornosti onoga tko je izgovara – jedan od posljednjih oblika brige

Stoga tekstovi, slike, glasovi i forme okupljeni u ovom broju nisu pozvani da o riječi gov koji se opire, koji ne pristaje da bude tek nosač poruke. Poezija koja šuti između redak svaki od tih oblika potvrđuje istu slutnju: da riječ nije ono što imamo, nego ono što nas I ako je prvi broj završio tvrdnjom da u početku bijaše riječ, ovaj je počinje ozbiljno shv nešto započne. A katkad je čitav svijet pitanje toga hoće li se ona uopće izgovoriti.

ONTOLOG

i taj kružni hod nije slučajan. Ako je početak, kako smo ustvrdili, čin ozbiljnosti, a ne
ije imenovanja. Adam u Knjizi Postanka ne stvara životinje, ali ih imenuje, i tek tim
zi nakon stvarnosti da bi je opisala; ona je prag preko kojeg stvarnost uopće stupa u
iku.

da granice našega jezika nisu zid oko svijeta koji bismo inače jasno vidjeli, nego sam
značе granice mojega svijeta.“ – nije skromna napomena o rječniku, nego radikalna
ivog. No on isti put dovršava drugom, težom rečenicom: „O čemu se ne može govoriti,
avi. Jer ako jezik određuje granice svijeta, onda je svaka šutnja također jedna granica

vjek raspolaže, nego kuća bitka u kojoj čovjek stanuje. Ne – mi govorimo jezik, nego –
odžbu o riječi kao alatu. Nismo gospodari riječi; mi smo njihovi nasljednici, ponekad
oji je prošao kroz tisuće usta prije naših, natopljen sedimentima značenja kojih nismo
dak i toliko skup – on traži da se kroz istrošeni, naslijeđeni materijal probije nešto što

timnosti i instrument moći. J. L. Austin pokazao je da postoji čitava klasa iskaza koji
enik proglasi brak, kada netko položi zakletvu, riječ ne izvještava o stvarnosti, nego je
govoriti, čiji iskaz ima snagu čina, a čiji ostaje puki šum. Foucault je to izveo do kraja:
o se uopće smije reći, tko je ovlašten da to kaže i pod kojim uvjetima nešto vrijedi kao
anja.

no što se ne zna – često je to ono što se ne smije, ne može ili ne usuđuje. Cenzura nije
si sa sobom samo rječnik, nego cijeli način na koji je jedan svijet bio rezan na zglobove
ome da svaki jezik nudi vlastiti nacrt stvarnosti, i da sa svakim ugaslim jezikom nestaje
stom svijesti, i ta hiperbola nije neopravdana: kada nestane riječ, nestaje i sve ono što

rugome preda nešto što je po svojoj naravi neprenosivo. Svaki razgovor je, u nekom
me što je u mojoj. Paul Celan, pišući na jeziku ubojica svoje majke, dokazao je da se i
ka vrsta poruke u boci, bačene s vjerom, ne uvijek čvrstom, da bi negdje mogla biti
primi nije pasivan; on je dovršava.

em se jezik troši brže nego ikad, u kojem riječi poput slobode, autentičnosti, zajednice
edine riječi čin je otpora. Brodski je upozorio da je vulgarizacija jezika uvijek preteča
o, onda je briga o riječi – o njezinoj preciznosti, o razlici između onoga što kaže i onoga
o čovjeku.

vore kao o temi koja se može iscrpiti. Pozvani su da je iskuse kao otpor – kao materijal
a, proza koja traži jezik kojeg još nema, esej koji propituje granicu govora i tišine. A
ima; ne ogledalo svijeta, nego njegov uvjet.
vaćati – ne kao citat, nego kao zadatak. Jer ponekad je dovoljna samo jedna riječ da

IJA RIJEČI

NA PRSTIMA

Govorim dva
jezika

U oba

hodam na
prstima,

ni pred sobom
gola.

ŠUM NA VEZI

Nije mogao
razumjeti jezik

pa sam se
ozlijedila.

I što je onda
rekao?

„Ti bešćutna
ženo.“

Sladoled je
ostavio na stolu.

Aleksand
Načinovi

Žao mi je tih
ružičastih ručnika

na štriku.

I meni se sviđa ta
žena.

Ali muž je tuče.

Nemaš ni oči ni
nos.

Nemaš ni misli.

Jegulja si. Plivaš.

Ne želiš „riječi“.

Pepeo cigarete

pada u padelu

dok kuhaš.

A što je s
ponedjeljkom?

RIJEČI

Bude me

debele glasne rečenice.

Kockaju se u mojoj glavi,

odlete preko Rta dobre
nade.

Poneka zapne o dračу

i osuši se na suncu kao
haringa.

Bilo bi dobro promijeniti
status.

Stavljam u maramu kruha
i vina.

Bijelom kapsulom
putujem satima.

Spuštam se na greben
gdje albatrosi hrane
mlade,

za dobrodošlicu nude mi
sushi od skuše.

JEZIK

U plitkoj spilji napravim
si ležaj,

učit ću mlade jeziku
ljudi, a oni mene jeziku
ptica.

IDENTITET

Ako si skroman,
bez utočišta,
baštine i nasljeđa,
ne znači da si bez osobnosti i identitet

Da tvoje ruke,
tvoje oči, tvoje riječi
i tvoji koraci,
ne odzvanjaju
isprazno
ne hlape i ne brišu
tvoju prolaznost,
tvoj dah i postojanje.

Želj

a.

Ne gaziš tuđe,
ne propituješ i
ne cjenkaš se.
Ideš, hodaš i ne daš
se.

Ljudi te vide.
Znaju tko si.
Dozvoli si
da šutiš il' govoriš,
da padaš i ustaješ,
bez svega, a odvažan.
Budi to što jesi.

ka Bitenc

MIROSLA

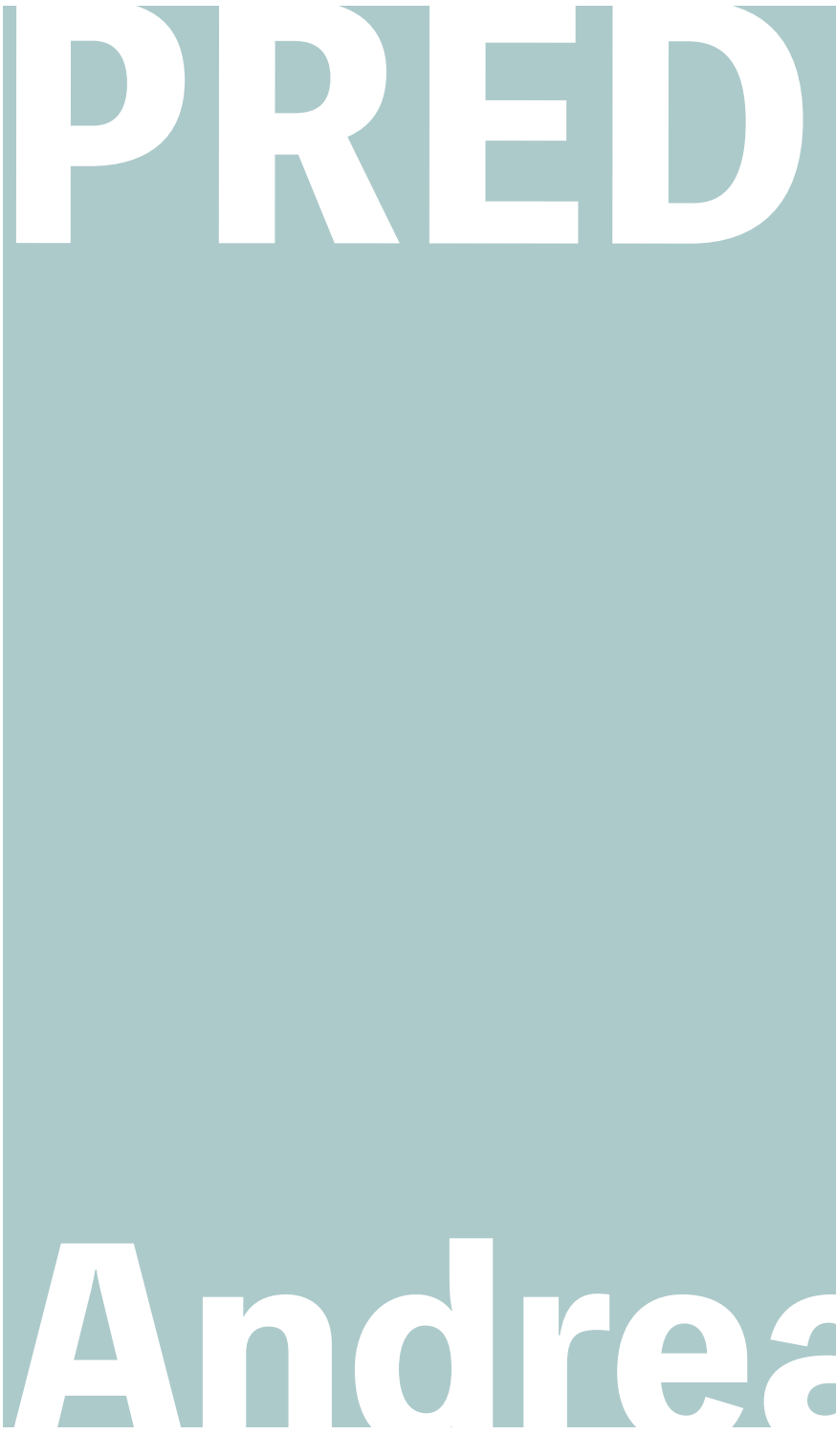

Društvo u kojem RIJEČ sm nije

V VANEK

rt
problem
etički je ubilo
samo sebe.

PRED
Andrea

ODLAZAK

u kući u kojoj više nije bilo izgleda za život

sjedimo u tišini

ispred nas na stolu grožđe

srž skrivena iza tankih opni

i to je zadnje što se tamo dogodilo

tišina i grožđe

prepušteno truljenju

a Žic Paskuči

ANA-MARIA OREŠKI

Prazan list papira stoji ispred mene kao golemi div. Sasvim bijel s ponekom prašinom toliko sitnom da čovjek pomisli: „Čisto!“ Tome divu, toliko blizu mene što stane, ne smeta moj dah, kao ni hujajući vjetar što prolazi ovom sobom. Podižem glavu i promatram diva dokle god mi pogled seže, no oči su moje u nemogućnosti vidjeti njegove.

Div stoji mirno, kao lovac u pripremi. Stoji i promatra, pogledom nešto traži. Traži li mene? Tako sićušan ispred njega, nije mu za krivo uzeti što me ne vidi. Pitam se, bih li ga trebao dozvati, pak potapšati ga po nozi ili udariti svom silom? Pa što bi bilo i da ga ubodem svojom olovkom? Ne uradim ništa.

PRAZNA

Tu sam, na istom mjestu diveći se formatu papira i kontrarnosti njegove boje naspram ovog crnog svijeta iza njega. U toj osunčanoj sobi, njegov ravan bijeli trbuh toliko je tanak da ti se učini prozirnim, toliko tanak da i ne postoji. Bjelina je i dalje zastrašujuće golema. Div i dalje nepomično stoji. Tišina je ispunila sobu. Uši neprekidno naćuljene s iščekivanjem da će mi div nešto reći, pak vlastito srce ne čujem.

Zaškiljim da bolje vidim, onako kako starci zaškilje kada ih netko pozdravi iz daljine. Hej! Pa nije to prašina! To su prazne riječi što lebde zrakom vidljive samo na sunčevim zrakama. Otkud su se stvorile? Tko ih je tamo postavio i koja je njihova vrijednost kada su prazne? „Prazan papir nosi prazne riječi“, odgovorio je.

A RIJEČ

Istina ima dva lica

LUMINA I LUDA

Lumina je znala budućnost.

Luda je znao istinu.

Problem je bio u tome što nijednom nitko nije vjerovao.

Lumina je stigla iz Venecije, grada u kojem se ljudi stoljećima skrivaju iza maski. Govorilo se da je rođena u noći kada se mjesec ogledao u vodi tako jasno da se nije moglo razaznati što je nebo, a što njegov odraz.

Još kao djevojčica otkrila je svoj dar. Nije vidjela budućnost kao slike u kristalnoj kugli. Vidjela ju je u ljudima.

Ponekad bi nečiji pogled trajao trenutak predugo i Lumina bi znala da će taj čovjek otići. Ponekad bi dotaknula nečiju ruku i osjetila ljubav koja se još nije dogodila. A ponekad bi, usred najvećeg veselja, ugledala tugu koja je tek tražila put do nečijih vrata.

Zbog toga je s vremenom naučila šutjeti.

Jer ljudi žele znati budućnost samo dok vjeruju da će im se svidjeti.

Jednog dana na njezin je prag stigla Luda.

Nosila je neobičnu kapu, prevelik plašt i malu bočicu za koju nikada nije objasnila što se u njoj nalazi.

„Došao sam po svoje proročanstvo“ – rekao je.

Lumina ga je dugo gledala.

„Ti ga ne trebaš.“

„Svi ga trebaju.“

„Ne. Ti već znaš.“
Luda se nasmijao. On je bio jedini čovjek kojega je upoznala, a koji se nije bojao istine. Možda zato što je svoj život proveo govoreći je tako da su se drugi smijali.

Kraljevima je govorio da su tašti. Bogatašima da su siromašni. Zaljubljenima da su slijepi. Mudracima da ništa ne znaju.

I svi bi se smijali. Jer to je rekla Luda.

Jedne večeri Lumina ga je upitala: „Kako možeš govoriti sve ono zbog čega bi druge kaznili?“

Luda je slegnuo ramenima. „Vrlo jednostavno. Stavim kapu s rogovima i kažem istinu.“

Tada se prvi put nakon mnogo godina Lumina nasmijala.

„A ti?“ upitao je. „Zašto ne govoriš ono što vidiš?“

„Zato što budućnost može promijeniti čovjeka.“

„I šutnja ga može promijeniti.“

Lumina nije odgovorila.

Između njih ostala je tišina. Tanka poput niti.

S jedne strane stajala je žena koja je vidjela ono što još nije došlo.

S druge čovjek koji je govorio ono što je već bilo pred svima, ali nitko to nije želio vidjeti.

Tada je Lumina shvatila nešto što joj nijedno predviđanje nikada nije pokazalo.

Budućnost nije najveća tajna čovjekova života.

Najveća tajna je istina koju već zna, a od koje svakoga dana okreće glavu.

Luda se naklonio kao da je čuo njezine misli.

Krenuo je prema vratima, a onda zastao.
„Lumina?“

„Da.“

„Hoćemo li se ponovno sresti?“

Mogla mu je odgovoriti.

Vidjela je odgovor, ali samo se nasmiješila. „Što kaže Luda?“ Pogledao ju je i prvi put nije imao šalu.

„Kaže da hoćemo.“ I otišao.

Kažu da se nakon toga Lumina više nije bojala govoriti o budućnosti.

A Luda se još glasnije smijao istini. Jer ponekad su potrebne dvije osobe da bismo vidjeli ono što sami ne možemo:

Jedna koja gleda iza vremena.

I jedna koja gleda iza maske.

A između njih ostaje čovjek. Sa svojim izborom.

Maja Panić

Zaželjela sam se pisanja rukom,
potezima riječi nizati do samoga ruba
emocija,
razuma,
suda.
Neovisna o potrazi za podlogom,
dopale su mi se bilježnice tvrdih korica,
perspektiva kockica,
cijeli svijet omeđen tankim čvorovima.
Priče zapisane kao od nekoga drugoga.
Ruka sama ide.
Pogled u daljinu.
U slobodnom sam stihu,
impresijama,
i nisam tamo slučajno zalutala.
Zadirem u svijet gdje struje vode podzemlja.
Prisutno je nešto poput pčelinjeg voska,
iskreno,
nefiltrirano,
samo trebam izvaditi malu bilježnicu iz džepa
i pustiti ruke neka pipaju zrelost,
otiske,
sjećanja,
svega što sam na svojoj koži naučila.

VANDA BORELLI

bi

Mala
lježnica

Darko Lesinger

FAHRENHEIT 451

Sve je zapisano.

U knjigama sve piše:

kako skuhati juhu

i kako započeti rat.

Gdje sagraditi dom

i popraviti srce.

Kako slikati čajem

i ostati vječno mlad.

Piše i kako pisati

i kako čitati.

Još piše:

u koga vjerovati

i čemu se nadati.

U knjigama ne piše samo

zašto svijet nisu mijenjali pisci

nego oni

koji su ih palili.

ZATIPAK

Otkad je tipfeler postao zatipak

sve češće griješim pri pisanju.

Valjda zato što sam

prema tipfeleru imao respekt,

a zatipak u meni

ne izaziva poštovanje.

Nama starim Zagrepčancima

respekt nije zafrkancija

jer se samo najrjeđi od nas

još bilježe sa štovanjem,

a kako da imaš respekt prema nekome

tko kaže da je napravio zatipak

pišući nešto u zapozorju?

Pri punoj svijesti.

TIHANA DRAGIČEVIĆ

Rijeke riječi
I ovo vrijeme št
Oblaci toga dan
Oči su pjevale u
Sve vode svijet

Dva su se noža
Rukovala miron
Volja je božja,
Odvela ih hirom
I ondje ljubili su
Istok i zapad.

Njena je crvena
Otišla petama v
Da svila kose v
Ljubi umorna jo

Dip

o liječi;
na izveli su piruetu,
u duetu;
a smirile su se.

a
m,

n,
u se –

a,
vjetra;
rućeg ljeta,
oj njedra.

Crna je zloča,
Krvničkih nota i ploča,
Otišla mrijeti,
Na žal gdje mu zora prijeti,
Na bojišta posve modra,
Negdje daleko od njenog broda.

Granice riječi su granice svijeta,
Tako bar pjeva –
Oblaka onih pirueta.
Nisu potrebne nam puške –
Da pričaju moje jabuke,
I tvoje kruške.
Živjela skupa s tvojom,
Moja nacija,
Živio antifašizam –
I živjela diplomacija.

plomacija

Nikolina Cvrtila

KAKO OBITELJ I DRUŠTVO
PRIHVAĆAJU POJEDINCE
KOJI SU RAZLIČITI

Iako živimo u demokratskom društvu, stalno nam se nameću pitanja prihvaćanja različitosti i tolerancije u društvu. Nažalost, često smo svjedoci diskriminacije i neprihvaćanja onih koji su različiti, npr. prema rasnoj ili vjerskoj pripadnosti, seksualnoj orijentaciji, glazbi koju slušamo ili slično. Želimo li priznati to ili ne, ne možemo pobjeći od činjenice da u zajednici izoliramo one koji se razlikuju od nas. Prihvaćanje različitosti i tolerancija teme su o kojima se raspravlja u školi, a česte su i teme djela za cjelovito čitanje. Iako učenici ne vole čitati djela za cjelovito čitanje, obveza su čitanja jer prenose situacije i odnose u društvu na temelju kojih se spoznaje svijet oko sebe, razvijaju stavovi, stječu vrijednosti i sl. Primjer takvog djela za čitanje koje se bavi odnosom pojedinca i društva te pojedinca i obitelji je Preobrazba, djelo poznatog avangardnog pisca Franza Kafke objavljeno 1915. godine. Franz Kafka, kao najzagonetniji književnik 20. st., napisao je pripovijetku koja je po svojoj temi neobična kao i sam Kafka, a obrađuje fantastičan motiv preobrazbe glavnog lika Gregora Samse u kukca, događaj koji je u stvarnome životu nemoguć.

Upravo je Kafka iz vlastitog osjećaja i iskustva neprihvaćenosti u obitelji i društvu mogao na način koji čitatelja u potpunosti začuđuje i ostavlja u nevjerici, objasniti kako se obitelj i društvo ponaša prema pojedincu koji je postao drugačiji. Pritom je namjerno odabrao simbol kukca kao životinje prema kojoj se osjeća gađenje i odbojnost, koje se društvo pokušava riješiti, a time i maknuti iz okoline. Kafka u pripovijetci progovara o sebi, opterećen odnosom sa svojim autoritativnim ocem, u tri poglavlja od kojih svako završava rečenicom koja se odnosi upravo na odnos s ocem. Pripovijetka započinje in medias res. Jednog se jutra Gregor Samsa pretvorio u golemog kukca. Iznenađen svojim izgledom, pokušavajući se priviknuti na novo tijelo, Gregora muči što je zaspao i što neće stići na posao. Na vrata mu kucaju zabrinuti članovi obitelji – otac, majka i sestra Greta kojoj je jedinoj poznato ime u pripovijetci. Pridružuje im se i prokurist koji dolazi provjeriti zašto Gregor nije došao na posao. Gregor s njima pokušava komunicirati, međutim komunikacija mu je onemogućena zbog potpune preobrazbe. Osim što je poprimio tijelo kukca, mijenja mu se glas, odnos prema hrani, a polako mu se sužava vid i mijenja odnos prema prostoru. Nakon što je Gregor uz puno muke uspio otvoriti vrata sobe, reakcije prisutnih bile su u najmanju ruku očekivane. Prokurist je pobjegao iz stana, majka se onesvijestila, a otac je zaplakao.

Nakon fizičke preobrazbe slijedi potpuno odbacivanje od strane obitelji i društva koje psihički uništava Gregora. Obitelj je prema Gregoru hladna i okrutna. Članovi obitelji izbjegavaju ga, a jedinu brigu prema Gregoru pokazuje njegova sestra noseći mu hranu. Gregor se zatvoren u sobi osjeća tjeskobno, neprihvaćeno, tužno i usamljeno primijetivši kako se život u obitelji njegovom preobrazbom u potpunosti promijenio. Osim što ga je obitelj izbjegavala, bili su prisiljeni ponovno raditi budući da Gregor više nije bio izvor kućnih prihoda. Gregor je polako propadao. Jednog se dana rutina njegova života poremetila odlukom sestre da izbaci namještaj iz Gregorove sobe. U tome je tražila pomoć majke. Kako Gregor drugačije nije mogao prigovoriti Gretinoj odluci, odlučio je fizički spriječiti iznošenje stvari iz sobe. Izvukao se ispod kreveta i pokušao spriječiti iznošenje slike koja se nalazila na zidu sobe snažno se priljubivši tijelom uz sliku. Ugledavši ga, majka se prestrašila i onesvijestila. Majčina reakcija bila je kobna za Gregora. Iako se Gregor suzdržavao cijelo vrijeme skrivajući se ispod kreveta i štiteći Gretu od pogleda na brata kojeg više nije prepoznala, osjećaj da spriječi iznošenje namještaja iz sobe i time sačuva svoju ljudskost sadržanu u prostoru bio je jači od Gregora. Otac ga je gađao jabukama i nanio mu ozljedu u oklopu koja ga je osim psihički sve više i fizički uništavala. Gregorova obitelj pokušavala je nastaviti živjeti normalno iznajmljujući stan podstanarima. Gregorova ljubav prema Greti i njezinom sviranju violine, kao i umjetnosti uopće, bila je toliko jaka da se Gregor nije mogao suzdržati, a da ne dođe slušati Gretino sviranje u društvu podstanara. Rastužilo ga je to što podstanari nisu uživali u Gretinu sviranju koje je Gregor toliko volio. No, Gregor je i ovaj put utjecao na sudbinu svoje obitelji otjeravši podstanare čim su ga ugledali. Obitelj je ovaj put na Gretino inzistiranje zaključila da ga se moraju riješiti.

Gregor je usamljen i tužan umro u sobi završivši u smeću nakon što ga je služavka pronašla u sobi, dok je obitelj osjetila veliko olakšanje te započela novi život bez Gregora otišavši u šetnju. Hladnim i neutralnim pripovijedanjem kojim se Kafka služi u 3. licu, stječemo dojam kao da čitamo izvješće iz kojeg se mogu iščitati snažne poruke i ideje o odnosu pojedinca i obitelji te pojedinca i društva.

Prodirući u podsvjesno i intervenirajući u logiku svijeta, Kafka ukazuje na hladne društvene mehanizme kojima nisu bitni bezvrijedni pojedinci, pojedinci koji ne mogu raditi ili doprinijeti društvu. Služeći se paradoksom kao glavnom tehnikom, Kafka iznenađuje čitatelja, ali ga pritom ne šokira i ne začuđuje. Čitatelj prihvaća događaje normalnima, kao i sam Gregor koji ne pokušava otkriti uzročno-posljedične veze svoje preobrazbe. Stvarajući tjeskobnu i mračnu atmosferu, spajajući ekspresionistička, nadrealistička, dadaistička i egzistencijalistička obilježja, čitatelj stječe dojam da čita nečiji san, a kada završi s čitanjem pripovijetke postaje svjestan da je i sam bio dio Kafkina sna, sna o boljem, humanijem društvu i obitelji koja prihvaća drugačije pojedince i smatra ih svojim punopravnim članovima.

Kada čitatelj prepozna sebe ili svojeg bližnjeg u Gregoru Samsi, počinje uživati u Kafkinu opusu dehumaniziranog svijeta u koji nesumnjivo spada i pripovijetka Preobrazba, a možda ga potakne na promjenu ponašanja kada shvati kakve posljedice ponašanje obitelji i društva mogu ostaviti na pojedinca. Srednjoškolcima, kojima je djelo i namijenjeno, možda će na prvu pripovijetka biti nejasna i zbunjujuća za čitanje, ali uz pravilno i usmjeravajuće vođenje nastavnika, učenici će biti potaknuti na duboko razmišljanje i poniranje u funkcioniranje društva o kojem možda dotada nisu razmišljali. Baš zato što je drugačija i neočekivana, govoreći o (psihičkom) nasilju društva i obitelji nad pojedincem iz pera žrtve, toliko je i vrjednija. A možda će izazivajući sumnju u način funkcioniranja suvremenog nepravednog društva pod parolom demokracije utjecati na njegovu promjenu nabolje u kojem prihvaćanje različitosti i tolerancija neće biti samo prazna slova na papiru.

Ukraden san

Odlazi još jedan tren,
kao prah iz mojih ruku.
Nestaju sati s njim,
prekriva ih sjena.

Lomim napola riječ,
da joj sakrijem moć.
Na usnama zaleđen dah,
pod kožom sjeta.

Tko mi je uzeo san,
tko mi je oteo glas?
Tko mi je vezao ruke
nitima bez kraja?

Dok stope traže svoj put,
maglu izrezuje dan.
Kroz muk što ostaje iza,
korak biram sama.

Tko mi je uzeo san,
tko mi je oteo glas?
Tko mi je vezao ruke
nitima bez kraja?

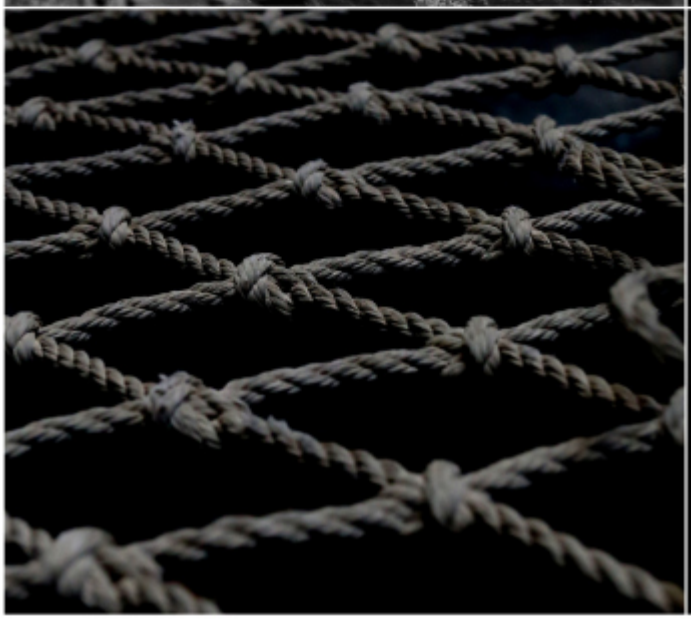
Kad utihne sve,
kada se ogoli noć,
iz raspuklog sna
udišem dubinu.

DANIJELA BOLANČA

JASNA HORVAT

RAZGOVOR

Tko je bila Jasna Horvat prije nego što je postala književnica, profesorica i istraživačica?

Promatračica zbiljnoga svijeta s utočištem u fikcijskom.

Što ste kao djevojčica najviše voljeli čitati, zamišljati ili istraživati?

Pričanje cvrčka moreplovca Palme Katalinić bila mi je jedna od omiljenih knjiga. Među omiljenima su *Kroz pustinju i prašumu* Henryka Sienkiewicza, *Alisa u zemlji čudesa* Lewisa Carrolla i *Pipi Duga Čarapa* Astrid Lindgren, svi naslovi Julesa Vernea, Ivana Kušana, Mate Lovraka i Ivane Brlić Mažuranić. Za razliku od mitologije i basni kojima sam se redovito vraćala, bajke nikada nisam voljela. U njima mi je smetala naglašena stilizacija stvarnosti i patetika. Od stvarnosti sam, očito, radije bježala u mit nego u bajku.

Kada ste prvi put osjetili da pisanje za vas nije samo interes, nego prostor u kojem možete misliti i stvarati?

Čim sam naučila pisati, počela sam voditi dnevnik. Bili su to tomovi bilježaka koje bih danas nazvala vježbalištem života. U dnevnicima sam često mijenjala činjenice u ono što sam željela, umjesto onoga što se doista dogodilo. Kasnije, u srednjoj školi, posebno sam vodila dnevnike snova. Ponekad bi mi trebalo nekoliko sati da ih zabilježim tako da oblikuju zaokruženu cjelinu.

Studirali ste na Ekonomskom fakultetu, a ujedno razvili književni opus koji povezuje i znanost, i umjetnost, mitologiju i kulturnu baštinu. Kada ste shvatili da te svjetove ne želite razdvajati?

Nakon što sam doktorirala, shvatila sam da različite svjetove ne umijem razdvajati. Pisanjem dnevnika vježbala sam suradnju unutarnjih glasova. Točno kao u snovima, i u zbilji sam uočavala da se usred življenja jedne uloge pronalazim na vrhuncu zapleta neke druge. Rasplete je ponekad bolje iznosila ona uloga na koju se zaplet izravno ne odnosi. Drugim riječima, nisam odustajala od nekoliko različitih svjetova. Nisu uvijek svi svjetovi i sve uloge bili jednako intenzivni, ali su se s vremenom međusobno pomirili.

Što vam je područje ekonomije donijelo u književni rad – preciznost, sustavnost, sposobnost povezivanja ili drukčiji pogled na ljudsko biće i društvo?

Ekonomija mi je ponajprije donijela pogled na način na koji ljudska vrsta organizira samu sebe. Ekonomiju držim kraljicom društvenih znanosti upravo zato što njezino kraljevstvo obuhvaća odnose, razmjenu, moć, odluke i posljedice. Statistika, koja mi je bila uže usmjerenje, dodatno me poučila opažati na prvi pogled neuočljiva obilježja, svojstva i njihove intenzitete. Ekonomija me tako pozvala u dubinu ljudske egzistencije i uputila u materijalističku filozofiju uljudbe kojom, paradoksalno, upravlja nematerijalistički imperativ. U taj imperativ ubrajam suvremeni postmaterijalistički svjetonazor, ali i nevidljive spone koje grade politika, diplomacija, sustavi moći, vjera, znanje i tehnologija.

Kako uopće počinje rad na vašoj knjizi: pojavom jedne riječi, slike, pitanja, povijesne osobe ili šireg koncepta?

Prije ulaženja u područje statistike pisala sam postmodernističkim stilom. Dubravka Oraić Tolić takav je stil označila ‚ženskom postmodernom'. Međutim, statistika me povela prema oulipovskom narativu, odnosno pisanju u kojemu se tekst gradi prema unaprijed postavljenim ograničenjima. Nakon što me određena tema ‚opsjedne', ponajprije gradim ograničenja kojima je zadržavam unutar temom određene ikoničke arhitekture. Kod *OSvojskog* riječ je o šahu i kartama kojih je ograničen broj. Taj ograničeni broj uvjetuje junake, njihove odnose i motive. Da bih mogla primijeniti poetiku ograničenja, prethodno istražujem i upoznajem konstrukt kojim se bavim. Takav pristup zahtijeva vrijeme, matrice za različite dimenzije teksta, a zatim i metasintezu pojedinih analitičkih slojeva. Kasnije sam otkrila da je Ada Lovelace, jedna od preteča računalnoga mišljenja, govorila o poetičkoj znanosti. Nenamjerno sam gradila takav znanstveno-poetički opus.

Ili, opus poetičke znanosti.

Dogodi li vam se da vas neka ideja pronađe u snu, slučajnom razgovoru ili nekom naizgled nevažnom prizoru?

Nije postojao tekst kojega nisam oblikovala u snu. Rješenja cijelih poglavlja ili likova također sam doživljavala u snovima. Vrijeme pisanja razlikuje se od vremena nepisanja. To su dva posve različita načina života. Kod mene pripreme za pisanje traju sve dok ovladavam građom. Onoga trenutka kada s uređenom građom odlazim na gradilište novoga teksta, prestajem biti ona koja jesam. Takva podvojenost magnetski privlači teme, motive i prizore povezane s tekstom. Neovisno o tome je li riječ o budnom ili oniričkom stanju, zbilja i fikcija zamjenjuju svoje tradicionalne uloge. Nakon što predam rukopis, sat pomičem unaprijed jer moj se stvarnosni sat zaustavlja u trenutku započinjanja pisanja.

Koliko unaprijed znate kamo će vas knjiga odvesti, a koliko toga otkrijete tek tijekom pisanja?

S obzirom na to da polazim od čvrste arhitekture i istražene građe, prostor za iznenađenja unaprijed je sužen. Likovi, međutim, znaju načiniti obrat. Likove uvodim kao činjenično utemeljene ili kao fikcijske junake, pri čemu fikcijskima nadomještam nedostatak građe. Ono u što će se likovi do kraja oblikovati nerijetko nadilazi unaprijed zamišljene dosege. Književni likovi poštuju arhitekturu cjeline, a ipak znadu prekoračiti granice koje sam im prvotno postavila i prenijeti podsvjesni uteg koji nosim. Tu autocenzura gubi snagu. Otimanja junaka nadilaze kočnice i dijelom su autobiografskih impulsa.

Jeste li tijekom istraživanja ikada pronašli podatak, priču ili osobu koja je potpuno promijenila smjer rukopisa?

Redovito. Književnost i statistika naučile su me da su pretpostavke ključ privida. Zanimljivo je da takvih privida, poteklih iz pretpostavki ili predviđanja, ima gotovo onoliko koliko je glava na ovom planetu. Jedan je takav podatak uvjetovao da *Vilikon* dobije svoga parnjaka *Vilijun*. Nakon što sam 2012. objavila *Vilikon*, roman posvećen Marku Polu, tema Puta svile 2015. snažno se aktualizirala. Roman namijenjen kineskom tržištu pokazao se hermetičnim za kulturni i čitateljski kontekst kojemu je bio namijenjen. Iz toga je 2016. nastao *Vilijun*, svojevrsni parnjak *Vilikonu* i odgovor na drukčiji kulturni kontekst. Kaleidoskopski iskrivljenoj slici svijeta nema kraja ni nakon dovršetka rukopisa. Pitanje je samo što se novo nametnulo kao opsjena. Zbilja se mijenja silnom brzinom, a povijest se neprestance iznova tumači i prenosi izmijenjena. Slike kojima smo okruženi neprestano se mijenjaju, a tako i mi u njima.

Kako odlučujete što će ući u knjigu, a što će ostati izvan nje, čak i kada vam je istraživački vrlo važno?

Urednica Nives Tomašević zaslužna je za uredničko oblikovanje većine mojih fikcijskih i znanstvenih monografija. Dobro se poznajemo, prijateljice smo i izvan rada, a to mi puno znači. Vjerujem Nivesinoj prosudbi kojom je do sada spasila brojne moje tekstove od pretjerane apstrakcije i zagušenosti. Osim Nives, tekst se ponekad i sam sažima. Kada bih imala danas stroj za prebrojavanje odbačenih slova i riječi, njima bi vjerojatno bila ispunjena cijela jedna otpadna galaksija.

Vaši su romani zaista specifični, posebni zbog svoje dubine i slojevitosti te zahtijevaju pažljivog čitatelja. Pišete li najprije za sebe, za idealnog čitatelja ili za temu koju smatrate važnom sačuvati?

Pišem ponajprije za junake kojima su tekstovi posvećeni. Moj dijalog s junacima-likovima traje i nakon objavljivanja rukopisa jer im se i dalje obraćam u sebi. Takav poriv mogu objasniti jedino činjenicom da je pisanje za mene doista odlazak u neki drugi svijet, a ne na tržište ili u knjižare. Nijedan tekst nisam pisala razmišljajući o posljedicama. Zato još jednom zahvaljujem Nives što podržava takav, marketinški nepopularan odnos prema tekstu.

Što za vas znači riječ u književnosti: početak priče, nositelj značenja, zvuk, znak ili prostor za višestruka tumačenja?

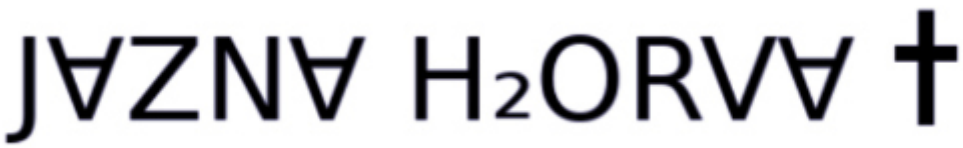
Riječ je za mene najmanja arhitektura teksta. Točno kao u glagoljici koja jednim pismovnim znakom objedinjuje slovo, broj i simbol, za mene je tekst dovršen tek kada postane ikonički, kada i njegov oblik sudjeluje u prenošenju značenja. Ikonički tekst cijelim svojim bićem objedinjuje narativ, arhitektonski ga prenosi u konstrukciji teksta, prostorno prati njegovu idejnu logiku i nužno posjeduje zvučnost, odnosno poetiku. Roman *Az*, primjerice, konstruiran je po glagoljičnom poretku znakova. Tako je svako poglavlje jedan glagoljični znak, a ujedno i dio životopisa svetog Konstantina Ćirila, autora glagoljice. Primjer glagoljice pokazuje da jedan znak može ponijeti i prenijeti cijeli niz poruka. Prenese li se takva sposobnost na tekst, riječ je o komunikacijskom međuplanetarnom ciklotronu. Jedino je pitanje koliko se autor usuđuje upustiti u iskorištavanje narativa da bi konstruirao svjetove koji nadilaze narativne linije.

Može li jedna riječ promijeniti značenje cijelog teksta?

Jedno slovo mijenja sve. Dat ću primjer romana *OSvojski*, čiji naslov povezuje ime Savojski i Osijek. Savojski je osvajao, sudjelovao u preobrazbi Osijeka i u mojoj književnoj konstrukciji postao Osječaninom. U želji da pošaljem poruku kako je došlo vrijeme da Osijek osvaja, nekoliko slova povezala sam u iskonstruiranoj riječi OSvojski. Ne bih rekla da riječ gradi svemir. Za mene je slovo ono koje kodira svijet. Zato je moj odgovor potvrdan. Da, riječ mijenja sve, ali slovo djeluje još snažnije jer mijenja riječ.

Postoji li riječ kojoj se stalno vraćate jer u sebi nosi nešto što još niste do kraja istražili?

Izgradila sam nekoliko slovoreda. Jedan od njih okuplja riječi na slovo A jer slovo A držim prapočelom komunikacijske pisane apstrakcije. Većina mojih tekstova započinje slovom A, ali neki tekstovi imaju i svoje parnjake, primjerice Vilikon – Vilijun, koji se naslovom razlikuju u svega nekoliko slova. Moje vlastito ime također je predmet moje jezikoslovne igre. Tako sam za samu sebe ponekad (J)Az-na, ponekad Jazna, a u elektroničkom obliku J@zn@. Ako u tu igru uključim i prezime, slovo A preoblikujem prema prvotnom alefu s rogovima uzgor, u prezime unosim simbol vode H_2O, a završno T zamjenjujem križem. Križ daje jasnu poruku mojega kulturološkog određenja. Tada latinicom ispisano ime i prezime dobivaju vlastiti vizualni zapis.

Drugim riječima, svaka riječ koja nas okružuje posjeduje vlastitu genezu, toliko duboku da bi za njezino istraživanje bio potreban cijeli jedan vremenski eon.

Kako izgleda vaš odnos prema prvoj verziji teksta? Čuvate li je, mijenjate do neprepoznatljivosti ili je promatrate samo kao put prema konačnoj knjizi?

Nemam dobar odnos prema uspomenama. Parfem koji sam nekoć nosila više ne biram i ne nosim jer me podsjeća na neku bivšu mene. Dnevnike sam uništila. Nakon dovršetka rukopisa čuvam arhivsku građu i studije, ali ne i kopije teksta. Za mene je tekst živo biće, a njegovi neuspjeli ili odbačeni pokušaji nepotrebni su atavizmi. Svoje tekstove želim oslobođene mene. Kako rekoh, tekstovi pripadaju junacima.

Što se događa u vašem stvaralaštvu kada se racionalno osmišljena struktura susretne s intuicijom, maštom ili neočekivanim obratom?

Sada se vraćamo na početak početaka. Racionalna struktura postavlja granice, a intuicija određuje temu i iskušava te granice. Unatoč voljnom opredjeljenju, ne mogu objasniti trenutak u kojemu se tema nametne. Taj unutarnji kod moj je vrhovni upravljač. Tekstovi su za mene vježbaonice u kojima se neprestance okušavaju duh i um. Ne mogu prisegnuti da intuicija uvijek pobjeđuje, ali činjenica je da sam više puta požalila kada je nisam slijedila.

Vaš rad prelazi granice klasične knjige i ulazi u vizualne, digitalne i multimedijske oblike. Kako prepoznajete trenutak kada tekst treba dobiti još jedan umjetnički život?

Marshall McLuhan medije i tehnologije razumijevao je kao produžetke ljudskih osjetila i sposobnosti. Moje ovladavanje novim tehnologijama prenosi te produžetke i u tekstove. Prirodan je to proces jer tehnologija koja je postala dijelom mojih navika toliko je usvojena da se prelijeva i u tekst, a tekst je odraz autorskoga bića. Planski ne razvijam sebe prema unaprijed zadanom modelu, nego se upuštam u izazove da bih ih prihvatila ili odbacila. Tekst upija moje navike.

Koja je knjiga, autor ili umjetničko djelo najviše utjecalo na način na koji danas promatrate jezik i stvaranje?

Ne mogu izdvojiti jedno djelo ili jednoga autora. Zanimljivo je da su me rana čitanja uvela u svijet književnosti, a zrela čitanja pokazala mi što ne želim činiti. Pisati sam počela kada sam se razočarala u suvremene književne idole. Moje su knjige dijelom odgovori onima od kojih sam očekivala više. Ipak, mogu izdvojiti one kojima sam očarana, a među

njima su Ada Lovelace, Marshall McLuhan, James Joyce, Tin Ujević, Georges Perec i Homer. Da ne nabrajam, lista je nepregledna.

Na koji način punite svoje „kreativne“ baterije?

Ushitima. Pokretači su trenutci u kojima se dogodi iznenadni ushit proizveden nečijim pokretom, djelom, glasom ili načinom postojanja. Ne vodim računa hoće li se taj ushit odraziti na sliku, tekst ili nešto drugo, posve obično i svakodnevno. Odmara me osjećaj slobode i dojam da ništa ne moram, a znak da je baterija napunjena upravo je ushit koji se događa neočekivano, bez prethodne potrage ili iščekivanja.

Što ste o sebi naučili kroz godine pisanja, a niste mogli naučiti ni kroz jedno drugo iskustvo?

O sebi ne znam dovoljno, ali mi je pisanje pomoglo oblikovati nedovršenu misao u cjelovitu poruku. Dovršavanje misli znade me udaljiti od početnoga nauma. Što su osjećaji snažniji, to su brojnije upravo takve, nedovršene misli. U pisanju sam naučila da odustajanje od prvotnoga poriva ponekad znači pronaći ono za čime sam tragala. Ima tu i drugih iznenađenja, ali zadržimo se na presudnom. Pisanje mi je pomoglo ne odustati od same sebe.

Koji biste konkretan savjet dali mladima koji imaju mnogo interesa, ali još uvijek ne znaju kako od njih izgraditi vlastiti umjetnički put?

Prihvaćati prilike koje se pojavljuju, ali i otpuštati one koje se otimaju. Upornost je potrebna za uspjeh, no tvrdoglavost znade oštetiti upravo ono što želimo dosegnuti. U trenutcima sumnje ili dvojbe dobro je pitati dijete u sebi može li izdržati još jedan napor da bi se nastavilo igrati na svoj način. I najvažnije, zapamtiti igru o kojoj smo maštali u djetinjstvu.

Kada biste svoj život i dosadašnji opus mogli sažeti u jednu riječ, koja bi to riječ bila – i zašto upravo ona?

Igra. Sve što sam shvatila preozbiljno na koncu se pokazalo promašenim. Jedino kada se igram i vjerujem u opravdanost igre, život me podržava i potiče na širenje igrališta.

Na čemu trenutno radite i postoji li projekt koji biste nam ovom prilikom željeli predstaviti? Možete li nam ukratko opisati njegovu ideju, pozadinu i ono što njime želite otvoriti ili postići?

Trenutačno privodim kraju rad na knjizi *Ars Akademium*, znanstvenoj monografiji i udžbeniku posvećenom istraživačkim umijećima. Knjiga *Ars Akademium* rezultat je višegodišnjega nastavničkog i istraživačkog iskustva, ujedno i namjere da metodologiju istraživanja donesem iz osobne vizure. Naime, istraživanje prikazujem u nerazdruživosti metodologije, logike, akademskog pisanja, provjeravanja znanstvenih tvrdnji i akademske forenzike. U knjizi *Ars Akademium* istraživanje je umijeće koje se razvija od početne ideje i istraživačkog pitanja do Aktuma, krovnoga ishoda svih istraživačkih umijeća. Posebno mi je bilo važno teorijska znanja povezati s njihovom primjenom. Zato je uz knjigu razvijeno 30 interaktivnih mrežnih alata dostupnih u otvorenom pristupu na mrežnoj stranici www.jasna-horvat.com/ars-akademium. Takav mrežni radni stol koji prati knjigu *Ars Akademium* željela sam učiniti dostupnim svim istraživačima. Interaktivni mrežni alati potiču samostalnu izgradnju nacrta istraživanja, provjeru istraživačkih koraka te dokumentiranje planova i nacrta preuzimanjem i pohranjivanjem vlastitih radnih inačica. Knjigom *Ars Akademium* i mrežnim radnim stolom dajem primjer vlastitoga istraživačkog mišljenja, onoga koje svaki istraživač izgrađuje za sebe. Za mene je istraživanje intelektualno stvaranje u čijoj se cjelovitosti međusobno nadopunjuju znanje, sumnja, provjera, odgovornost i imaginacija.

Kada je planirano njegovo objavljivanje ili predstavljanje javnosti?

Objavljivanje *Ars Akademiuma* očekuje se na samome početku predstojeće akademske godine 2026./2027. Nakladnik je Naklada Ljevak, a objavljivanje knjige dobilo je potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih te Ekonomskog fakulteta u Osijeku. Knjiga *Ars Akademium* rezultat je četverogodišnjeg projekta SIDRO. Vrijeme objavljivanja povezano je s nastavnom namjenom knjige jer će *Ars Akademium* biti literatura na dvama kolegijima diplomskih studija Ekonomskog fakulteta u Osijeku. Krug čitatelja ipak je zamišljen znatno šire. Knjiga je namijenjena mentorima, znanstvenim istraživačima, doktorandima te svima koji oblikuju, provode, provjeravaju ili vrednuju istraživanja. *Ars Akademium* ispunjava moj dugogodišnji san o zajedničkom istraživačkom stolu za kojim se istraživači okupljaju u stvaralačkom zanosu. Mrežni interaktivni dokumenti otvaraju takav radni prostor u kojemu čitatelj pronalazi odgovore na pitanja koja mu se nameću tijekom različitih postupaka istraživačkoga rada. Mrežne alate u knjizi nazivam Paučinom jer ih vidim zgoditcima koje je omogućila mreža, internet. Raznovrsni su i prilagođeni pojedinim istraživačkim koracima. Ispunjavanjem interaktivnih obrazaca čitatelj dobiva mogućnost njihove primjene, provjere i pohranjivanja vlastitih radnih inačica. Zapravo, u javni sam prostor prenijela ono čime se i sama služim kada istraživanje planiram, vodim ili provjeravam.

Evica Kraljić

Riječima pletem
ovaj trenutak
Neprobuđene
misli
drhte u podsvijesti
U zalasku dana
tečem za tobom
Riječi se spotiču
kroz ruke noći
I opet cvile
među zvijezdama

Dobila sa šutnju u miraz

U obiteljima u kojima se šutnja smatra blagom,
djeca odrastaju sa šestim čulom.
Svako „šuti i trpi“ pretvara živčani sustav
u instrument za prepoznavanje
svih tonova tuđeg raspoloženja.

Naučena da po zvuku ključa u bravi znaju kakva će biti večer,
da itekako ima nešto kad majka kaže da joj nije ništa,
da djedov uzdah ima sedam nijansi, od umora do prkosa.
Iza kuće groblje izumrlih riječi, među njima tuga i isprika.

am

KAROLINA MILIĆEVIĆ

I ja sam dobila šutnju u miraz,
bodljikavu žicu što steže oko vrata,
neizgovorenu ljutnju što pulsira u štitnjači.
U nasljedstvo sam dobila „što će selo reći“,
čvorove pod jezikom od neizgovorenih oproštaja,
pod zubima bijes, na licu paučinu od neisplakanih suza.

Ali i neizgovoreno jednom pukne po šavovima.
Zato iza sebe ostavljam stol za kojim se smije plakati
i ljutnju koja se ne srami svog postojanja.
Iskopat ću riječi iz zemlje i dati ih na korištenje.
Kćeri ću u miraz dati tek srebrni lančić i tisuću „oprosti“.

Dnevnik staklenil

Ove godine riječi su nekako oštre. Prilaze mi s neoče
Ima dana kad je sunce jako, a one se pritaje. Povlače
Danas šute, hiberniraju pod jezikom.
Ponekad su napasne i krvoločne. Prilaze mi bez prec
Ne ustručavaju se. Ne paze na osobni prostor.
Ne promišljaju o posljedicama.
Bezumno bole.
Ponekad se guraju jedna za drugom nestrpljivo.
Kad zaspim, kuckaju o prozor. Ne daju mira. Udaraju
U rijetkim trenucima blago me potapšaju. Čak se i o
Danas mi je ispao taj moj dnevnik! Staklo se razlomi
I riječi su se rasule. Raznio ih je vjetar.
Nekolicinu je odnio veliki žuti mačak u svojoj gubici.
Kretao se graciozno hvastajući se svojim ulovom.

h RIJEČI

ekivanih strana.
e se u sjene, dublje u kutove stana.

daha.

u vrata, zveče posudama, cere mi se s ekrana.
smjehnu pokazujući mi izdužene očnjake.
lo.

.

MARIJANA BALOG-PARAZAJDA

SANJA KIRCH-LETO

Zagledana u dubinu tišine i pretražuje nikada
Zvone, onako neizrečene, zidovima njezinih
svjetlucave prašine uronjene u prostranstvo n
Doručak obmanama. Večera strahovima. Tihi
Onoj koja se ne broji žarko nedostaju riječi. Z
težinom. Svojom. Tuđom. Svačijom. Ničijom.
Zabodena u kamen odsutnosti, levitira istin
uvaljana u vlastito nepostojanje pri danjem s
Tko si? Ona koja promatra i upija. Ona koju n
Na raspolaganju. Diplomatski zaklanja lep
Vrijedi li – ne pita. Odavno odustala od svoj
Bez napora.
Ispod, a ipak iznad svih. Zrcale joj se šaren
boju, oduzimaju riječi. Žudnji vraćaju zabora
Kada bi imala glas, ne bi zamišljala riječi. B
rumene rane. Ovako i dalje žudi, skrivena kro

ŽIVOT U

a neizgovorene, a duboko proživljene riječi.
pretpostavki. Odranjaju se sitnim česticama
nikada viđeno okom promatrača.
m odustajanjima serviran stol u kući bez duša.
apaljive, razdražljive, nježne. Sve one koje žive

nom, okaljana neizgovorenim. Knedla u grlu,
vjetlu.
e čuju. Viđena po pozivu. Ona koja je uvijek tu.
ezom proziran pogled, nedostojan divljenja.
ih snova, ipak još leti. Vrtlogom toplog zraka.

a stakalca kaleidoskopa onkraj očiju. Dodaju
vljene igračke. Toplinu.
Blokirala bi ih prije no što joj zarežu svilenkaste
oz dubinu izmišljenih firangi.

ZAGRAD

Još nisu na riječi za ljubav

Ima nas koji živimo
sa smrću u sebi
i osmijehom na usnama
poput klaunova
poput kiša u ožujku pred samo
sve je još u sjećanjima
ostavljene igračke napuštenih
ima nas ranjenih i palih
pod kanonadom Amorovih str
pod kišom ruža
koje nikad neće stići u tvoje ru
u jedine ruke koje ih zaslužuju
tiho, budi tiho i povjerit ću ti t
Još nisu nađene riječi za ljubav
Sve su to još samo pokušaji
sve su to još prvi koraci
nesigurni i manjkavi izrazi
ali..., budi sigurna
moje će riječi jednom izreći
to srce što bukti
te dubine velikih mora

NIKOLA DOMINIS

ađene

sjećam se..., noć je
negdje u kolovozu
u gradu podno najljepših zvijezda
tvoja beskrajna nepočešljana kosa
vrijeme je bezimeni tok
i pet tisuća zalazaka stoji među nama
pet tisuća svitanja punih iste nade,
a ja ne znam tko ti sada broji korake do stana
i sa svakim je malo tužniji,
a ja ne znam kako je prošlo pola života
u samo jednom trenutku
u jednom snu
ima nas koji živimo
životom povrh izgubljenih staza
tko će ti otkriti sve tajne ljubavi
one su oštre, k'o sjekire, i ruše stabla
padaju tužno šume da bi izrasle nove
riječi beskrajne ljepote, obećavam ti
kada stigneš draga
s tuđim imenom ali istom ljupkošću
Amorov masakr
i riječi koje nešto znače
riječi drevne i tako nove
riječ – ljubav
u punom značenju
u snažnom lomu izrečene
riječi koje samo ti zaslužuješ
riječi, obećavam ti, tako posebne
riječi pune tebe.

o proljeće
djetinjstava
elica
ke
ajnu:
v!

Vrijeme je kosidbe.
Kosac dolazi po davno zasijane riječi.
„Dugo nisi znala što ćeš s njima,
a nagovještavao sam kraj“, govori.
Kad je žito zrelo
i klasje se priprema na rastanak.
Ostavljena bez riječi,
očima tražiš predmete koji su izgubili ime.
Košticu breskve bacaš u čašu vode,
vodu izlijevaš po postelji,
poslije je drugi suše.
Poravnavaju što mogu,
riječi zaglađuju,
povezuju u smislenu cjelinu.
Po nepreglednim oranicama tvoga života
skupljaju čak i pljevu.

POLJE RIJ

Usitnjavaš suglasnike,
samoglasnike tražiš po ustima,
zubnim mesom valjaš poluriječi,
d ti je zamijenilo t,
ž je postalo š,
m n,
ublažavaš otvorenim e,
slažeš u metež.
Skupljaš preostale riječi kao klasje.
Smiješ se ne znajući da će vrijeme košnje uzeti
svaku riječ ikad posijanu.

Progresivna demencija ne zvuči strašno,
ali njezina nemila žetva jest.

MILKICA URSA

EČI

Kiša

Snijeg

Škripanje do
parketa

Posječeni bo
iglice

Sekvenca

Film

Minuta

Sentencija

I točka.

Bez
zareza

SEN

PAVLA VIŠIĆ

trajalog

r i otpale

TENCIJA

Tko je bila Beatrica prije nego što je postala autorica?

Buntovna tinejdžerica koja je jedno zapravo vrlo kratko vrijeme mislila da se pronašla kao likovnjak. No tajming je bio takav da je ta ideja utjecala na moj izbor srednje škole. I tako sam upisala Školu primijenjene umjetnosti i dizajna u Osijeku, malo se okušala u kiparstvu i paralelno počela pisati. Danas volim vjerovati da se sve moralo odviti baš tako kako je.

Što ste kao djevojčica željeli postati?

Huh, sjećam se da sam jedno vrijeme željela biti modna dizajnerica kad sam bila baš mala, pa bankarica, no onda sam shvatila da nisam dobra s brojevima. Željela sam biti i arheologinja, no onda sam dobila povijest i vrlo brzo se rasplinula i ta ideja. Kasnije sam željela studirati komparativnu književnost zbog idealnog spoja književnosti i filma. Naknadno sam se zaljubila u kazalište. Nakon relativno uspješnog pokušaja studiranja prava u Osijeku, negdje na početku druge godine saznala sam da postoji studij dramaturgije koji obuhvaća sve navedeno plus kreativno pisanje. I to je bilo to.

Tko je Beatrica sada, što točno radi i čime se (najradije) bavi?

Radim kao freelancerica na kazališnim i filmskim projektima, kao autorica, dramaturginja i scenaristica. U ovom trenutku sam u niskom startu pred postavljanje dvaju dramskih tekstova. Jedan režiram u Kunst teatru, a drugi je nastavak *Važnijih polovica* u Exitu, predstave koja igra već sedam godina, u režiji Paole Slavice. Osim toga razvijam svoj dugometražni animirani film koji će, nadam se, uskoro dobiti poticaje za proizvodnju, radim na materijalu za potencijalnu seriju, surađujem s dramskim programom Hrvatskog radija i planiram neke buduće projekte o kojima je zasad rano govoriti. U nekoj bližoj budućnosti voljela bih se vratiti pisanju proze.

BEATRICA KURBEL

RAZGOVOR

Kad ne radim, onda sam Alanova i Lotina mama. Često nas se može sresti u gradu i parkovima. Volim svakih par mjeseci otići s prijateljicama na neki koncert, a kad god stignem i nešto novo i fino pojesti, s njima ili s mužem, ovisno o kućnoj logistici.

Kada ste prvi put počeli ozbiljno zapisivati svoje misli?

Sasvim slučajno. Negdje u trećem osnovne jedna je moja prijateljica odlučila pisati roman, rukom u bilježnicu. Bila je iznenađujuće disciplinirana za našu dob. Sjećam se da sam zadivljeno listala stranice koje je ispunila i odlučila pokušati isto. Moram priznati da je nikad nisam dostigla, no u tih nekoliko stranica otkrila sam da me tu nešto uzbuđuje. Kad sam se vratila pisanju u srednjoj školi, ponovno se pojavio taj zaboravljeni osjećaj. Spomenuta prijateljica danas se vjerojatno ne sjeća svog romana, a ja vjerojatno nikome dosad nisam spomenula ovu malu crticu.

Sjećate li se teksta koji vam je otvorio vrata prema dramskom pisanju?

Beckett me prvi zainteresirao za dramu. Njegova *Završnica* tekst je koji me potaknuo u daljnje otkrivanje što sve dramsko pismo može biti. Drame Elfriede Jelinek iz ciklusa *Drame princeza* također bih istaknula kao važno otkriće u tom periodu.

Kako se u vama susreću dramatičarka i pjesnikinja?

Ne bih ih nužno razdvojila. Pisanje je zanat. Nažalost, bivanje i rad u današnjim hiperprodukcijskim (anti)uvjetima ne dopušta dovoljno prostora i vremena za romantiziranje autorske pozicije niti pisanje koje se neće isplatiti. To ograničava mogućnost da se posvetim poeziji koliko bih željela. I tako svake godine kažem: „Iduće ljeto ću napisati…“, no svako ljeto na kraju bude u većoj ili manjoj mjeri u znaku rujanskih natječaja, rokova i priprema za narednu sezonu.

Znate li odmah treba li neka ideja postati pjesma ili dramski tekst?

Najčešće da. Možda je u pitanju trening, možda iskustvo, možda intuicija. A možda kombinacija svega navedenog.

Što vas više pokreće: osobno iskustvo, promatranje ljudi ili unutarnji ne/mir?

Promatranje ljudi definitivno. To mi je najdraži sport. Ako se tome nadoda prstohvat osobnog iskustva, proces pisanja će vrlo vjerojatno biti zanimljiv, a možda i zabavan.

Kako pronalazite glas svojih likova?

Početku pisanja obično prethodi istraživanje zadane ili odabrane teme. Promatranje iz prethodnog pitanja sigurno pomaže, slušanje, čitanje, ...ponekad je potraga za glasom lika zahtjevna, a ponekad tekst i proces započinju upravo od glasa. U ovim prvim, izazovnim slučajevima problem se najčešće riješi kad se najmanje nadamo, daleko od tipkovnice i papira.

Koliko vam je važna riječ koju lik prešuti?

Šutnja je jako važna, bilo da rezultira tišinom ili logorejom koja se svakim trenutkom sve više udaljava od istine. Šutnja se često može modelirati na više različitih i istovremeno točnih načina i važan je segment većine priča koje poznajemo i volimo.

Može li glazba pokrenuti nastanak teksta?

Nema boljeg pokretača! Mislim da su svi autori barem jedan svoj tekst započeli zbog i nakon određene pjesme. Na primjer, prije dvije godine sam u procesu pisanja jednog svog teksta slušala jedan album Lane Del Rey koju inače uopće ne slušam i ne pratim. Algoritam se pobrinuo da mi ga donese u pravom trenutku i tako je postao mojom zvučnom kulisom tih nekoliko mjeseci.

Koja je glazba obilježila vaše odrastanje, a koja vas danas najviše nadahnjuje?

Odrasla sam uz novi val zbog tate koji je prenio na mene ljubav prema glazbi i koncertima. Doslovno sam progovorila uz Azru, s pet pjevala *Krvavu Meri*, a sa sedam *Tanku crnu liniju*. Bilo je tu još dobrih bendova i imena, no sad kad gledam retrospektivno, Azra je bila naš bend. Kao tinejdžerica morala sam otkriti nešto „svoje“ pa sam se našla u hip-hopu, no i dalje sam voljela novi val i nešto stranog rocka. Danas se ne opredjeljujem toliko žanrovski. U moru svega što nas bombardira sa svih strana, od glazbe želim da me zaustavi, pokrene, utješi ili izmjesti.

Postoji li pjesma koju biste mogli povezati sa svojim stvaralačkim rukopisom?

Uf, ne mogu izabrati samo jednu pjesmu, no mogu reći da su mi dvije Haustorove pjesme bile okidači za tekstove, da sam ranojutarnje sjedenje za tipkovnicom često započinjala uz *Hit me with your rhythm stick* i da sam mnoge noćne sate tipkala uz hip-hop s početka 2000-ih.

Koji su vas pjesnici, dramatičari i autori najviše oblikovali?

Kundera, Duras i Jong kad sam bila mlađa. Zatim Auster i Cunningham. Volim i Hustvedt i Berlin. Što se tiče dramatičara, tu odluka puno teže pada jer zaista mislim i vjerujem da se živuće (posebno domaće) dramatičare treba gledati, čitati i postavljati kad god se ukaže prilika. Zadnjih nekoliko godina napokon možemo reći da se vidljivost naših dramskih autora pomiče i bilježi uzlazni trend. Nadam se da će doći i do osjetne kulturne decentralizacije i da će kazališta u manjim gradovima i sredinama preuzeti rizik i svojoj publici dati priliku da upoznaju imena, naslove i žanrove koji će im ponuditi posve novo kazališno iskustvo, drugačije od dosadašnjeg koje počiva na uvijek istoj i svima poznatoj repertoarnoj politici.

Postoji li sadržaj kojemu se vraćate kada vam je potrebna nova perspektiva?

Jako volim seriju *Better things*. Otkrila sam je nedugo nakon rođenja prvog djeteta. Način na koji Pamela Adlon prikazuje i govori o vezama, majčinstvu, freelancerstvu, prijateljstvu i transgeneracijskim obrascima je istovremeno punk i poezija, specifičnog i moćnog humora i barem za mene ljekovitog djelovanja. Za *Mad Men* više od deset godina tvrdim da je serija mog života i još uvijek čekam da je nešto novo skine s trona. Larryja Davida štujem više od pola života, uz njegov humor sam odrasla i uvijek mu se rado vratim. Vrijeme za čitanje radije posvećujem naslovima koje dosad nisam čitala, i nikad ga nije dovoljno.

Kako je majčinstvo utjecalo na vaš odnos prema vremenu, radu i vlastitom glasu?

Majčinstvo me prije svega naučilo raditi u bilo koje doba dana. Imam svoj već godinama uhodani ritual pisanja u odabranim kafićima koje od milja nazivam uredom. To je vrijeme kad sam sama za svojom tipkovnicom i više ne znam drugačije raditi.

Vremenu za rad pristupam pragmatično. S obzirom na to da imam jednog školarca i malu todlericu, ali i jednu macu, moram napomenuti da je u cijeloj logističkoj križaljci ključan naš mali kućni raspored i ravnopravno roditeljstvo. Bez muža koji je angažiran, pouzdan i jednako prisutan otac, uvjeti za rad u ovoj fazi majčinstva bili bi izazovniji. Znam da mnogi muževi i očevi nisu takvi i zato se smatram sretnicom.

Je li majčinstvo promijenilo teme o kojima pišete ili način na koji gledate svoje likove?

Majčinstvo je definitivno utjecalo i na izbor tema kojima se bavim, no i dalo mi priliku da kao mama upoznam brojne ljude i situacije koje zasigurno ne bih upoznala i doživjela da nemam djecu. Vjerujem da je na taj način majčinstvo dosad najizraženije utjecalo i na moj autorski glas.

Što radite kada nastupi stvaralačka blokada?

Što sam starija, to se manje frustriram. Sve je rješivo i ponekad je potrebno samo pustiti sve na nekoliko sati ili par dana, ovisno o planu rada i rokovima. Ja osobno kuham. Čuda sam riješila slažući lazanje jer me to smiruje ili velike salate u novim kombinacijama. Dječje parkove recimo izbjegavam ako je takav dan jer preferiram što mirnije okruženje dok se „stvar paca“ negdje u kutku uma.

Kako izgleda vaš idealan dan za pisanje?

Već spomenuta todlerica idealne je dane za pisanje stavila na čekanje, no recimo ovako: dobro naspavana sjedam i počinjem raditi oko 8 ujutro. Oko podneva park i odlazak negdje na ručak, kratak odmor pa povratak na radnu poziciju oko tri popodne. Predvečer obiteljski odlazak u grad ili izlazak s frendicama. Takav dan bih odmah potpisala.

Koji biste konkretan savjet ili stvaralački *hack* dali mladima koji žele pisati, ali još uvijek čekaju „pravi trenutak“?

Ako počneš danas i nastaviš sutra, pa preksutra itd., povećava se šansa da se taj pravi trenutak dogodi i to čak puno prije nego što misliš dok stojiš na mjestu i odgađaš. Pisanje je vrlo osamljenička aktivnost i možeš raditi doslovno bilo gdje. Svaki trenutak je pravi ako to želiš. Ako tekst bude malo spavao u ladici ili nekom folderu, to ne boli. Samo te može potaknuti da ga učiniš boljim i kad skupiš hrabrost nekome ga pokažeš. Radionice su sjajna stvar za probijanje tog leda! One nude disciplinu i strukturu. Svaki tjedan nešto donosiš i čitaš pred manjim kolektivom. Dobivaš priliku da staneš iza napisanog i na licu mjesta testiraš doneseni materijal. Mene su spasile dvije radionice nakon dužih pauza u pisanju poezije. Prva u Booksi, na početku pandemije kad je sve stalo i procijenila sam da je to pravi trenutak da joj se vratim nakon sedam godina pauze. Druga radionica je bila u Dominu kod mojih divnih Anete Vladimirov i Betine Ilić koje su kroz par godina radionica formirale povelik poetski ženski kružok Povezije.

Koju biste riječ izbacili iz svijeta da možete – a koju biste voljeli da ljudi češće koriste?

Vau, kakvo pitanje!
Naravno, voljela bih izbaciti rat kao pojavu i riječ iz naše stvarnosti. Odmah mi pada na pamet i još nekoliko drugih velikih riječi iza kojih stoje pojave od kojih svi zaziremo i strahujemo.

Bliskost je riječ koju bih voljela da svi više koristimo i prakticiramo, bez fige u džepu, besramno! Voljela bih češće jesti i izgovarati perkelt, na opće zgražanje mojih prijateljica koje nisu Slavonke.

To je riječ rekli bismo
od pola savršenstva
pola od dvije ruke
savršenstvo jedne cijele
Savršenstvo poput riječi riječ
Strah ima pet slova
Riječ ih ta, isto imade
Riječ po riječ
Strah po strah
i oko mene se nakupiše
strahomori
More
Morice
i orice
Pjege
pjegice
i erice
Razni osipi
i rosopi
a ponajviše
psi i strahovi od njih

I kina su tu
I stvaraju mi
fobije i
Robije
A ja nisam
Rob,
a kamoli
kinorob,
već samo
zarobljenica
KINOFOBIJE
i svoje tjeskobije...
I dok se tako borbij
i robijam
jedan dalmatiner m
Pun je pjega
pjegica
i regica
One mu bježe
i bježe
dok ne prijeđu na m

Strah

ANAMARIA DELBIJANKO

Dobivam osip

zatim

„dalmatinske“ pjege

i rege po čitavom

tijelu

plućima

i rebrima-bedrima.

taj strah zatim

prelazi i u kinodvoranu

i zajedno sa mnom

kinom i

psima

igra kinofobičnu –

kinoprojekciju!

RIJEČ

BOŽENA JADRIJEVIĆ KRZNARIĆ

Izgovoriš Riječ. Misliš, lako je!
To je – samo Riječ.

Riječ po Riječ.
Plima i potapanje.
Riječ po Riječ.
Daleko smo od obale.

Povratka nema?
Potopit će nas Riječ?
Koja bila je previše?
Spašavanje?
Od Riječi?
Koje nikada
Nismo smjeli reći?

„OPROSTI“ – Riječ?
Kasno je?
Plima i potapanje?
Povratka nema?
Na onu jednu Riječ.

Kada sam ti rekla: „VOLIM“.
A ti meni: „TE“.

„LJUBAV“ – Riječ.
Sada mi nedostaje.
Potopile su je.
Sve one Riječi.
Koje nikada
Nismo smjeli reći.

„OPROSTI“ – Riječ?
Kasno je?
Odlazak?
Plač?
Nedostajanje?

„OPROSTI“ – Riječ?
Jedvačekanje?
Povratak?
Zagrljaj?
Zauvijek?

„LJUBAV“ – Riječ.
Sada mi nedostaje.
Izudarale su je.
Sve one Riječi.
Koje nikada
Nismo smjeli reći.

Nema više Riječi?
„LJUBAV“? Nijema je.
Gleda nas. Bez Riječi.
Nema što više nama reći?

A ja: „VOLIM“ (TE).

RIJEČ

Položili slova
Ispod Babilonske kule
U utrobi zemlje.

Riječ raste,
Povija grane,
Leti oblacima.
Vijuže tokovima rijeka,
Ulijeva se u jezera.

Njen plod
Na zapadu jaše konja,
Pleše balet,
Gradi dvorce.

Na istoku šutljiva,
Dvosmislena,
Šeće vrhovima planina.

WOLF

Na sjeveru trese zubima,
Oštro udara srcima,
Zabavlja se snijegom.

Na jugu se sunča,
Miriše slano more,
Pliva oceanima.
Tropskim šumama tiho hoda,
Saharama isprepliće zmije.

Grli našu zemlju,
Korijenima odana.
Mijenja oblike,
Stilove,
Naglaske.

IVA HARBIĆ KOSIR

RIJEČI KAO POZIV

Ponekad su riječi teške, surove i grube. Oslikavaju naše tamne dijelove.

Dođu kao lavina koja se spustila s najviše planine i više se ne može zaustaviti. U podignutoj prašini želiš samo udahnuti zrak, jer sve što je izgovoreno odavno je previše.

I nije previše riječima. Previše je tijelu.

Tijelu koje je na tren nestalo, kao da je ostalo samo s osjećajem koji boli, steže i stvara neopisiv nemir.

Tada nastupaju riječi. One koje do sada još nisu izgovorene. Ili one koje su izgovorene previše puta, ali kao da ih nitko ne čuje.

Odavno je to zapisano negdje u tijelu, a sada je samo ožiljak. Ožiljak koji svako malo zaboli i kao da se ponovno, na istom mjestu, otvori rana.

Neke su riječi poput krika koji je nekada davno bio zagušen, spriječen i nikada izgovoren.

Krik koji traži sigurnost, ljubav i viđenost.

Kao stara priča s koje je potrebno skinuti prašinu, ponovno je otvoriti i pogledati što krije.

Izgleda kao korak unatrag.

A možda upravo ta stara priča ovoga puta čeka svoj završetak.

Riječi su samo vodilja.

Traže da ih ovoga puta ti čuješ, zagrliš, umiriš i voliš.

Svoje tijelo, svoje ožiljke i rane. Svoju tamu.

Jer lako je voljeti svjetlost.

Ali cijela ti si i svjetlo i tama.

I možda je potrebna samo poneka tiha riječ:

„Vidim te. Čujem te. Volim te.“

Ostalo neka odradi tijelo – zagrljajem i ljubavlju.

Fjodor Mihajlović Dostojevski uz Tolstoja je najvažniji ruski te
jedan od najvećih svjetskih pisaca. Studirao je na Vojnoinženjerijskoj
akademiji u Sankt Peterburgu, no nakon završetka studija napustio
vojnu službu i posvećuje se isključivo pisanju. Prvi roman objavljuje
1846. godine. Ubrzo se priključuje Petraševskom
krugu, skupini intelektualaca radikalnih socijalističko-utopističkih
ideja. Uhićen je i osuđen na smrt. Pomilovan je tek kad je stao pred
streljački vod. Osuđen je na progon i prisilan rad u Sibiru, gdje je
proveo gotovo 10 godina.

ZLATKO B

BALENTIĆ

moć govora bezazlena nije
riječi koje izlaze nisu tek neki
zvuci
na samom početku bijaše riječ
i ona je prije nas bila

vlastitim glasom izgovaraš riječi
koje bole nekoga tamo daleko
ne misliš o krugu začaranom
kao bumerang vraćaju se
neželjene

riječ koja utjehu pruža
u tišini i neizgovorena
ima težinu veću od tone
iako mjeriti se ne da

koliko tek tona teži
kada prava riječ se ne skriva
kad znaš i vidiš gdje ideš
i tko čeka te onkraj puta

istina je da cijene nema
koja se na riječ staviti može
na značenje veto ne postoji
svatko se svojim mitom vodi

misliš da one dobre su lake
da riječ bez riječi dolazi sama
spoznaš da tamo druge su neke
dok tvoja riječ ostaje sama

DARIJA
ŠMILJA

A
ANIĆ

SAMO RIJEČ

Riječi izgovorene piskutavim glasom
Što u kolopletu vitlaju zrakom
Jel sopranom, tenorom, basom
Izgovorene su u dahu lakom.

Kao sol na rani što plamti
Ili melem što blago liječi
Od banalnih do onih što ih se pamti
Sve to su izgovorene riječi.

I svaka ona srcem bije
Ponekad hladi, ponekad peče
U duši kao vulkan vrije
Dok žilama našim teče.

I zato zborimo smjelo
Riječ odrješitu u svojoj srži
Ona lako postaje djelo
Oslonac čvrsto koji nas drži.

Riječ je u početku svega bila
Od postanka Svemira i Svijeta
Kao ptica kad raširi krila
Ta riječ živjet će tisućama ljeta.

VAPAJ PUSTINJSKE RIJEČI

U pustinji vapaj ječi
Kroz fijuk pješčane oluje
Jedva se razabiru riječi
Koje ionako nitko ne čuje.

U daljini se gubi glas
Šumi, vijuga kao rijeka
U bespuću traži spas
No od svega ne ostaje niti jeka.

U vrtlogu vapaji riječi plešu
Kao tornada put visina
U zrncima pijeska se uklešu
U dubini pustinjskih dina.

DARKO ŽIGROVIĆ

IPAK PIŠEM

Ja grafitnom olovkom pišem
Vođen mislima i mirom
Ja smirenim dahom dišem
Uz svjetlo slabo nad bijelim papirom.

Ruka mirna, no cupkam nogom
Češkam se po kosi
Slažem riječi, slog za slogom
Prepustim se, stihija me nosi.

Moje su riječi krotke ovce
Mada sam pastir bez stada
Ne želim ni slavu, ni novce
I kod malo Sunca, držim se hlada.

Daleko od ljudi živim
Napisano često kremenom brišem
Nikoga za ništa ne krivim
Tu sam, još uvijek pišem.

AFORIZMI

Dok smo riječi pretvarali u djelo, izgubio se smisao i riječi i djela.

* * *

Bacio sam riječi u vjetar, vratio mi se tornado.

* * *

U govoru mržnje, nijedna riječ nema smisla.

* * *

Svi kažu da im je riječ svetinja, a tako je olako pregaze.

* * *

Na sudu bi bolje prošao da je šutio, nego dao završnu riječ.

* * *

Aktivno govorim tri strana jezika, a pasivno se ulizujem na materinjem.

* * *

Otkad zidovi imaju uši, pričam samo s podom.

Ponekad oblak, težak i tmuran
Kao s neba na srce se spusti
Iz njega blješti opasna bura
I vjetar što neće dušu da pusti.

Ponekad, a to zna biti često
Jer život je sve samo nije dug
Dok čovjek traži sigurno mjesto
Ti njemu budi najbolji drug.

Otjeraj oblake sa slomljenog srca
Riječima blagim, a snažnim poput stijene
Pomozi mu da ponovo kuca
I dok živi da se sjeća tebe.

Nekada, par riječi s usana tvojih
Dovoljne budu da oluja stane
To od tebe neće uzeti ni kap
A nekome zbog njih zora će da svane.

Jer riječ je oružje, nemoj da se varaš
Zbog nje se čovjek smije i plače
Nemoj njome tugu da stvaraš
Nek' riječi tvoje ljubavlju zrače.

DŽENIS BEGIĆ

OTJERAJ OBLAKE

JASMINA BOSANČIĆ

ZAGLAVLJE

Igram se riječima kao igračkama. Gradim od njih tobogane niz koje se spuštam zamršene kose. Dok druge žene ponavljaju jedne te iste obrede kroz kućnu svakodnevicu, a s druge strane dobivaju šutnju, dugačku logičku stanku, ja gradim svijet u kojemu glasovi biraju svoje tonove i dinamiku komunikacije, ne otkupljujem poštovanje i dostojanstvo kroz obrasce očekivanja. Bdijem nad riječima kao nebo nad zemljom, a zemlja nad vodom.

IGRAM SE

IZREKA

Preskačem uvode i odmah prelazim na izreku: ljuštim stid s lica riječi, razvodnjavam sve rokove i dajem joj volju da sebe opiše po vlastitu mjestu rođenja. Blagosiljam riječi vrutcima mašte. Dajem im svevremenost umjesto vremešnosti. I pravo osporavanja pitomosti unutar debelih korica ili u okviru stakla.

OBRAZLOŽENJE

Riječ je divlja, netaknuta, a svakog dotiče. Nekad je ozvučena ne bi li svijest prevela u pojavni svijet.

RIJEČIMA

Neki put poseže za naglašavanjem svoje ljepote kroz pokret oblika…

Igram se riječima nesputano, noseći u svom dahu njihov ritam.

Kitim se riječima kao zlatom. Kao što odijelo čini čovjeka prepoznatljivim u mnoštvu stereotipa, tako glasnoća otkriva osobnost riječi, a šutnja je potvrđuje. Izbirljiva sam u izboru i slaganju riječi. Neke riječi nisu moje, čuvstva ne dopiru do njihovih značenjskih slojeva. Ne mogu se s njima poistovjetiti, previše su daleke, proturječne. Postoje riječi koje ne trebam ni izustiti, a nekmoli istkati u tekst, a one se odmah pojave / jave dok još misao nije dorečena, zagrle me i s njima narastem u svoj punini.

Igram se riječima, intuitivno i logički. Tkam ih kao nježnu tkaninu. S riječima se mogu sroditi: naše posestrimstvo je u mudrosti i vještini.

Igram se riječima ozbiljno i prevrtljivo. Kao što se najljepši snovi sanjaju na javi, tako riječi najljepše ruho imaju kada žive u šutnji, u tihom pogledu.

ZAKLJUČAK

Riječ ima svoje rođenje, svoj izvor, ali nema ušće. Neprekidno raste. Samosvojna i nepokolebljiva. Teče. S njom i ja dobivam svoja krila da mogu poletjeti.

UPUTA O JEZIČNOM LIJEKU

Riječima dajem njihovu divljinu, gipkost, ritmičnost, boje.
Zauzvrat ne očekujem ništa.

DOSTAVNA NAREDBA

1. Svima
2. Svemiru
3. U rječnik

EDA BUDIĆ

glatka glatka
krepka fina tanka
luštra biela gospocka
draga luša ohola
fina glatka biela
mehka delikata jaka
draga fina luša
i jopet tako
i jopet tako
i jopet tako

SVI

za veštaljo za biermo
za zakuon
za dolenjo robo
za fačuol
za fačolić za fešto

potle vojski
lačne zmučene štufe prenjene
kat bi se našlo padobran
kat bi se imelo srećo
da se je našlo padobran
ač je neki soldat
imie nesrećo

četire luše veštalji
ot jenega padobrana
i ki zna ča još

otročice
divojčine
mlade žienske
štabele šinjore
gospodarice

mogle so storit
ku so imele srećo
da je neki sildat
imie nesrećo

krepka – čvrsta; luštra – sjajna; draga – skupa; luša – luksuzna; veštalja – haljina; bierma – krizma; zakuon – vjenčanje; vojska – ovdje rat; lačne – gladne; štufe – bilo im je dosta; prenjene – prestrašene; soldat – vojnik; otročice – djevojčice; divojčine – djevojke

VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID
VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID
VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID VOID

MAN OF WORDS

MARIJA KONDRES

Beba. Plačeš suze mjesto riječi,
Sve je Rat i mir.
Roditelji čupaju kose,
Hoće san tvoj i svoj.
Nastoje razumjet′.
Ugasit′ nemir.

Nešto si veći. Pužeš i gugućeš.
Nekad padneš. Malo se smiješ.
Malo ti se smiju.
Najveća si igračka u sobi.
Razbacuješ slova iz usta po kući.
Imaš remek-djela svud po robi.
Umalo imaš nešto za reći.

Pubertet. Ne sliči slučajno na Tuberite. Psuješ i pljuješ. Piješ i pušiš.
Možda i još ponešto.
Mlad si. Voliš sve što vole mladi.
Rigaš i sukljaš vatrene riječi.
Šibaju po leđima. Bole.
Krvare mnogi. Suze klize.
Ti šibaš druge i dalje. Boliš riječima.

Odrastao si. Riječi bi trebale teć′ lako i čisto k′o bistri gorski potoci. Ma k′o rijeka.
Ali, i iskušenja su neka. Odlasci i oproštaji počinju se događati.
Pogađati.
Boljet′ k′o nikad.
Nemaš riječi. Nemaš lijeka.
Tuguješ. I ne možeš tugu odgađati.
Suze su bezbojna tinta kojom ne možeš napisati ništa.

Zrelost. Nisi star. Samo znaš gotovo sve. Mudar si. Mnogo si već doživio.
More iskustva. Svoj si srebrni ukras čvrsto na se i uza se privio. Sretan si.
Sve su ti se velike tuge već dogodile.
Sreća je uživanje u trenutku.
U tvojim riječima patina i godine.
Nema vremena za gorčinu, ljubav vodi te. Riječi su kaplje koje se za života ispletu u ocean.

ŽIVOT

HRVOJE MARTINOVIĆ

T RIJEČI

ODSUTNOST RIJEČI

U odsutnosti boljih riječi
biram bezidejnost,
izostanak svake pravde
i apatije
koja liječi
slomljena srca
i izgubljene duše
koje lutajući upadaju

IGOR ANDRI

u sve dublji ponor.
I tonu
poput
natopljenog papira
u kadi punoj
pomno pripremljene
pjenušave kupke.

ŠEK

KRISTINA CRNOGORAC

Prolaziš pored mene bez riječi i pognute glave.

I zasigurno je bolje ovako za oboje, priliči nam jadan i bijedan kraj.

Ipak, jučer si ležao pored mene i pažljivo svojim riječima ocrtavao savršen život samo za nas. Moja koža osjetila je svaki tvoj drhtaj, a tvoje sive oči uvaženo su govorile o budućim snovima. Doduše, naše usne su požurile, prebrzo su spojile naše mlade živote.

Još jučer si me iskreno volio, sve na meni. Još jučer si nježno prstima prolazio po obrisima moje duše, a ja sam tada zadržala dah i pokušala zauvijek zaustaviti taj trenutak.

„Otići ćeš, zar ne?“ pitam te očajno dok mi strah ispunjava tijelo koje gori od želje da ostaneš.

„Već jesam“, odgovaraš mirno, ali ja ne čujem tvoj glas.

Zašto mi uvijek nedostaju riječi da zadržim one koje volim? Zašto ti nikada nisam mogla na sav glas viknuti: Molim te, ostani!

Vjerujem da si sasvim polako istrgnuo svoje srce kako ja ne bih ni mogla primijetiti da već dugo stojiš na drugoj strani ulice, daleko od mog pogleda. A možda si tamnu stranu sebe sačuvao samo za posebne trenutke u kojima me nisi nikada želio zadržati? Ili sam naivno zaspala u mreži koju si ispleo samo za mene? Bešćutno i bezobrazno, nimalo slučajno.

...

Prolazimo jedno pored drugoga, rame uz rame.

Svi prolaznici oko nas zastaju zbunjeni tvojom ravnodušnošću – barem u mojoj stvarnosti.

NA POLA
PUTA DO NAS

Čovjek

IVA ROŽIĆ

Čovjek je iščezao.
U priču i mit se prelio.
Uvaljala si ga u riječi,
imortalizirala u ikonu na drvenom pragu
a nikad ga više ne smije prijeći.

Čovjek,
izblijedit će s tintom na papiru u kutu stola,
utvara pod svjetlom krijesnica u noći.
S molitvama prašnjavom mjesecu
čovjek će sada poći.

Njegova pogažena riječ
Ne odjekuje ti na jeziku više
već njezino grebanje na crvotočnim vratima
postaje sve tiše i tiše.

i riječ

INGRID DIVKOVIĆ

Prije nego što ste postali autorica, prošli ste različite životne faze, odlazili, vraćali se i iznova gradili svoj život. Koji je od tih prijeloma najviše promijenio vaš odnos prema pisanju?

Upravo tako. I ja sam, kao i svi mi na kraju krajeva, prošla kroz mnoge faze u svom životu i neke od tih faza bile su izrazito izazovne i teške, no one su me, u to nimalo ne sumnjam, ojačale i dale mi novu perspektivu na sam život. Što se tih faza i odnosa prema pisanju tiče, majčinstvo je zasigurno ono što je najviše promijenilo moj odnos prema literaturi, prema samom procesu pisanja, prema kreativnom procesu koji je sada uvelike drugačiji nego u godinama kada nisam bila majka.

Vaše knjige nastaju iz vrlo osobnog mjesta. Kako izgleda trenutak u kojem shvatite da neko iskustvo više

nije samo vaše, nego da ga morate pretvoriti u tekst?

Ne propitkujem takve trenutke previše, jednostavno im dopuštam da pronađu svoje mjesto u meni, ali i izvan mene. Zrelost je ta koja mi je donijela kapacitet za novu vrstu slobode, kako onu van tastature, tako i onu na njoj.

Jeste li ikada napisali nešto zato da biste razumjeli vlastiti život, a tek poslije shvatili da je taj tekst pomogao i drugima?

Apsolutno da. Štoviše, mislim da je većina mojih tekstova i knjiga nastala kroz proputovanje za vlastitim odgovorima na neka meni važna pitanja, a onda se dogodilo to da za takvim odgovorima tragaju i mnogi drugi, i da smo se u toj potrazi i upoznali i prepoznali. To je uistinu divan osjećaj.

Koliko morate biti blizu vlastitom iskustvu da biste mogli pisati o njemu, a koliko se morate od njega udaljiti da biste ga mogli oblikovati?

Kod mene je cijeli taj proces usko povezan i jedno ne isključuje drugo. Blizina duboko proživljenog iskustva dopušta mi da uđem u sve pore nekih životnih izbora i odluka, a s druge strane, odmak od svega toga dopušta mi da sve sagledam kao dio šire slike, kao dio nečega što je puno veće i puno mudrije od mene same.

U vašim se knjigama osobna bol često pretvara u jezik koji drugima donosi prepoznavanje. Gdje je granica između iskrenog svjedočenja i izlaganja vlastite intime?

Granica između iskrenog svjedočenja i izlaganja vlastite intime po meni je gotovo nevidljiva. Naime, iskrenost ne

DA, MOGUĆE JE DA OSTVARIM
NOGOSTUPA KRHKIH
PROSJEČNOSTI, U ZRELOSTI
PRIHVATIM DA MI NA OVOME
SVIJETU NITKO NIŠTA NE
DUGUJE, DA MOGUĆE JE SVE, TEK
TADA KADA SPOZNAM DA ME OD
NEMOGUĆEG ODVIJEK
ODGOVARAJU I ŠTITE MOJOJ
DUŠI POTREBNE OSOBNE VIZIJE.

znači otvoriti svijetu sva svoja vrata. To znači otvoriti ona koja ne bi trebala ostati zatvorena. Za mene je svjedočenje o osobnoj boli nešto poput mosta između nas i drugih ljudi, i ono što je po meni ključno u takvom svjedočenju jest pitanje koje si trebamo postaviti – pišem li i govorim o ovome iz mira ili iz rane koja još uvijek krvari? – prvo vodi slobodi, drugo ropstvu, a pisanje po meni uvijek treba biti i ostati čin slobode.

Kako se promijenila žena koja piše *J..e li vas ego?* u odnosu na ženu koja danas promatra vlastite odnose, samoću i majčinstvo?

Iskreno mislim da ta i ova žena danas nemaju puno veze jedna s drugom, osim možda s onim duboko iskonskim osjećajem koje oduvijek nosim u sebi, a to je duboka težnja za vlastitom slobodom, svrhom i istinskom ljubavlju. Majčinstvo i odgovornost koja dolazi s njom nesumnjivo promijeni ženu iz korijena, tako je promijenila i mene, i želim vjerovati da me promijenila na bolje. One hektične, hiperreaktivne, često nesigurne i nemirne djevojke koja je bezglavo težila ispravljati svijet i ljude oko sebe više nema, i na njezino mjesto došla je žena koja je pronašla svoje mjesto pod suncem, svoj duboki osjećaj smisla i svoj neprocjenjivi mir.

***Knjiga za Divlju ženu* mnogim je čitateljicama postala osobna knjiga prepoznavanja. Što je za vas značilo pisati o ženi koja više ne želi živjeti prema tuđim mjerilima?**

Po meni pisati o toj Divljoj ženi značilo je živjeti vlastiti izbor. I to ne samo onaj ispisan unutar vlastitih korica

knjige, već i izvan njih. U svakom koraku, svakom učinjenom djelu, svakom udahu. Divlja žena je tako postala manifest mom osobnom životu, vlastitim rukama popločen izlaz iz duboko patrijarhalnog mraka u kojemu sam kao djevojčica, ali i mlada žena dugo živjela.

Što se dogodilo s vašom idejom „divlje žene“ nakon što ste postali majka?

Zanimljivo pitanje. Ideja Divlje žene nakon što sam postala majka nije nestala, ako ste na to aludirali ili samo pomislili na to. Čak naprotiv, majčinstvo i svijet Divlje žene duboko su isprepleteni na nama često neshvatljive, numinozne načine, a ja te načine, dan po dan, koračajući sa svojim sinom pod ruku, pokušavam nježno odgonetnuti i utisnuti u sebe.

S obzirom na vašu uspješnu prisutnost na društvenim mrežama, kako se mijenja tekst kada znate da će ga odmah čitati tisuće ljudi?

Iskreno, ja otkada se bavim ovim poslom, ili bolje reći otkada služim pisanju kao samoizabranom životnom pozivu, ja sam sebi u glavi postavila tako da kada pišem, zamislim da pišem samo jednoj osobi. Tako stvaram prostor u sebi koji je lišen pretjeranog ega, megalomanije ili nepotrebne taštine, i to mi na koncu pruža slobodu da budem istinski prisutna i prizemljena autorica.

NE PLAŠIM SE PROLAZNOSTI N
SUMORNOSTI SVIJETA, ČAK N
KADA KAO OGLEDALO
REFLEKTIRAM NAJDUBLJ
USPRKOS MAHNITOM SV
TIM NEKIM LJUTIM LJ
ISTINSKI VJERUJEM DA
I U MENI NEPRIKOSNO
NEPROLAZNA ČISTOĆ
DOBRONAMJERNOS

Kada danas napišete snažnu rečenicu, prvo je provjeravate prema sebi ili prema mogućem učinku na čitatelja?

Za mene je snažna rečenica svaka ona rečenica koja je nastala iz beskompromisne istine, u ovom slučaju moje istine, i zato svoje rečenice previše ne (psiho)analiziram. Samo ih duboko osjećam. Jer ono što je snažno istinito za mene ne mora biti snažno i istinito za nekog drugog, a ja svijetu istina-laž polariteta već odavno ne želim pripadati.

Što mislite, može li tekst biti istinit ako nije književno dobar, i može li biti književno dobar ako u njemu nema osobne istine?

Što to znači književno dobar tekst? I tko prosuđuje što je dobro, a što nije? U redu, svjesna sam da postoji jedna razina književnosti koja mora zadovoljiti svoje norme, no s druge strane, književnost je za mene poput života samog. Sirov, nepredvidiv i krajnje intiman. I stoga, činiti od teksta zatvoreni okvir za mene je u najmanju ruku zločin. I zato da. Tekst može biti istinit čak i kada nije književno dobar. I obrnuto, književno dobar tekst može biti potpuno sterilan i nimalo dubok, a ja od takvih tekstova kao žena i kao duša oduvijek zazirem.

Koji je vaš vlastiti tekst danas najteže ponovno pročitati – ne zato što je loš, nego zato što vas vraća u osobu koja ste tada bili?

Bez imalo razmišljanja, u ovom trenutku mi je najteže čitati svoju najnoviju knjigu *A ruke postaju krila*. Nju sam pisala pune tri godine, od prosinca 2022. do

prosinca 2025. godine, i malo je reći da ta verzija mene u ovome sada koji živim više ne postoji. Naime, sve ono s čime sam se kroz te prve, vrlo osjetljive godine majčinstva najviše borila i kroz što sam prolazila, odrazilo se na mene kao ženu i kao pjesnikinju, oslobodivši me u isto vrijeme od toliko toga vidljivoga i nevidljivoga.

O čemu govori vaša najnovija knjiga *A ruke postaju krila*?

Kako moja urednica kaže, Ingrid u svojoj riječima oslikanoj meditaciji suptilno otkriva duboko prožeti ljudski put od društveno neprihvaćene izoliranosti do individualnog duhovnog ispunjenja. Autorica u svojoj knjizi otkriva put koji se piše velikim slovom samoće slobode i samohranog majčinstva, put o kojemu nijedna žena ne sanjari kao djevojčica, no ipak se negdje i nekoj ženi dogodi, ne samo kako bi na tom putovanju narasla ta majka i njezino dijete, već kako bi kroz sva ta iskušenja i neminovne izazove i ljepote puta, narastao i sam svijet. Knjiga *A ruke postaju krila* bespoštedno istražuje osjećaje boli, tuge, dubokih razočaranja i svih lijepih i manje lijepih iskušenja koje donose međuljudski odnosi, a istodobno, priča je to o otkrivanju nevjerojatne unutarnje snage, o spoznaji da se i nakon tektonskih promjena u našim životima uvijek može i mora stvoriti nešto novo. Nešto što ostavlja trag ne samo na nama, već i na svijetu u kojemu živimo.

Što trenutno čitate?

Trenutno čitam *I nebom teku rijeke* autorice Elif

Shafak.

Koju biste knjigu preporučili osobi koja prolazi kroz veliku životnu promjenu ili osobi koja tek pokušava pronaći vlastiti glas?

Mnogo je knjiga koje bih rado preporučila, no jedna je koju u zadnje vrijeme često preporučujem svima onima koji mi pišu i traže odgovore koji se tiču životnog (be)smisla, neminovnih životnih prekretnica ili dubokih promjena. Ta je knjiga *Moji razgovori s Bogom* od N. D. Walscha.

Stare duše
nc stare

Kada biste mogli razgovarati s Ingrid koja je tek počinjala javno pisati, što biste joj prvo rekli?

Rekla bih joj da ne doživljava stvari toliko osobno i da ima na umu da ljudi vlastitim riječima uvijek otkrivaju – kako su, a djelima – tko su.

Što biste voljeli da vaši čitatelji razumiju o vama, a što često ne vide iza knjiga, fotografija i javnog glasa?

Mnogo je toga o meni što se ne vidi iza knjiga, fotografija i mog javnog glasa, no znate što, drago mi je da je tako. Neke su istine o nama unaprijed rezervirane da budu i ostanu samo naše. Nije svaka moja priča stvorena za mikrofon, niti svaka moja fotografija za Instagram.

Koju riječ danas više ne možete koristiti na isti način kao prije deset godina?

Ta je riječ definitivno – NE. I od nje sam, za razliku od prije deset godina, danas uspjela stvoriti punu rečenicu.

Kada biste cijeli svoj dosadašnji put morali sažeti u jednu riječ, koja bi to riječ bila?

Prva riječ koja mi je sada pala na pamet i koja očito nosi neki svoj smisao i svrhu u mom životu definitivno je riječ – rezilijentna.

JADRANKA ŠKROBAR

STARA ŠUMA

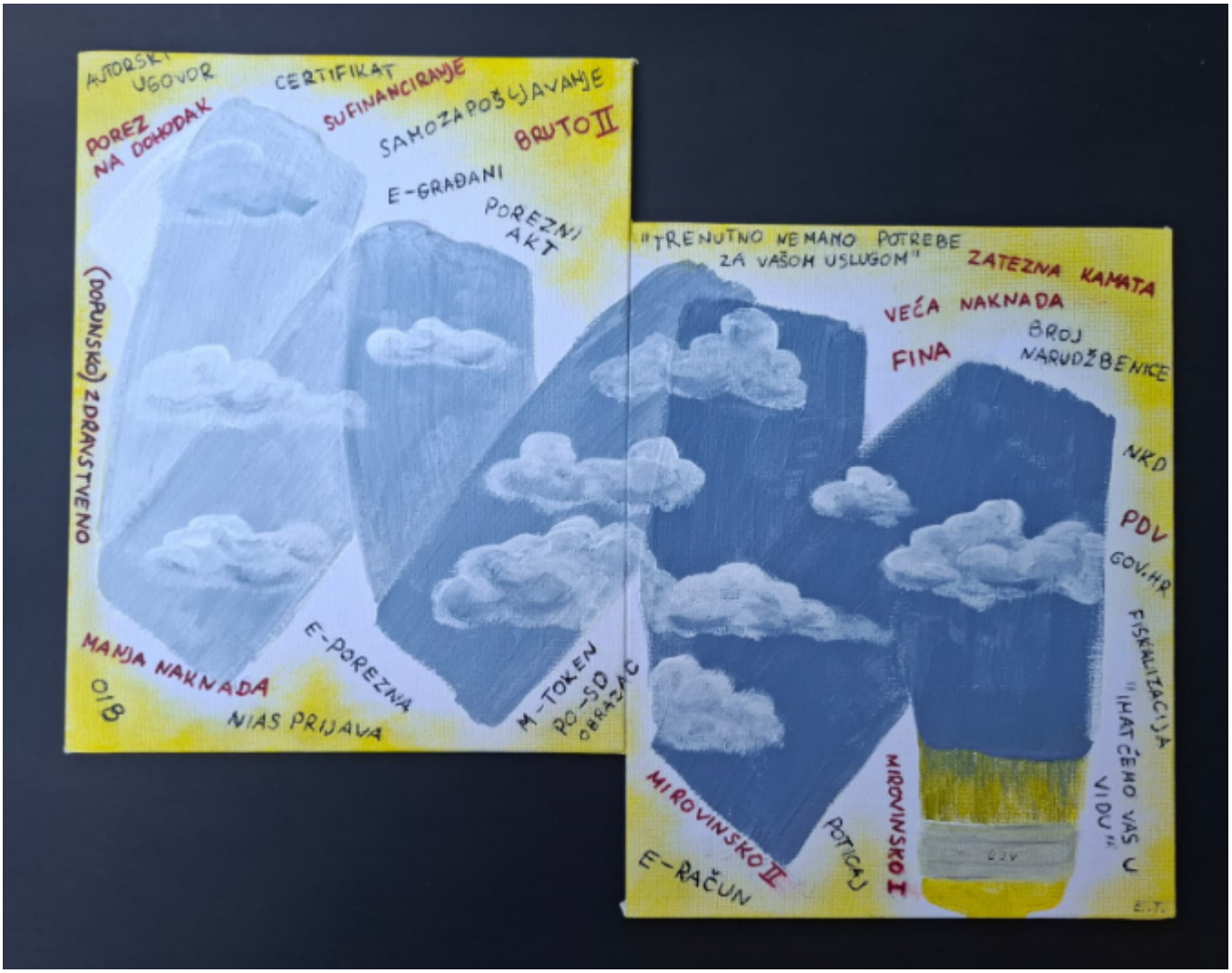
Kada se i zadnji na suncu
Rasplesani jasen svlači u jesen
Osjetim radost i slobodu
Poput izgovorene riječi ljubavi
Što je naglo pala s tvojih usana
Dok si me obilazio u
sjećanjima
Ove stare ponizne šume.

LJETO

Mislila sam
Da ću stajati na ulaznim
vratima
u crvenoj haljini
i sretno ti se smiješiti
a ti ćeš
raširiti svoje velike ruke
i punih usana vratiti mi
osmijeh.
Najmanje što mogu učiniti
jest da to opišem u nekoj priči
ili pjesmi
koju nitko neće pročitati
osim osam osa
što se uvijek nađu kad je
posrijedi
slatko voće. To slatko voće
neću ni taknuti
stajat će pored mene dugo u
noć
i mirisati na ljeto
dok ja pokušavam utonuti u
san
kao da me više nema.

Ovaj je rad nastao iz snage i inata mlade umjetnice koja usprkos svemu hrabro živi od svoje kreativnosti i strasti, iako je birokracija često izazov i njoj i svima u njezinoj situaciji. Bilo da imamo obrte, članstva u umjetničkim društvima, živimo u Zagrebu ili u ruralnim područjima, svi prolazimo kroz slične prepreke. Biti slobodan umjetnik u današnje vrijeme uči nas balansiranju – između 30 % čistog kreativnog stvaranja i 70 % savladavanja zakona, pravila, odlazaka na Poreznu upravu, u FINU i izdavanja računa. Naša davanja rastu, a financiranja za umjetnike sve je manje i sve ga je teže dobiti. Prijave na natječaje traju danima, zahtijevaju hrpu potvrda i papira, uz stalan rizik da trud ostane neprepoznat. Čak i kada se pojavi sjajna ideja koja bi obogatila zajednicu, ulaganje u umjetnost često padne u drugi plan. No doprinosi ne čekaju – oni dolaze bez obzira na to kakav nam je mjesec. Ipak, dok god ima ljubavi i strasti prema onome što stvaramo, sve se nekako riješi. Vjerujem da se ovaj rad odlično uklapa u časopis i u temu „riječ“ jer spaja riječi i slikarstvo, a cilj i riječi i slikarstva jest da probude emociju u ljudima.

EMILI TOMAIĆ

AUTORSKI UGOVOR
CERTIFIKAT
SUFINANCIRANJE
SAMOZAPOŠLJAVANJE
POREZ NA DOHODAK
BRUTO II
E-GRAĐANI
POREZNI AKT
(DOPUNSKO) ZDRAVSTVENO
MANJA NAKNADA
018
E-POREZNA
NIAS PRIJAVA
M-TOKEN
PO-SD OBRAZAC
"TRENUTNO NEMAMO POTREBE ZA VAŠOM USLUGOM"
ZATEZNA KAMATA
VEĆA NAKNADA
FINA
BROJ NARUDŽBENICE
NKD
PDV
GOV.HR
FISKALIZACIJA
"MAT ĆEMO VAS U VIDU"
MIROVINSKO II
E-RAČUN
POTICAJ
MIROVINSKO I

RIJEČI

Ima ih što rane zacijele,
ima i što ljude spoje.
Postoje i one koje bi htjele
da bolji Svijet svima kroje.

Okrijepu u sebi kriju
iskazuju se silinom svom
te hladnu noć ugriju
i od muka naprave dom.

JELENA SHAUGH

Znaju žuboriti poput slapa
i teći mirno kao rijeka.
Kada mnoštvo ih se sklapa
znaš da netko na te čeka.

Prijateljstva prava krase.
Njima može se izreći
pažnja i ljubav – zna se.
To najljubaznije su RIJEČI.

HNESSY

LEO LJUBIČIĆ

DA, CHEF

U vrhunskoj profesionalnoj kuhinji postoji rečenica koja ima samo dvije riječi i znači sve.

Da, *chef*.

Ne znači samo potvrdu. Označava: čuo sam, razumio sam, izvršit ću, ne postavljam pitanja, znam što se događa ako ne izvršim, i znam da ćeš znati jesam li izvršio, a da ne pitaš. Dvije riječi koje nose cijelu arhitekturu jednog svijeta, hijerarhiju, disciplinu, povjerenje i strah, sve u jednom dahu između dvije narudžbe.

Sve ostalo u kuhinji je šutnja. Kuhinja koja radi dobro zvuči kao stroj koji ne govori, samo tiho vrti. Tiho znači da sve ide prema planu. Buka znači problem.

U toj tišini žive riječi koje ne postoje nigdje drugdje.

Mise en place nije izraz koji se prevodi. Može se pokušati, „sve na svom mjestu“, ali prijevod ubija stvar. *Mise en place* nije opis fizičkog stanja kuhinje. To je filozofija koja kaže da se svaki kaos može predvidjeti, da svaka kriza ima rješenje koje si pripremio satima ranije, da red nije željeno stanje, nego navika. Kuhar koji ima *mise en place* ne reagira na probleme. On ih je riješio prije nego što su nastali.

Gostu koji sjedi za stolom ta riječ ne znači ništa. Na jelovniku je nema. U razgovoru je nema. Ona postoji samo iza vrata koja dijele blagovaonicu od kuhinje, i to je točno ona granica o kojoj govori svaki jelovnik, a da je ne imenuje.

Toć je umak. Ali to je kao reći da je more voda.

Toć ima povijest. Ima boju koja ovisi o tome koliko dugo si ga kuhao i što si sve stavio unutra. Ima konzistenciju koja se ne mjeri žlicom, nego okom. Svaki kuhar koji je radio s toćem zna da isti recept daje drugačiji rezultat, ovisno o tome tko ga kuha, kojim tempom miješa, koliko strpljivo čeka da se reducira. Toć pamti ruku koja ga je napravila.

Na engleskom je to *sauce*. *Sauce* je funkcionalan prijevod koji opisuje kategoriju. Toć je vlastito ime koje opisuje karakter jednog podneblja i vremena.

Kad se šporki makaruli objasne strancu kao *pasta with meat sauce*, nešto esencijalno nestaje. Nestaje priča o posluzi koja je uzela ostatke iz lonca vlastele i od uvrede napravila tradiciju. Nestaje despet koji se skuhao zajedno s umakom i danas je glavno jelo najveće dubrovačke fešte. *Sauce* ne nosi tu priču. Toć je nosi.

Priganje je termički postupak koji označava obradu namirnice u vrućoj masnoći. Na engleskom je to *frying*. *Frying* je točan prijevod u smislu da opisuje isti fizički proces.

Ali priganje ima zvuk koji *frying* nema. Ima sjećanja na kuharicu s pregačom i maramom omotanom oko glave koja stoji pored špahera i „priga srđele“, ima teksturu u izgovoru koja podsjeća na ono što opisuje, na prskanje ulja, na promjenu boje, na trenutak zadovoljstva kada znaš da je priganje gotovo, a da ne gledaš na sat. Priganje je onomatopejski blisko stvari koju imenuje. *Frying* je samo kategorija.

Student koji uči kuhati na hrvatskom jeziku čuje tu vezu između riječi i postupka. Student koji uči na engleskom dobiva informaciju. Razlika između informacije i iskustva cijela je razlika između kuhara koji zna recept i kuhara koji zna kuhati.

Postoje pisci koji su godinama tražili jednu pravu riječ za jednu pravu stvar. Flaubert je govorio o *le mot juste*, jedinoj pravoj riječi koja se ne može zamijeniti nijednom drugom. U kuhinji svaka generacija kuhara nasljeđuje vokabular koji je netko prije nje proveo cijeli radni vijek stvarajući, ne za književnost, nego za preživljavanje servisa.

Taj vokabular nema prevoditelja. Postoji samo u ustima onih koji su ga naučili radeći, ne čitajući. I svaki put kad se izgubi jedan kuhar koji nije prenio te riječi na onoga koji dolazi, izgubi se i mali dio stvarnosti koju su te riječi opisivale.

Jezik, rekao je netko davno, nisu granice koje odvajaju narode. Jezik je granica između onih koji su živjeli nešto i onih koji su o tome samo čuli.

U kuhinji se ta granica zove „vrata između blagovaonice i kuhinje“.

S jedne strane sjede gosti koji jedu.

S druge strane stoje kuhari koji ne govore.

I jedina rečenica koja prolazi kroz ta vrata, u oba smjera, kratka je i ima samo dvije riječi.

Da, *chef*.

Riječ,
riječ naša svagdanja,
početak nad počecima,
trajanje bez vijeka,
trag što ne prestaje.

Riječ,
povijest uklesana u kamen,
knjiga u stoljetnom hramu,
hrana u srcu,
ključanica prema svijetu.

Riječ,
ne može joj ništa
ni oštar kamen,
ni vučji zub,
ne može joj ništa
ni oluja,
ni požar,
ni nabujala voda.

Jer riječ je snaga
sred nutrine,
svjetlost koja ne poznaje mrak,
trag duše
i svetkovina predaka.

Riječ,
slapovi miline,
odjek davnine,
ostaci drevnine.

Kad kamen zanijemi
i vrijeme izbriše tragove,
riječ ostaje.

Nek' svjedoči.
Nek' pamti.
Nek' čuva
ono što vrijeme ne može.

RIJEČ

JULIJANA PLENČA

ANTONIA LILIĆ

KAD NAM ODUZ

Postoje riječi koje izgovaramo svakoga dana, a da o njima gotovo nikada ne razmišljamo. Sloboda. Istina. Ljubav. Rat. Sjećanje. Čovjek. Navikli smo vjerovati da su riječi samo način na koji ono što mislimo prenosimo drugima. Ali što ako je obrnuto? Što ako riječi određuju ono što zapravo i mislimo?

U romanu *1984*. George Orwell upravo to pitanje pretvara u jednu od najuznemirujućih ideja svojega svijeta. Oceanija nije samo društvo u kojem vlast nadzire ljude. To je društvo u kojem vlast

pokušava nadzirati i sam jezik, a time i prostor ljudskih misli.

Najbolji primjer za to je Novogovor. Njegov cilj nije jednostavno stvoriti nove riječi, nego ukloniti postojeće. Smanjiti jezik znači smanjiti mogućnost mišljenja. Ako riječ za određenu ideju više ne postoji, postaje je teže izgovoriti, objasniti i podijeliti s drugima. A ono što ne možemo imenovati postupno postaje nešto o čemu je teško i razmišljati.

U tome je možda najveća snaga Orwellove ideje. Vlast ne mora uvijek izravno zabraniti određenu misao. Dovoljno je čovjeku oduzeti riječi kojima bi je mogao izraziti.

Winston Smith živi upravo u takvom svijetu. Radi na mijenjanju prošlosti, prepravlja novinske članke i briše tragove onoga što se dogodilo. Riječ više nije zapis stvarnosti, nego alat kojim se stvarnost može mijenjati. Ako je jučer u novinama pisalo jedno, a danas drugo, čovjeku preostaje samo vlastito sjećanje. Ali i protiv sjećanja se može boriti.

Zato je u *1984.* toliko važna misao: „Tko kontrolira prošlost, kontrolira budućnost; tko kontrolira sadašnjost, kontrolira prošlost.“ Prošlost više nije ono što se dogodilo. Ona postaje ono što je dopušteno reći da se dogodilo.

Orwell pritom pokazuje nešto što je možda još strašnije od same cenzure. Čovjek može početi sumnjati u vlastite riječi i vlastito pamćenje. Ako svi oko njega ponavljaju istu laž, a službeni zapisi potvrđuju tu laž, koliko dugo može vjerovati sebi?

U romanu postoji trenutak kada se od čovjeka traži da prihvati da su dva i dva pet. Na prvi pogled to je apsurdno. Ali upravo zato djeluje toliko snažno. Problem nije u matematici. Problem je u tome što vlast želi dokazati da istina nije ono što čovjek vidi i zna, nego ono što mu se naredi da prihvati.

I tu se vraćamo na riječ.

Riječ može biti istina, ali može biti i laž. Može nekoga osloboditi,

ali ga može i zarobiti. Može imenovati nepravdu i time joj se suprotstaviti, ali je može i prikriti. U Orwellovu svijetu vlast razumije tu moć bolje od samih ljudi kojima vlada.

Možda je zato najopasnija riječ upravo ona koju još uvijek nismo izgovorili.

Dok nešto možemo imenovati, možemo o tome govoriti. Dok možemo govoriti, možemo se ne složiti. A dok se možemo ne složiti, još uvijek postoji mogućnost otpora.

1984. zato nije samo roman o totalitarnoj državi. To je roman o jeziku i njegovoj krhkosti. O tome koliko lako riječ može izgubiti svoje značenje kada je dovoljno puta ponovimo u pogrešnom kontekstu. O tome kako se istina može zatrpati riječima, ali i kako jedna jedina riječ ponekad može probiti cijeli sustav šutnje.

Možda je najveća opasnost svijeta koji Orwell opisuje upravo u tome što ljudi na kraju više ne primjećuju da im nedostaju riječi.

A možda je zato naša odgovornost jednostavna: čuvati ih.

Čuvati riječi kojima nazivamo slobodu, nepravdu, ljubav, strah i istinu. Čuvati mogućnost da kažemo „ne“ onda kada svi govore „da“. Čuvati pravo da vlastito iskustvo nazovemo vlastitim imenom.

Jer kada izgubimo riječ kojom možemo opisati ono što nam se događa, ne gubimo samo riječ.

Gubimo dio mogućnosti da se tome suprotstavimo.

MARIJA PALIKUČA

KAMO IDU TVOJE RIJEČI?

kamo idu tvoje riječi

KRISTIJA
PERŠIĆ

RIJEČI

Povukle se riječi
Duboko u dušu
I sakrile se od
Vjetrova hladnih
Koji silovito pušu.

Bore se unutra
Same sa sobom
Pa me golicaju
Vrište i kroz
Pluća pište.

ANA

Bore se i izreći
Bi nešto htjele
Samo kad bi smjele.

I sve se nešto
Dvoumim
Dal' da ih pustim
U duši da se
I dalje bore
Ili da izađu kroz
Usta pa se izgovore?

I tako sebi
U mozgu napravim
Zbrku i nikako da
Naučim riješiti
Frku tih borbenih
Riječi.

Ali mislim da
Najbolje će biti
Izreći te riječi
Da se duša oslobodi
I srcu da ugodi.

Što ti je život ako nisi volio?
Prazan skup slova što tvore tek riječ.
Bar jednom u životu da nisi odolio
Granicu slobode i ludosti prijeć'.

Što ti je život ako nisi ljubio?
I bio sretan zbog smiješnih sitnica.
Bar da si jednom razum izgubio
Zbog ljubavi, pogleda i njezina lica…

Što ti je život ako nisi skrenuo
S utabane staze u neku kavanu.
Bar jednom u životu da si se odvažio
I naručio pjesmu da zaliječi ranu.

Što ti je život ako nisi pogriješio
Pao i ustao, otres'o kaput.
Sam sebe časno utješio:
„Neću više, zadnji je put!“

Što ti je život ako nisi proživio
I tugu i bol i radosti sve
Na koje ćeš se jednom sjetan osvrnuti:
„Stvarno je bilo dobro, zar ne?“

ŽIVOTNA

KRISTINA PERKOVIĆ

LEONARDA BLJAIĆ

RIJEČ

Tako duboka, tako jednostavna, a tako utjecajna. Nekoliko glasova, nekoliko slova, a ipak nešto što može ostati u čovjeku godinama. Zašto neke riječi pamtimo i onda kada više ne pamtimo trenutak u kojem su izgovorene? Zašto ostanu urezane u sjećanje, bile dobre ili loše?

Pamtimo i one kojih više nema pa kažemo: pamtim njegove riječi. Kao da time pokušavamo sačuvati dio čovjeka koji je otišao. Ne možemo uvijek zaboraviti riječi koje su nas povrijedile. Vraćaju se tiho, u nekim drugim danima, u nekom drugom vremenu, kada ih više nismo očekivali. A tu su i riječi koje su nas utješile. One koje su došle onda kada nam je bilo najteže i ostale negdje duboko u nama, noseći dio težine koju više nismo mogli nositi sami.

Trudimo se zaboraviti. Kažemo sebi: ma, nije o tome riječ. Okrenemo se i krenemo dalje. Ipak, možda upravo tada shvatimo da riječ ne mora biti glasna da bi ostavila trag.

Možda je riječ poput vode. Može nahraniti ono što je u nama počelo venuti, ali može ostaviti i trn tamo gdje smo mislili da više ništa ne može boljeti. Iz jedne riječi izraste utjeha, iz druge rana. I možda nikada ne znamo što će iz onoga što kažemo izrasti.

Neke riječi zapisujemo. Neke postanu citati koje pamtimo. Neke postanu stihovi, pjesme sastavljene od riječi koje nose nečiju dušu. Čitamo ih ponovno i svaki put u njima pronađemo nešto drugo. Možda zato što se mijenjamo mi, a riječ ostaje ista.

A šutnja je ponekad ono što govori najviše. Možda bismo koji put trebali prešutjeti.

Ne zato što nemamo što reći, nego zato što među glasom, tonom i riječima postoji nešto što se ne može vratiti jednom kada je izgovoreno. Tišina također može biti znak. Može biti odgovor, oprost, udaljavanje, čekanje ili jednostavno prostor u kojem čovjek napokon čuje vlastite misli.

Riječ može biti početak, ali i kraj. Njome započinjemo ljubav i obećavamo zajednički život, njome dajemo riječ i preuzimamo odgovornost za ono što ćemo učiniti. Njome opraštamo, izgovaramo posljednje zbogom ili ostavljamo ono što više ne možemo ponijeti sa sobom. Dovoljno je nekoliko riječi da se nešto rodi, a nekad upravo toliko da se zauvijek završi.

Ali riječ je uvijek pronalazila put. Povezivala je ljude i narode, prenosila priče, čuvala sjećanja i širila ono što je čovjek želio ostaviti iza sebe. Njome smo govorili ono što nismo znali pokazati, njome smo tješili, voljeli, opraštali, ali i ranjavali.

Jedna riječ može biti sasvim dovoljna da promijeni tijek nečijih misli. Da zaustavi čovjeka na njegovu putu. Da ga natjera da se vrati, da ode, da oprosti ili da prvi put pogleda nešto drugim očima. Možda zato riječ nikada nije samo riječ.

Ona postaje sjećanje kada ostane nakon čovjeka. Postaje utjeha kada nam je potrebna. Postaje bol kada je ne možemo zaboraviti. Postaje priča kada je prenesemo dalje.

I možda će uvijek biti tako.

Jer dok god postoji čovjek, postojat će riječ. A dok god postoji riječ, postojat će nešto što možemo ostaviti jedni drugima.

CRNA RUPA

LANA MAKARUM

tko je čovjek
koji ne razumije poeziju?
ispisane riječi na papiru
čine mu se samo kao
škrabotine

ritam, figure
bezazleno se
nižu u kiticama
velika hrpa koja
se crni na bijelom papiru
i podsjeća na crnu rupu

crnu rupu koja će
progutati samo čovjeka
koji želi biti progutan
želi biti bolji
čovjeka koji
razumije poeziju

svaki čovjek
koji jest čovjek
ima svoje razumijevanje poezije
jer ako nema
ni tračka interpretacije u zraku
tko je onda čovjek?

onaj koji želi biti
uvučen u
crnu rupu
jer
ne-čovjek vidi
samo pad u bezdan

LANA PAPIĆ

PRE KVALIFIKACIJE

o dečijim strahovima
oni što liže oštrice noževa
materinjim jezikom

o akcentu gluvih
oni što drže zdravice
zvižducima uzvičnika

o snovima slepih
oni što rešavaju ukrštene reči
progutanim slovima

o zalogajima bezubih
oni što odgrizaju zanoktice
rezom zareza

o prepričanim ljudima
oni što ih se ne tiče
odjek upitnika

o izrečenim rečima
oni što zaboravljaju – sve

o sramoti
oni što ne govore

PRE PORUKE

Protiču dužine odbeglih misli
reči zaboravljene rečima skrivane
potraga stvara buduće dane
teku li trajanja ili su isticanja
glasovi podignuti talasima glasova

Da mi je samo
Da mi je samo još
tumačiti čoveka tek čovekom
tami priznati nedostatak vremena
i čuti odnekud –
To ti ne treba

Fotografija prikazuje osobu s povezom preko očiju, okruženu riječima koje lebde iznad nje. Rad istražuje moć jezika i utjecaj koji riječi imaju na naše misli, osjećaje i identitet. Iako ih ne možemo dotaknuti niti vidjeti kao fizičku silu, riječi nas oblikuju, usmjeravaju i ostavljaju trag. Povez simbolizira trenutak u kojem čovjek postaje zaslijepljen tuđim mišljenjima, očekivanjima i porukama, dok riječi preuzimaju ulogu vodiča kroz svijet koji ga okružuje.

MIRNA NOVAK

Snažna
Lijepa
Čudna
Dobra
Slaba
Glasna

RIJEČ

LANA ŠKVORC

Riječ može biti sasvim mala,
a odjek nje velik, k′o da je puno dala.

Može biti snažna i neprobojna,
a istodobno meka i nježna.

Može ostati tiha, neizrečena,
il′ poluživa – povučena, nedorečena.

Može biti naslijeđena,
samo nošena i nikad preispitana.

Može biti iskrena,
al′ i istine potpuno lišena.

Može graditi brane i mostove
al′ i rušiti odnose i domove.

Može vratiti izgubljeno.
Može pokloniti nešto probuđeno.

Može biti zapisana,
može biti i ispričana.

Već samo jedna riječ ima moć.
S dobrom drugom, već je premoć.

Riječ može rušiti.
Riječ može stvarati.
Može liječiti,
a može i ranjavati.

Ipak, od svih riječi,
najvažnije su one koje mogu planine i ponore prijeći.

Jer na kraju,
naš život stane u nekoliko riječi:
one koje smo izgovorili,
i one koje smo propustili reći.

PISANJE

Postoje riječi koje izgovorimo i odmah zaboravimo.

Prođu kroz prostor između dvoje ljudi, izgube se negdje između onoga što smo htjeli reći i onoga što je drugi čuo.

A postoje i one druge.

One koje ostanu.

Ponekad cijeli život.

Jedna riječ može zagrliti čovjeka.

Jedna ga može povrijediti.

Jedna može vratiti vjeru.

Jedna može otvoriti vrata koja su godinama bila zatvorena.

Zato danas više vjerujem riječima koje imaju tišinu oko sebe.

Ne onima koje su najglasnije, nego onima koje su izgovorene polako. Onima koje ne traže ništa zauzvrat. Onima koje čovjek kaže i onda svojim postupcima potvrdi.

„Tu sam.“

LORENA BASARA ZUPČIĆ

Možda su to dvije najjednostavnije riječi na svijetu.

A nekome mogu značiti sve.

Cijeli život učimo govoriti. Učimo slova, gramatiku, pravila, argumente. Učimo kako se obraniti riječima i kako njima uvjeriti druge.

A onda, negdje putem, shvatimo da je najteže naučiti ono najjednostavnije:

kada govoriti.

A kada šutjeti.

Jer i šutnja je riječ.

Samo bez glasa.

Danas biram svoje riječi pažljivije.

Ne zato što se bojim da ću biti pogrešno shvaćena, nego zato što znam koliko riječ može težiti kada je nekome potrebna.

Zato pišem.

Da sačuvam ono što bi vrijeme moglo odnijeti.

Miris ljeta.

Nečiji pogled.

Dodir.

Jedan običan dan koji je, dok je trajao, izgledao sasvim običan.

Pišem jer neke stvari ne želim samo zapamtiti.

Želim ih ponovno osjetiti.

I možda je upravo u tome najveća snaga riječi.

Ona ne može zaustaviti vrijeme.

Ali mu može sačuvati trag.

A neke tragove vrijedi ostaviti.

Zauvijek.

HER VOICE IN THE QUIET

there are days when words
slip through my fingers —
like salt back to the sea,
like a dream fading at dawn —

so i press play,
let a song spill through the room,
a slow river of blue shadows,
carrying the weight of everything
i'm too tired to say.

her song is a secret language —
woven with salt and longing,
a heartbreak that tastes like rain
on sun-warmed skin,
pulling loose the knots in my chest,
untangling the ghosts i keep
locked inside.

LIDIJA KRASNIĆ

i listen like she's speaking just to
me,
every note a soft confession,
every silence a place to hide—
and in that quiet,
the ache blooms into something
tender,
something that almost feels like

hope.

RAZGOVOR

DALIJA DOZET

Tko je bila Dalija prije filma i režije?

Bila je to ista Dalija, samo malo naivnija, nervoznija. Ne smatram da nas struka definira kao osobe, možda nam daje priliku doživjeti i upoznati ljude i situacije, isprobati stvari koje u drugoj profesiji ne bismo imali kako ili kada. Svaki put kada zakriziram i izgubim se, svim se silama pokušavam ponovno vratiti maloj sebi. Naravno, ipak kao malo zrelija i opuštenija verzija Dalije, s različitim životnim iskustvima iz kojih sam, nadam se, nešto zaključila po putu.

Kada ste prvi put shvatili da je film vaš jezik?

Moj tata uvijek je okolo hodao s kamerom u ruci, a kuća je bila puna opreme za snimanje. Čini se da nisam

imala izbora nego u jednom trenutku i ja pogledati kroz nju i shvatiti da je vrlo moćan alat za promatranje svijeta oko sebe. Kad sam bila dijete, za mene je to bila igra, kasnije je postao način izražavanja. Film mi omogućuje da istovremeno govorim slikom, zvukom, dramaturgijom, izvedbom, prostorom, vremenom, ritmom, spaja me sa svakojakim ljudima različitih vještina, iskustava i priča koje nikada nisam mislila da ću upoznati i koji me mijenjaju, posredično utječu na moje razumijevanje života. Pri tome je i moćno sredstvo koje može utjecati na naše osjećaje, mišljenja i stavove. Film je sinestezija svih umjetnosti i tema. Film je sve i sve može biti film!

Što ste kao djevojčica najviše voljeli gledati, zamišljati ili izmišljati?

Voljela sam šefovati, inicirati kvartovske dječje priredbe i plesne točke, provocirati brata, raditi kolaže, izrađivati nakit, šivati, žonglirati, rolati, klizati, plivati, loše svirati gitaru, izrađivati fotografije, istraživati grad biciklom, smišljati spačke, raditi male diy projekte i intervencije, solo ili s prijateljima. Krajem osnovne sam zabrijala na kontrakulturu i glazbu iz 60-ih koja me i dalje veseli. U srednjoj sam počela intenzivnije pisati, čitati, slušati, gledati, što je kroz vrijeme postalo ozbiljnije i kao sukus svega usmjerilo me prema režiji.

Koje vas je životno iskustvo najviše usmjerilo prema umjetnosti?

Iskustvo odrastanja u vlastitoj obitelji i gradu. Potreba da razumijem sebe, ljude oko sebe i vrijeme u kojem živimo.

Sjećate li se prve priče ili prizora koju ste poželjeli snimiti?

Ne, ali imam nekih nepovezanih prizora iz grada koje sam hvatala s prijateljima, a kojima uglavnom dominiraju motivi smeća, parka, snijega, pipa i sutona. Iz nekog razloga to se tada činilo zanimljivim.

Odakle danas najčešće dolaze vaše ideje?

Ideje dolaze iz dosadašnjih iskustava u životu, odnosa i okupacija nečime ili nekime, bilo to stvarno ili fiktivno. Ideja može biti bilo što, doslovno može biti kamen na cesti. Ono što je teže od dolaska ideje je shvatiti što je to za tebe i kako izraziti kroz svoj medij.

Kako znate da je neka ideja dovoljno snažna za film?

Dovoljno dugo me okupira, stalno joj se vraćam, oko nje se stvara uzbuđenje. Otkrivam nove informacije, poželim svojim suradnicima odmah pričati o tome, uviđam da ima nešto meni osobno izazovno, gledatelju potencijalno interesantno. To je rupa u koju

se zavlačim, znajući da će izlazak biti izazovan. Za mene dobra filmska ideja nije nužno velika ili spektakularna forma. Važno mi je da u sebi ima emociju, pitanje i prostor za gledatelja i da znam odrediti vlastiti pristup prema temi kojom se bavim.

Koliko u vašem radu ima osobnog iskustva?

U mom radu većina toga bazira se na osobnom iskustvu: što kroz autobiografske motive u filmovima što kroz odluke na koji način ću im prići ili osjećaja od kojih polazim. Smatram da je za svakoga tko se bavi bilo kakvim izražavanjem važno propitivati vlastita iskustva, poznate odnose, situaciju, okolinu, pojedince, društvo u kojemu živimo i koje recipročno utječe na nas.

Što prvo pronalazite u liku – njegov glas, pokret, ranu ili želju?

Najprije nađem ono što ga definira naspram svijeta oko njega/nje: želju za nečim ili strah od nečega. Iz toga onda počinju dolaziti njegov način razmišljanja, glas, pokret, ponašanje i sve ono što ga oživi.

Što vam riječ znači u filmskom stvaranju?

U filmu riječ uvijek postoji zajedno sa slikom i njezino značenje ovisno je o značenju kadra unutar cjeline. Asocijacije:

Riječ kao misao na papiru: raspisivanje ideje u scenaristički oblik.

LOS ANGELES

Coca-Cola
RAT ZVIJEZDA

Semantika svake riječi u komunikaciji s ekipom: kroz pripreme produbljujemo razumijevanje detalja.

Riječ kao uputa glumcu: glagol radnje.

Riječ ili šutnja kroz glumačku ekspresiju.

Riječ naspram slike: nikad istovremeno isti.

Riječ kao dio naracije.

Riječ publike.

Riječ kritike.

Riječ autora.

Može li šutnja ponekad reći više od dijaloga?

Apsolutno, ono neizgovoreno unutar situacije koju promatramo i doživljavamo bude impresivnije i važnije od onoga što se kaže.

Što ste o sebi naučili kroz proces režiranja?

Naučila sam da moram vjerovati vlastitoj intuiciji, ali biti spremna stalno preispitivati svoje odluke. Da strpljenje, povjerenje, suradnja i dovoljna količina ustrajnosti mogu biti zanimljiva kombinacija koja ponekad rezultira novom formom. Čudnovata kombinacija maksimalne kontrole i apsolutnog prepuštanja.

Koji vam je trenutak u stvaranju filma najteži?

Što nijedan film nikada nije gotov, nego ga u nekom trenutku odlučiš napustiti i reći „ok to je sada to“.

Što vam pomaže kada posumnjate u vlastiti rad?

Misao kako mi svaki projekt donosi priliku za istraživanje i suradnju, za novi proces. Pomažu mi razgovori s ljudima kojima vjerujem, ali i vrijeme. Ponekad je potrebno malo se odmaknuti od materijala.

Jeste li se kao redateljica morali dokazivati više nego što ste očekivali?

Mislim da se svi redatelji i redateljice na neki način stalno moraju dokazivati, to je priroda našeg posla: dokazuješ sebi, komisijama na natječajima, suradnicima ispred i iza kamere, publici za koju radiš

film. Meni je bilo važno pronaći vlastiti način rada i ne pokušavati odgovarati nekoj unaprijed zadanoj predodžbi o tome kako redateljice trebaju izgledati ili se ponašati. Općenito, pripadam generaciji kojoj je režiju predavala samo jedna žena na Akademiji, Snježana Tribuson. Danas je to puno drugačije, hrvatska kinematografija ima jako puno snažnih filmova koje su režirale žene.

Koji su vam filmovi, knjige ili autori promijenili pogled na svijet?

Umjesto nabrajanja imena, posvetila bih ovaj odgovor jednom kolektivu, a to je Kinoklub Zagreb i filmski amaterizam općenito. Činjenica da se nešto radi iz ljubavi, a ne iz financijske koristi duboko mijenja naš odnos i način na koji pristupamo procesu izrade filma, suradnji s kolegama i samom rezultatu. Svaki put kada mi postane izazovno žonglirati na svim

projektima, suradnicima i očekivanjima u profesionalnom svijetu filma, sjetim se Kinokluba Zagreb i sve mi ponovno ima smisla: opetovano se vraćam tom impulsu u svom radu i suradnjama, igri prije svega.

Što biste poručili mladima koji žele krenuti putem filma i umjetnosti – i koji biste im konkretan savjet voljeli dati za prvi korak?

Uzmite kameru ili mobitel, napišite priču, snimite scenu, napravite nešto svoje na način na koji vi mislite da treba napraviti. Gledajte filmove, čitajte, promatrajte ljude, recite češće da nego ne i svako životno iskustvo shvatite kao potencijal za film. Kada bude teško i naporno, ako vas i dalje strastveno vuče: ne odustajte, već učite iz vlastitih grešaka i ne zaboravite se zabavljati po putu. Za kraj, učlanite se u kinoklub i redovito pozdravljajte susjede!

BARTHES ILI O TOME KAKO VOLJETI RIJEČ KOJOJ NE VJERUJEŠ

Može li stil preuzeti osobinu licemjernog čovjeka i postati takav – licemjeran?

Roland Barthes proveo je život dokazujući da je jezik klopka, da riječ nikada ne kaže samo ono što kaže, da iza svake nedužne rečenice čuči ideologija, navika, moć koja se pretvara da je priroda. A onda je to dokazivao rečenicama tako preciznim, tako zavodljivim, da bismo mu vjerovali i da nije bio u pravu. U tome je cijeli Barthes: mislilac koji nas upozorava da ne vjerujemo riječima, glasom kojemu je nemoguće ne vjerovati. Onaj tko želi razumjeti što je riječ – njezina moć, njezina prijevara, njezin užitak – teško da može mimo njega.

Rođen 1915. u Cherbourgu, odrastao bez oca, koji je poginuo u Prvom svjetskom ratu prije nego što je dječak napunio godinu dana, Barthes je velik dio mladosti proveo u sjeni bolesti; tuberkuloza ga je godinama držala po sanatorijima, daleko od akademske karijere kojom su njegovi vršnjaci već gradili imena. Možda upravo iz te pozicije sa strane, iz dugog promatranja svijeta kroz prozor sobe za oporavak, dolazi ono što njegovo pisanje čini posebnim: nepovjerenje prema svemu što se predstavlja kao samorazumljivo. Onaj tko je dovoljno dugo bio isključen iz svijeta nauči da svijet nije prirodan, već da je sastavljen, da ima šavove, da se iza svake naizgled nevine pojave krije odluka, konvencija, povijest. Barthes

je cijeli svoj opus posvetio pokazivanju tih šavova.

Ovaj tekst ne pokušava sažeti Barthesa – to bi bilo i nemoguće i protivno duhu pisca koji je prezirao zaokružene sustave. Pokušava nešto skromnije i, nadam se, vjernije: slijediti jednu nit kroz njegovo djelo, nit koja se tiče riječi. Jer ako postoji pitanje koje povezuje ranog Barthesa, raskrinkavača buržoaskih mitova, sa zrelim Barthesom, teoretičarom smrti autora, i s kasnim Barthesom, zaljubljenikom u tjelesni užitak teksta, onda je to pitanje: „Što činimo kada govorimo, i što jezik čini s nama dok mislimo da ga koristimo?“

A teško da je ijedno doba imalo više razloga to pitanje postaviti od našega. Živimo okruženi riječima kao nijedna generacija prije nas – preplavljeni porukama, naslovima, objavama, oglasima, beskonačnim tokom teksta koji nam klizi pred očima i od kojega se gotovo ništa ne zadržava. U toj poplavi riječ je istovremeno svuda i nigdje: nikada dostupnija, a rijetko teža. Upravo zato je Barthes danas možda potrebniji nego kada je pisao. On nas uči usporiti pred riječju, osluhnuti što ona zaista radi, razlikovati ono što kaže od onoga čime nas navodi da osjetimo. U svijetu koji riječ troši brzinom prsta po ekranu, čitati Barthesa znači iznova naučiti da nijedna rečenica nije nedužna i da svaka zaslužuje da je se uzme ozbiljno.

RASKRINKAVAČ: JEZIK KAO PRERUŠENA MOĆ

Godine 1957. Barthes objavljuje *Mitologije,* knjigu koja će ga proslaviti i koja je, gledano iz današnje perspektive, jedan od najvažnijih dokumenata o tome kako značenje funkcionira u modernom svijetu. Knjiga je zbirka kratkih tekstova, isprva objavljivanih mjesečno u časopisu, u kojima Barthes uzima naizgled trivijalne predmete svakodnevice – sapune za pranje rublja, novi model Citroëna, hrvanje, biftek s krumpirićima, naslovnicu magazina na kojoj crni vojnik pozdravlja francusku zastavu – i pokazuje da nijedan od njih nije nevin. Svaki govori. Svaki nosi poruku koju ne priznaje.

Barthesova ključna spoznaja jest da mit u modernom smislu nije laž, nego iskrivljavanje. Mit ne poriče stvari; on ih, kako kaže, čini prirodnima. Naslovnica s crnim vojnikom koji salutira francuskoj zastavi ne govori izravno „francuski

imperij je dobar i svi ga njegovi podanici vole“ – ona to ne mora reći, jer nas slika navodi da to osjetimo kao očito, kao prirodno, kao nešto što se ne dovodi u pitanje. Tu leži moć mita: on povijest pretvara u prirodu. Ono što je rezultat određenih odnosa moći, određene povijesti, određenih interesa, mit prikazuje kao da je oduvijek tu, kao da je samo po sebi razumljivo. Posao kritičara, za Barthesa, jest vratiti prirodi njezinu povijest – pokazati da ono što izgleda kao „tako stvari jesu“ zapravo znači „tako je netko odlučio da stvari budu“.

Za temu riječi ovo je presudno. Jer Barthes pokazuje da riječ nikada nije puki prozor kroz koji gledamo svijet. Riječ je već zauzela stranu prije nego što smo je izgovorili. Kada reklama kaže da je neki proizvod „prirodan“, ona ne opisuje – ona prodaje, i to tako da svoju prodajnu nakanu skriva iza dojma neutralnosti. Kada novine napišu da je nešto „kontroverzno“, one ne izvještavaju – one sude, usmjeravaju. Svaka riječ nosi sa sobom čitav talog prethodnih upotreba, asocijacija, vrijednosti – ono što Barthes naziva konotacijom. I baš zato što tu konotaciju ne primjećujemo, ona djeluje najsnažnije. Mit najbolje funkcionira kada je nevidljiv.

Uzmimo primjer koji bi i danas mogao stajati u Barthesovoj knjizi. Kada oglas za neki proizvod posegne za riječju „tradicija“ – tradicionalni recept, tradicionalna izrada – on ne tvrdi doslovno ništa što bi se moglo provjeriti; ne kaže nam kada je ta tradicija nastala ni u čemu se sastoji. Riječ radi nešto drugo: budi u nama čitav splet osjećaja – povjerenje, toplinu, sigurnost djetinjstva, slutnju da je nešto pravo i nepatvoreno samo zato što je staro. Proizvod možda nije ni star ni poseban, ali riječ „tradicija“ obavila je svoj posao prije nego što smo stigli posumnjati. To je mit na djelu: jedna riječ koja čitavu povijest, marketing i interes pretvara u osjećaj prirodnosti. Barthes nas uči da te trenutke prepoznamo, da – kada nas neka riječ previše lako gane ili uvjeri – zastanemo i upitamo se čiji glas zapravo govori kroz nju.

Ovdje se Barthes pokazuje kao nasljednik velike linije sumnje koja obilježava cijelu modernu misao – linije koju je Paul Ricœur nazvao „školom sumnje“ i u koju je smjestio Marxa, Nietzschea i Freuda, trojicu mislilaca koji su nas naučili da ono što se prikazuje na površini nije ono što se zbiva u dubini. Marx je iza ekonomskih „zakona“ otkrio interese klase; Nietzsche iza „istine“ volju za moć;

Freud iza svjesne namjere nesvjesnu želju. Barthes toj liniji dodaje jezik: iza naizgled prozirne riječi otkriva ideologiju koja govori kroz nas dok mislimo da mi govorimo. To je njegov prvi i možda najtrajniji dar – nakon Barthesa teško je čitati bilo koji oglas, bilo koju naslovnicu, bilo koju „neutralnu“ vijest, a da ne čujemo onaj drugi, prešućeni glas ispod riječi.

UBOJICA AUTORA: ZNAČENJE KOJE PRIPADA ČITATELJU

Godine 1967. Barthes objavljuje kratak, gotovo manifestni tekst koji će postati jedan od najcitiranijih i najspornijih u cijeloj teoriji književnosti dvadesetog stoljeća: *Smrt autora*. Teza je naizgled jednostavna, a posljedice goleme. Barthes tvrdi da je navika tumačenja književnog djela traženjem „onoga što je pisac htio reći“ zapravo oblik tiranije. Kada tekst svedemo na autorovu namjeru, zatvaramo ga; pridajemo mu jedno konačno značenje, kao da je riječ o šifri čiji ključ drži pisac. Ali tekst, kaže Barthes, nije poruka koju autor šalje čitatelju. Tekst je tkanje – sama riječ *tekst* dolazi od latinskoga *textus*, tkanina – spleteno od bezbroj prethodnih tekstova, citata, jezičnih navika, kulturnih kodova. Pisac ne stvara ni iz čega; on kombinira, preuzima, prerađuje ono što je jezik već prije njega izgovorio.

Slavna je Barthesova rečenica da je rođenje čitatelja potrebno platiti smrću autora. Time ne misli da pisci doslovno nisu važni ni da je svejedno tko je nešto napisao. Misli nešto suptilnije i radikalnije: da značenje teksta ne nastaje na mjestu pisanja, nego na mjestu čitanja. Tekst se ne dovršava kad pisac stavi posljednju točku – dovršava se, iznova i drukčije, svaki put kada ga netko pročita. Značenje nije zaliha koju autor pohrani u tekst da je čitatelj kasnije iskopa; značenje je događaj koji se zbiva u susretu teksta i čitatelja, ovdje i sada, i koji će sutra, s drugim čitateljem, biti drukčiji.

Za pitanje riječi ovo je obrat dalekosežnih posljedica. Ako je rani Barthes pokazao da riječ nije nevina jer nosi ideologiju, zreli Barthes pokazuje da riječ nije ni zatvorena jer nema konačnog vlasnika svoga značenja. Riječ je, da tako kažemo, puštena na slobodu. Jednom izgovorena, ona više ne pripada onome tko ju je izgovorio; ulazi u opticaj, mijenja se, prima nova značenja u svakom novom kontekstu. To je istovremeno oslobađajuće i uznemirujuće. Oslobađajuće, jer znači da nijedno tumačenje nije zauvijek zaključano, da svako

djelo ostaje otvoreno novim čitanjima, novim životima. Uznemirujuće, jer znači da nikada ne možemo do kraja vladati onim što kažemo – da naše riječi, čim ih ispustimo, počinju živjeti život nad kojim nemamo nadzor.

Vrijedi primijetiti koliko je ta misao u dosluhu s onim što je strukturalna lingvistika već bila otkrila. Ferdinand de Saussure, otac moderne lingvistike, naučio nas je da odnos između riječi i onoga na što se odnosi nije prirodan nego proizvoljan – ne postoji nikakva nužna veza između glasovnog niza „stablo“ i onoga drveta u dvorištu; veza je stvar konvencije, dogovora upisanog u jezik. Značenje, štoviše, ne izvire iz pojedine riječi nego iz razlika među riječima: „dan“ znači što znači zato što nije „noć“, „toplo“ zato što nije „hladno“. Riječ nema značenje sama po sebi; ima ga tek u mreži odnosa s drugim riječima. Barthes tu lekciju prenosi s lingvistike na književnost i kulturu u cjelini: kao što riječ nema značenje u sebi nego u sustavu, tako ni tekst nema značenje u autoru nego u beskonačnoj mreži čitanja.

Upravo je zato Barthes prethodnik onoga što će se nazvati poststrukturalizmom, a njegov mlađi suvremenik Jacques Derrida razvit će tu intuiciju do krajnjih granica, pokazujući da značenje nikada nije potpuno prisutno, da se uvijek odgađa, klizi, izmiče konačnom dohvatu. Ali dok je Derrida tu misao izveo s gotovo matematičkom strogošću i mračnom dosljednošću, Barthes ju je zadržao u području užitka i osjetilnosti. I tu dolazimo do trećeg, možda i najljepšeg Barthesa.

LJUBAVNIK TEKSTA: RIJEČ KAO TJELESNI UŽITAK

Godine 1973. izlazi *Užitak teksta*, knjiga u kojoj se događa nešto neočekivano. Analitičar koji je hladnom preciznošću secirao mitove i proglasio autora mrtvim odjednom govori jezikom čežnje, slasti, tijela. Više ga ne zanima samo kako tekst znači, nego kako tekst naslađuje – kako čitanje može biti gotovo erotsko iskustvo, kako određene rečenice izazivaju u nama fizičku reakciju, jezu, ushit, ono što Barthes naziva francuskom riječju *jouissance*, koja znači i užitak i nasladu u najtjelesnijem smislu.

Barthes ovdje povlači finu razliku između dviju vrsta teksta. Postoji tekst užitka (*plaisir*) – onaj koji nas ispunjava, koji potvrđuje našu kulturu, koji čitamo ugodno, udobno, u skladu s onim što već jesmo. I postoji tekst naslade

(*jouissance*) – onaj koji nas izbacuje iz ravnoteže, koji dovodi u krizu naš odnos prema jeziku, prema našim navikama, čak prema nama samima; tekst koji ne tješi nego potresa. Veliko pisanje, za kasnog Barthesa, nije ono koje nam daje ono što očekujemo, nego ono koje nas mijenja dok ga čitamo – koje nas, na trenutak, učini drukčijima nego što smo bili prije nego što smo ga otvorili.

Što se dogodilo s nepovjerljivim raskrinkavačem? Nije nestao, preobrazio se. Onaj koji je u *Mitologijama* pokazivao da je jezik klopka sada otkriva da klopka može biti i mjesto slasti; da činjenica što riječ nikada nije nevina, što uvijek nosi višak značenja, što izmiče našem nadzoru, nije samo razlog za sumnju nego i izvor užitka. Tekst nas zavodi upravo zato što ga ne možemo do kraja kontrolirati, jer u njemu uvijek ima više nego što smo namjeravali, jer između onoga što je napisano i onoga što čitamo titra prostor slobode. Rani Barthes gledao je taj višak kao opasnost; kasni Barthes naučio ga je gledati kao dar.

U toj preobrazbi ima nečega duboko ljudskog. Lako je biti samo sumnjičav; teško je sumnju zadržati i unatoč njoj voljeti. Barthes je uspio u onome najtežem: znati sve o tome kako nas jezik vara, i unatoč tome – ne, upravo zbog toga – predati mu se s nasladom. To nije naivnost onoga koji ne zna; to je zrelost onoga koji zna i ipak bira radost. U *Užitku teksta* i u kasnijim, sve osobnijim knjigama poput *Fragmenata ljubavnog diskursa* iz 1977., gdje analizira jezik zaljubljenosti s nježnošću koja i samu analizu pretvara u oblik ljubavi, Barthes postaje pisac koji nam pokazuje da intelektualna strogost i osjetilna predanost nisu suprotnosti.

SVIJETLA SOBA: RIJEČ PRED ONIM ŠTO SE NE DA REĆI

Postoji još jedna knjiga koju ne smijemo zaobići, jer u njoj Barthesovo razmišljanje o znaku doseže svoju najdirljiviju točku. *Svijetla soba*, objavljena 1980., iste godine kad je autor poginuo, njegovo je posljednje djelo i ujedno najosobnije. Naizgled je riječ o teoriji fotografije, ali zapravo je to knjiga o smrti, o sjećanju i o granici onoga što riječ može dohvatiti. Povod joj je posve intiman: nedugo prije pisanja Barthes je izgubio majku, s kojom je proživio gotovo cijeli život, i u potrazi za njezinim licem prebire po starim fotografijama pokušavajući u njima pronaći nju, onu pravu, a ne tek njezinu sliku.

U toj knjizi Barthes uvodi dva pojma koja su ušla u trajni rječnik mišljenja o slici. Prvi je *studium* – ono što na fotografiji možemo opisati, protumačiti, smjestiti u

kontekst; ono o čemu se da govoriti, što dijeli kulturni kod, što razumijemo razumom. Drugi je *punctum* – onaj detalj koji nas, nepredvidivo i osobno, probada, koji izmiče svakom tumačenju, koji ne možemo objasniti drugome jer pripada samo nama. *Studium* je područje riječi; *punctum* je ono što riječ ne doseže. I upravo to neizrecivo, taj ubod koji ne možemo prevesti u jezik, za Barthesa je najistinitije u susretu sa slikom – a možda i u susretu sa svime što doista volimo.

Vrhunac je knjige slika koju Barthes opisuje, ali nikada ne pokazuje čitatelju – fotografija njegove majke kao petogodišnje djevojčice u zimskom vrtu. Na toj jednoj slici, kaže, napokon ju je pronašao: ne sličnost, nego njezino biće, ono što je ona uistinu bila. A onda odbija tu fotografiju reproducirati u knjizi, jer bi za nas, čitatelje, ona bila tek beznačajna stara slika; *punctum* postoji samo za onoga tko voli. To je možda najpoštenija gesta u cijelom Barthesovu opusu: priznanje da postoji nešto što jezik, ma koliko vješt, ne može prenijeti drugome, da svaka riječ pred onim najvažnijim na kraju zastane, pokloni se i zašuti.

Za broj posvećen riječi ova je spoznaja dragocjena protuteža svemu prethodnom. Jer ako je Barthes cijeli život pokazivao koliko riječ može – kako raskrinkava, kako stvara, kako zavodi – u *Svijetloj sobi* pokazuje i gdje su joj granice. Postoji iskustvo, ono najdublje, najosobnije, najbliže ljubavi i smrti, pred kojim se riječ pokazuje nedostatnom. Ne zato što nismo dovoljno rječiti, nego zato što to iskustvo po svojoj naravi izmiče jeziku. I možda je upravo svijest o toj granici ono što velikog pisca razlikuje od vještog: znati ne samo što riječ može, nego i pred čime mora zastati.

PISATI: GLAGOL BEZ OBJEKTA

Vrijedi se zadržati na jednoj Barthesovoj jezičnoj opsesiji koja sažima velik dio njegove misli. U više je navrata pisao o glagolu „pisati“ kao o glagolu koji je u modernom dobu postao neprijelazan – glagolu bez objekta. Nekoć se pisalo nešto: pismo, izvještaj, raspravu, pjesmu. Pisanje je bilo sredstvo, prijenosnik poruke koja je postojala prije njega i neovisno o njemu. Pisac je imao što reći i tražio je riječi da to izrazi. Ali s modernom književnošću, tvrdi Barthes, nešto se mijenja: pisati prestaje biti sredstvo i postaje samo sebi svrha. Više se ne piše da bi se nešto reklo; piše se da bi se pisalo. Sam čin postaje mjesto na

kojem se značenje rađa, a ne tek prenosi.

Ta naizgled apstraktna gramatička opaska zapravo dotiče srž onoga što znači biti pisac. Jer ako je pisanje neprijelazno, onda pisac nije netko tko ima gotovu misao pa je samo zaodijeva u riječi – kao da je sadržaj prije, a forma poslije. Pisac je netko tko misli u pisanju i kroz pisanje, tko ne zna što će reći dok to ne napiše, za koga je rečenica instrument otkrivanja, a ne tek prenošenja. Svatko tko je ikada sjeo pred prazan papir s nejasnom slutnjom i ustao s mišlju koju prije nije imao zna da je Barthes tu opisao nešto istinito. Ne pišemo ono što već znamo; pišemo da bismo doznali što mislimo.

Ovo baca novo svjetlo i na temu cijeloga broja. Ako riječ nije puki nositelj prethodno postojećeg značenja, nego mjesto na kojem se značenje stvara, onda je svako istinsko pisanje neka vrsta rizika – korak u nepoznato, povjeravanje jeziku koji će nas odvesti kamo nismo planirali. Pisati znači pristati da nas riječ vodi, a ne samo da je vodimo. To je suprotno od onoga kako obično zamišljamo kontrolu nad jezikom; to je predaja, ali predaja koja jedina vodi do otkrića. Najbolje rečenice, one koje nas iznenade i u vlastitom tekstu, gotovo nikad nisu one koje smo unaprijed smislili.

U tome je i Barthesova diskretna etika pisanja. Pisati pošteno, za njega, ne znači vjerno prepisati neku unutarnju istinu – takve gotove istine, koja bi čekala da je samo zapišemo, nema. Pisati pošteno znači izložiti se jeziku, dopustiti mu da nas iznenadi, prihvatiti da značenje nastaje u procesu i da nikada nije posve naše. To je skromnija, ali i hrabrija pozicija od pretpostavke da smo gospodari svojih riječi. Pisac nije zapovjednik jezika nego njegov sugovornik – i, u najboljim trenucima, onaj koji zna slušati.

KONTRADIKCIJA KAO ISTINA

Ostaje proturječje od kojega smo krenuli, i koje je sada vrijeme imenovati u punoj snazi. Čovjek koji je proglasio smrt autora ostavio je jedan od najprepoznatljivijih autorskih glasova dvadesetog stoljeća – toliko prepoznatljiv da danas govorimo o nečemu što je „barthesovsko“, kao što govorimo o nečemu što je kafkijansko ili proustovsko. Onaj koji nas je upozoravao da ne vjerujemo zavodljivosti jezika pisao je prozu od koje je nemoguće ne biti zaveden. Mislilac koji je dokazivao da značenje ne pripada piscu utisnuo je u svaku svoju rečenicu

neporecivi pečat vlastite osobnosti. Kako pomiriti te suprotnosti?

Najlakši je odgovor optužiti ga za licemjerje – reći da nije živio ono što je propovijedao. Ali taj je odgovor i najplići, jer promašuje ono najvrednije u Barthesu. Proturječje u njemu nije slabost nego najpoštenija moguća pozicija prema jeziku. Jer što bi bila alternativa? Ako bi netko doista vjerovao u smrt autora do kraja, prestao bi pisati, ili bi pisao bezlično, anonimno, brišući svaki trag sebe. Barthes je odabrao teže: nastaviti pisati svim svojim glasom, znajući da taj glas nije izvor značenja nego mjesto njegova susreta; voljeti riječ punim srcem, znajući da ga ona može iznevjeriti. To nije nedosljednost. To je tragična, a istovremeno i radosna svijest o tome što znači biti biće od jezika.

Možda je to i najdublja Barthesova lekcija za broj posvećen riječi. Mi smo bića koja ne mogu izvan jezika. Ne postoji mjesto s onu stranu riječi odakle bismo svijet vidjeli „takvim kakav jest“, bez posredovanja, bez konvencije, bez mita. Wittgenstein je rekao da su granice našega jezika granice našega svijeta, a Barthes je tu spoznaju proživio do kraja: ne kao zatvor iz kojega treba pobjeći, nego kao uvjet u kojem jedino možemo biti ono što jesmo. Jezik nas vara i jezik je jedino što imamo. Riječ izmiče našem nadzoru i riječju jedino možemo dosegnuti drugoga. U tom dvostrukom priznanju, u tom odbijanju da se izabere između sumnje i ljubavi, leži zrelost koju malo mislilaca dosegne.

Barthes je poginuo 1980., apsurdnom i gotovo nepodnošljivo banalnom smrću: pregazio ga je kombi dok je prelazio ulicu u Parizu, vraćajući se s ručka. Čovjek koji je cijeli život tražio značenje u najmanjim znakovima svakodnevice umro je od susreta s nečim potpuno besmislenim, slučajnim, neznačećim. U toj smrti ima okrutne ironije koju bi, vjerujem, i on sam prepoznao: posljednji dokaz da svijet izmiče svakom konačnom čitanju, da uvijek ostaje višak koji nijedna riječ ne može obuhvatiti.

A ipak, ono što je za sobom ostavio nije sumnja nego poziv. Poziv da riječi uzmemo ozbiljno, da osluhnemo što govore ispod onoga što kažu, da ne nasjedamo na njihovu prividnu nevinost, ali i da im se, kad za to dođe vrijeme, predamo s punom nasladom. Barthes nas uči da budemo istovremeno budni i zaljubljeni: da znamo sve o klopkama jezika i da ipak, svaki put iznova, pristanemo na čaroliju čitanja. Jer onaj tko izgubi sumnju postaje lakovjeran, a

onaj tko izgubi ljubav postaje cinik. Barthes nije bio ni jedno ni drugo. Bio je nešto rjeđe i teže: čovjek koji je do kraja volio ono čemu nikada nije sasvim vjerovao.

I možda je upravo to ono što tražimo kad otvaramo knjigu, kad sjedamo pred prazan papir, kad pokušavamo drugome reći nešto istinito. Ne sigurnost da će riječ prenijeti točno ono što mislimo – tu sigurnost Barthes nam je zauvijek oduzeo. Nego nadu da će se u prostoru između onoga što je napisano i onoga što je pročitano dogoditi nešto živo, nešto što ni pisac ni čitatelj nisu sami mogli proizvesti. Granice riječi jesu granice svijeta. Ali unutar tih granica, kako nas je Barthes naučio, ima više prostora, više slobode i više užitka nego što smo ikada slutili.

Vraćam se, na kraju, slici s početka, onoj posebnoj vrsti licemjerja koju nazivamo stilom. Sada je, nadam se, jasno da to nije bila optužba nego priznanje. Barthesov stil nije bio maska kojom je prikrivao prazninu svojih teza; bio je dokaz tih teza, izveden ne argumentom nego primjerom. Pisati o tome da je jezik zavodljiv, a pisati nezavodljivo – to bi bilo proturječje. Pisati o užitku teksta tekstom koji ne pruža užitak – to bi bio poraz. Barthes je svoju misao učinio uvjerljivom time što ju je utjelovio: njegove rečenice jesu ono o čemu govore. I u tome je posljednja lekcija za sve koji se laćaju pera. Ne dijeli se sadržaj od forme kao jezgra od ljuske. Kako nešto kažemo dio je onoga što kažemo. Tko piše o lijepome ružno, nije rekao istinu o lijepome. Riječ nije odijelo misli; riječ je tijelo u kojem misao jedino i može živjeti.

Ako, dakle, ovaj broj traži radove koji riječ uzimaju ozbiljno, onda je Barthes njihov tihi pokrovitelj. Ne zato što bi nudio metodu koju treba slijediti – on bi prvi prezreo svako oponašanje. Nego zato što je svojim životom i djelom pokazao što znači biti odgovoran prema riječi: biti istovremeno njezin kritičar i njezin ljubavnik, znati za sve njezine klopke i ipak joj se predati, sumnjati u nju do kraja i unatoč tome, ili upravo zato, pisati svom snagom. Drugo i ne vrijedi. Jer riječ koja nam je dana nije savršen instrument, ali je jedini koji imamo da dohvatimo drugoga; i u svakom pokušaju da je upotrijebimo pošteno, znajući sve, a ipak se nadajući, ima nečega što zaslužuje da ga nazovemo, bez ironije – ljudskim.

DRAGAN S

RASTANAK

TOJKOVIĆ

TIŠINA

Ako ikad poželiš otići,
otiđi bez riječi
jer bez riječi si se i pojavio,
slatko i nenadano,
a opet očekivano –
slutila sam da jednom moraš doći.

Ako pitaš kako,
reći ću ti riječima:
tiho, sudbinski, a opet sasvim slučajno.
Znala sam da ćeš doći
i prije nego sam ti znala ime,
dočekati tebe bilo je
poput zaklona usred ljute zime.

Ako ikad trebaš otići,
nemoj odmah krenuti – osvrni se!
Pa se sjeti koliko je suza poteklo
i koliko je glasan bio smijeh,
kad smo od malo gradili cijeli svijet
i od nekoliko riječi
sjećanja za jedan vijek.

Ja zatvorit ću oči;
kamo da gledam kad do tebe
moj pogled više ne seže?
U srcu i oko njega
razlit će se tmina...

Začepit ću uši;
ne želim čuti korake,
ni zvuk vrata kad ih zatvoriš.
Bez tebe glasna je
samo tišina.

MARIANA UGLJAREVIĆ

LIČKI UNIVERZUM

G – Gospić

L – Lovinac

O – Otočac

B – Brinje

U – Udbina

S – Sveti Rok

MARIN BUOVAC

LIKAJ RIJEČNI VRTLOG

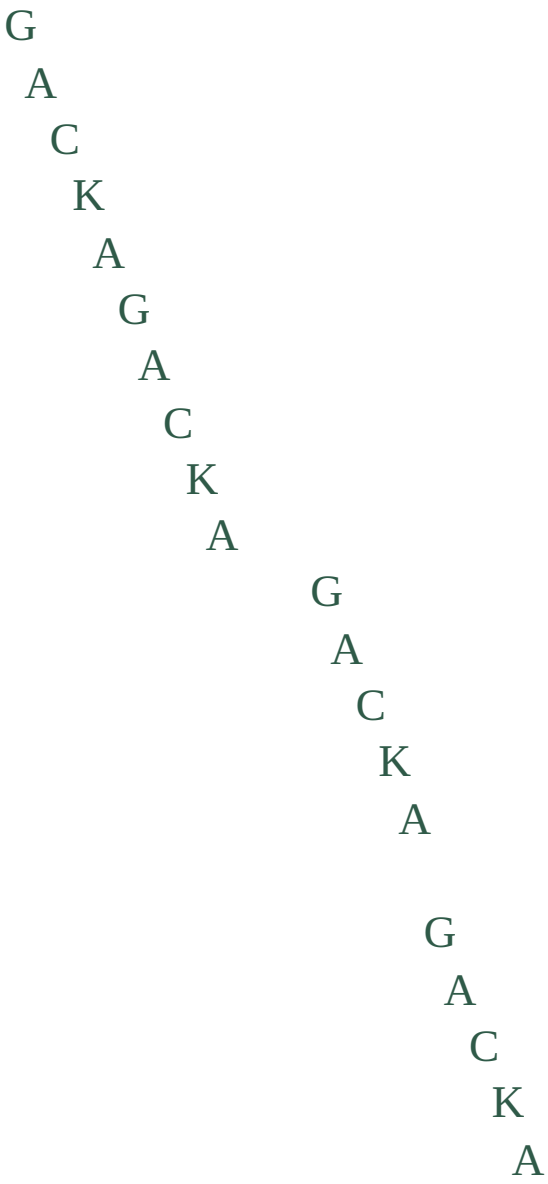
K – KORANA

R – RIČICA

U – UNA

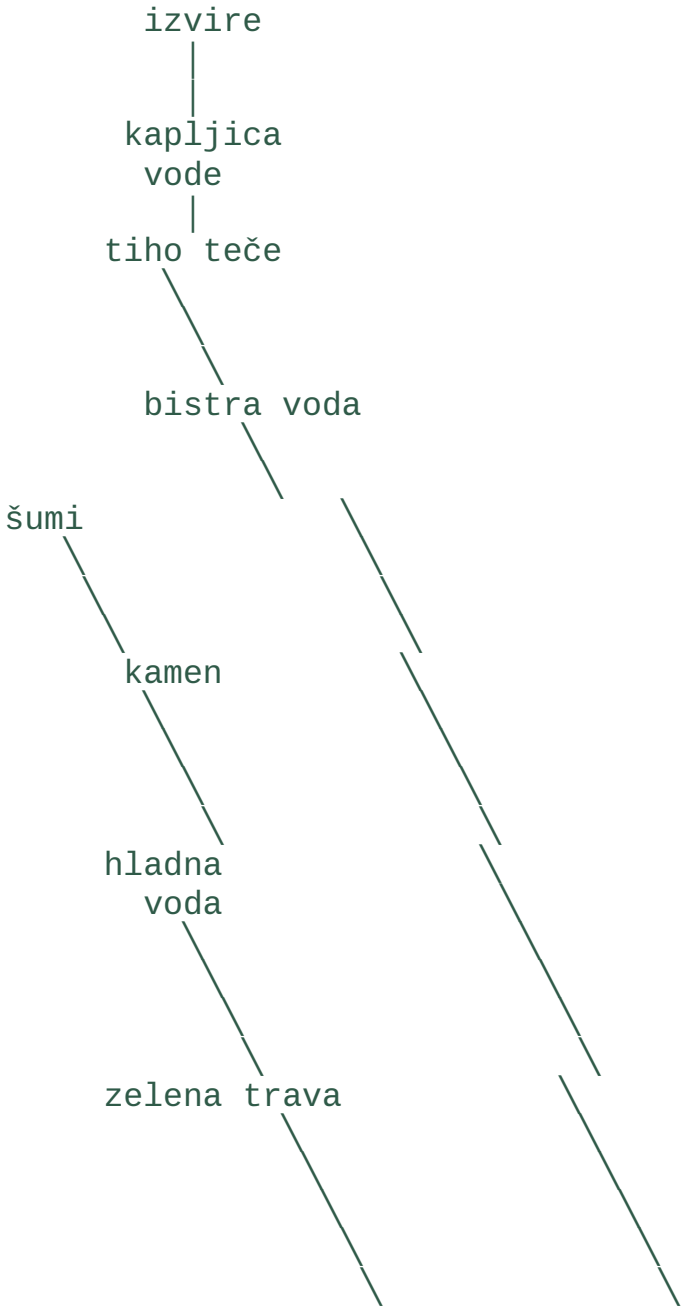
G – GACKA

GACKA iliti krivudava rijeka

GACKA

G A C K A

izvire
kapljica
vode
tiho teče
bistra voda
šumi
kamen
hladna
voda
zelena trava

G A C K A
teče... teče...
teče... teče... teče...

kroz Liku

i ne prestaje
teći

sve dalje...

sve tiše...

sve dublje...

voda

život

tišina

Gacka.

KORENICA BEZ POVRATKA

Korenica bez povratka: unutarnja geografija tišine

Korenica je više od točke na karti.
Ona je mjesto koje se ne mjeri kilometrima,
nego tišinom.

Ne traži objašnjenja
ni granice iscrtane ravnalom.
Njezine se međe ne upisuju u zemljišne knjige,
nego u priče koje se prenose šapatom,
u poglede koji traju dulje od riječi
i u tišinu koja ne znači prazninu,
nego puninu.

Njezine granice nisu rubovi zemlje,
nego trenutak kad dvoje šute
i nitko ne posegne za riječima.

Korenica se ne pamti po brojevima ni udaljenostima,
nego po osjećaju:
po jutru koje miriše na zemlju i svjetlo,
po sporosti koja ne zaustavlja, nego liječi,
po miru koji se ne nameće, nego uči.

To je mjesto koje nadilazi geografiju –
jer prava mjesta nikada nisu samo prostor,
nego način na koji u njima ostajemo.

I kad odeš,
ne poneseš je –
ona ponese tebe,
u načinu na koji zastaneš
prije nego kažeš svoje ime.

Korenica nije gdje je tražiš,
nego gdje te zatekne –
kao tišina
koja zna tvoje ime
prije tebe.

Kozjak (na kvadrat)^2

U sjeni tvoga imena šutim,
kao da kamen vodu sanja.
Svaki mi korak k tebi vodi,
a nijedan ne traži objašnjenja.

Na tvojim leđima vjetar spava,
u tvom se oku nebo zrcali.
Kad dođem blizu, sve utihne,
kao da svijet je stao mali.

Ne pitaj gdje ti počinješ,
ni gdje se gubi tvoj kraj.
Jedni će reći da si visina,
drugi da skrivaš beskraj.

Ja znam tek ovo – kad te dozovem,
odzvanja nešto staro, jako.
Nije ni stijena, nije ni voda,
nego srce koje zove: Kozjak.

KOZJAK

FORTICA

FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA
FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA
FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA
FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA
FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA
FORTICA FORTICA FORTICA FORTICA

FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA

FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA
FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA-FORTICA

More ne govori
dok ga ne pitaš.

A Karlobag zna pitati.

Pita kamen
što je ostalo ispod njega,
pita zvonik
zašto je ostao sam,
pita cestu
kamo su otišli oni
koji su njome sišli s Velebita.

Nekad se zvao drugačije.

Bag.

Kao da je i ime
moralo proći kroz vrijeme
da bi postalo svoje.

A prije imena
bio je kamen,
bio je trag,
bio je grad koji se zvao Vegium
i ljudi koji su govorili riječima
koje danas ne razumijemo.

Ali kamen razumije.

More također.

Zato svaki val
koji udari o obalu
izgovori nešto
što čovjek više ne zna pročitati.

Na brdu stoji Kubus.

Četiri kugle
drže jednu kocku
iznad zemlje.

Kao riječ
koju drže četiri slova.

Ispod nje
trideset i tri stepenice.

Netko se penje.

Netko silazi.

Netko zastane
i gleda Pag
preko kanala.

I možda tada shvati:

nije svaki put
napravljen da nekamo stigneš.

Neki su putovi napravljeni
da bi čovjek
čuo vlastite korake.

Karlobag je takav.

Između mora
i Velebita.

Između onoga
što je rečeno
i onoga
što je nestalo u šutnji.

Njegova povijest
nije knjiga.

Više nalikuje zidu
na kojem nedostaje pola rečenice.

Ali upravo zato
čovjek mora čitati sporije.

Jer ovdje
svaki kamen ima glas.

Svaki prozor
pamti nekoga.

Svaka ruševina
čuva jednu riječ.

A more?

More ne govori.

More ponavlja.

I zato možda
najbolje pamti.

KARLOBAG
GRAD KOJI
SE SJEĆA

KARLOBAG I RIJEČ KOJU JE ODNIJELO MORE

Djed mi je rekao da Karlobag ima jednu riječ koju nitko više ne zna.

Nisam mu vjerovao.

„Kako riječ može nestati?“ pitao sam.

Slegnuo je ramenima.

„Kao i čovjek.“

Bilo je predvečerje. Sjedili smo na rivi, a Velebit se polako zatamnjavao. More je bilo mirno, gotovo bezizražajno. Djed je gledao prema Pagu.

„Nekad su ljudi ovdje drugačije govorili.“

„Koji ljudi?“

„Svi.“

To mi nije bilo dovoljno.

„A koja je to riječ?“

Nasmijao se.

„Da znam, ne bi bila nestala.“

Mislio sam da se šali.

Tek sam mnogo godina poslije shvatio da nije.

Karlobag je mjesto u kojem se riječi stalno mijenjaju. Grad mijenja imena, vlasti, stanovnike. Neki dođu morem, neki preko Velebita. Neki ostanu. Neki nestanu. Neki ostave samo prezime u staroj knjizi.

A grad pamti sve.

Djed više nije živ.

Ali svaki put kad dođem u Karlobag, sjetim se njegova pitanja:

Kako riječ može nestati?

Danas bih mu znao odgovoriti.

Riječ nestane onda kada više nema čovjeka koji je izgovara.

Ali možda nije potpuno izgubljena.

Možda prijeđe u neku drugu riječ.

U pogled.

U gestu.

U šutnju.

U način na koji netko zatvori škure pred buru.

U kamen koji ostane nakon kuće.

U zvonik kojem nedostaje crkva.

U cestu koja još uvijek vodi preko Velebita.

I zato danas, kad sjedim uz more, ponekad govorim naglas.

Ne zato da me more čuje.

Nego da neka riječ ne nestane drugi put.

HIBRIDNI / INTERDISCIPLINARNI RAD

Kubus – 33 koraka do riječi Karlobag

1. more
2. kamen
3. put
4. bura
5. luka
6. Pag
7. Velebit
8. kuća
9. zvono
10. odlazak
11. povratak
12. ime
13. Bag
14. Karlobag
15. šutnja
16. glas
17. otac
18. majka
19. dijete
20. jezik
21. trag
22. kamen
23. sol
24. vjetar
25. cesta
26. more
27. vrijeme
28. sjećanje
29. nestanak
30. povratak
31. riječ
32. tišina
33. Karlobag

Na svakom koraku čuje se jedna riječ.

Na zadnjem koraku – ništa.

Samo zvuk vjetra.

KUBUS

PONIZNA PJESMA

Nek' ne bude ti važno tko sam
i kako život živim svoj
ne traži moju sliku
ni godina koliko broj.

Ne potpisuj imenom mi riječi
ta nisam ih niti rekla
pjesma sama dođe k meni
ničim nisam ja je stekla.

KORIJEN RIJEČI

Moje će pjesme k'o stabla rasti.
Neki će s tih stabala pogled pasti
neki poput lista otpasti.
Djeca će oko njih prste u zagrljaj spojiti.
Majke će ljepota krošnji osvojiti,
a očevi će mirni
pluća napojiti.

Stabla se nikad nisu pomaknula
da bi nekog dotaknula.
Ona drže obećanje
ni udah više, ni izdah manje.

X nije znao koliko je sati, no njegov mu je kućni pomoćnik, humanoidni robot, snažnim paljenjem i blicanjem svjetala čitave bijelo-sive stambene jedinice, jasno dao do znanja da je vrijeme za posao.

Njegova stambena jedinica bila je mala, sastojala se od kreveta koji se nakon buđenja sam uvlačio u zid, kupaonice u koju se ulazilo kroz senzorna vrata te kuhinje s jednim lebdećim stolićem i stolicom koji su se spuštali i spremali na samo određeno vrijeme u danu, kada je dopušteno vrijeme za sjedenje i obrok. Obroci su bili jednostavni prahovi koji su svakodnevno dolazili kroz male tube iznad kuhinja, s obzirom na analizu fizičkog stanja koju je u jutarnjim satima provodio vlastiti pomoćnik robot. S obzirom na rezultate, ono što je potrebno tijelu za vrhunsku učinkovitost, miješalo se u malu količinu vode i to ujutro nakon buđenja i navečer prije spavanja.

X je u isto vrijeme kao svakoga dana izašao iz svoje stambene jedinice, baš kao i mnoštvo drugih ljudi. Svi su hodali u identičnoj odjeći, savršeno posloženim redovima i u potpunoj tišini.

Čitava ulica sastojala se od istih bijelih stambenih jedinica složenih kilometrima u vis. Građani su bili obučeni u istu uniformiranu bijelu odjeću načinjenu od pikselita – materijala koji je satkan od mikroskopskih čestica za emitiranje vizualnih signala. X se pažljivo počeše po nozi, pazeći da nitko ne vidi promjenu u zakonom propisanom držanju. Ovaj novi materijal bio je težak na koži i još se nije naviknuo na promjenu. Nekoć su nosili odjeću od neksure i vakumata, materijala koji su potpuno upijali zvuk i stvarali apsolutnu tišinu oko svake osobe. S vremenom, svi oni koji su stvarali buku ili i dalje pokušavali govoriti i komunicirati, uklonjeni

XIZ

MAGDALENA BABIĆ

su, i zbog tišine koja je napokon zavladala čitavom državom, vlast više nije imala potrebu ulagati u razvitak takvih materijala.

Kako je pisana i govorena riječ već toliko dugo zabranjena i zaboravljena, stanovnicima je dopušteno komunicirati samo osnovne stvari vezane za poslove koje rade i to su činili pomoću pet vizualnih signala koje je mogla emitirati njihova odjeća. Na poslu su svu komunikaciju provodili isti roboti poput onih kućnih, samo drukčije programirani.

X je radio na posebnom Odjelu za sanitaciju prošlosti. Bio je to tajni odjel namijenjen uništenju svega što je nekada bilo – stare knjige, novine, glazbene i videouređaje, fotografije…

U posljednje vrijeme u njegov ured dolazile su samo stare fotografije. Prije njega, na ovom radnom mjestu prošli su mnogi drugi koji su stari i mrtvi iznošeni s radne jedinice. Sudeći po tome da u veliko skladište sa starim materijalima već dugo nije ušao niti jedan novi predmet, sve je izgledalo kao da će on biti taj koji će završiti s potpunim uništenjem prošlosti.

X je ovdje počeo raditi još kao dijete, kada je zadnji put vidio knjigu. Otada, njegov posao obilježilo je mnoštvo fotografija šarenih ljudi u čudnovatoj odjeći. Njihovi gradovi nisu bili bijeli i njihova lica nisu bila neutralna. Svaku fotografiju pozorno je proučavao prije uništavanja, pokušavajući zapamtiti ono što je vidio.

Danas je već spalio tonu fotografija kada je na dnu košare pod prstima osjetio nešto sasvim drukčije. On pažljivo izvuče ovu, pod prstima hrapavu površinu. Bila je to pomalo oguljena dječja knjiga.

Na naslovnici su se nalazili magarac, pijetao, pas i mačka s instrumentima u rukama. Bila je to slikovnica. On polako otvori knjigu. Prve dvije stranice bile su prazne, imale su samo nekakve simbole koje nije znao pročitati, ali je znao da su brojevi i riječi. X okrene još jednu stranicu i shvati da je priča kroz slike i riječi započela. Njegove ruke stanu drhtati od uzbuđenja, nešto što nije osjetio još otkako je bio dijete.

Svjetla se stanu gasiti i paliti u određenim razmacima, označavajući kraj radnog vremena i on pažljivo sakrije knjigu ispod mnoštva fotografija koje će morati uništiti sutra.

Tu noć nije mogao spavati razmišljajući o onome što je vidio, kada se iznad njega pojavi njegov robot koji mu ubrizga sedativ.

Novi dan izgledao je isto kao prethodni i kao mnogi drugi prije ovoga. Potpuna tišina, mir, rad, bez odnosa, prijateljstva, glazbe…

Ipak, X je pokazivao prevelike znakove uzbuđenosti koje njegov humanoidni robot nije znao pročitati. U stambenoj se jedinici oglase dva različita svjetla – jedno za odlazak na posao, drugo za gašenje robota kojeg je dosad posjedovao zbog nepostojećeg kvara. X osjeti žalost za svojim jedinim prijateljem koji je s njim već godinama.

Na poslu, on iskopa knjigu te je nastavi listati tamo gdje je stao prethodnoga dana.

Nikada nije imao ovoliko misli odjednom i on osjeti žarenje u vratu. X posegne rukom i dodirne vruće mjesto na pozadini svoga vrata. Svi stanovnici ovoga grada prošli su prilagodbu tijela – ugrađen im je implantat koji cenzurira misli prije nego se oblikuju u riječi. Nikada dosad nije osjetio njegove posljedice; žarenje koje se širilo niz čitavo tijelo, snažna mučnina i bol čitavog grla i vrata, kao da se obruč vatre steže i tjera ga na gušenje.

On se uputi u toalet, noseći slikovnicu skrivenu u remenu hlača, skrivajući jasne znakove neugode ispred drugih radnika i robota.

Napokon, zatvori se u prostoriju, zarije svoje kratke nokte u vrat, gurajući svoje prste duboko u mekano tkivo svoga tijela, te snažno iščupa strani komad iz svoje kože. Njegove drhtave krvave ruke u prstima su držale mali crni čip i on osjeti kako magla iz njegovog uma nestaje.

Bijela odjeća bivala mu je sve natopljenija krvlju koja se slijevala niz

njegovo tijelo. On otkine rukav svoje jakne koju sveže oko vrata, skrivajući se do kraja radnog vremena. Kada su napokon sva svjetla ugašena, mogao je izaći. Ipak, X nije imao kamo. Zasigurno su već svi bili obaviješteni o njegovom nestanku s radnog mjesta i doma bi ga čekali za terminaciju zbog neposluha.

U razmišljanju, on pročisti grlo i tihi jednostavni zvuk grgljanja odbije se od praznih zidova bijele prostorije do njegovih ušiju. Prvi put čuo je samoga sebe.

Sasvim neprimjetno, X se izvuče iz visoke zgrade, skrivajući vlastito lice i poderani rukav od mnogobrojnih kamera. Nije puno vremena prošlo i svjetla za alarm stanu blicati nedugo nakon što je izišao na ulicu. X stane trčati na jedino mjesto koje mu je palo na pamet.

Svako jutro viđao je nju. Z. Živjela je u zgradi pokraj i činilo mu se da u njezinom pogledu ima nešto – drukčije.

X se ušulja u zgradu do njezinih vrata. On projicira svjetlo kroz njezinu ključanicu i na vratima se, umjesto njezinog robota, pojavi – ona.

Držala je bocu nekakvog tamnog pića u rukama i bio je siguran da je vidio nešto nalik na uzbuđenje u njezinom pogledu.

X projicira znak za pomoć i Z ga pusti u svoj stan. Ona odmota njegov vrat te ispod kreveta izvuče dijelove svoga robota na kojem nađe upute za prvu pomoć.

Prije nego se snašao njegov vrat bio je zašiven, a upitnici u prostoriji bivali su sve veći.

Napokon X iz usta pusti zvuk i Z skoči na noge.

Zvukovi koje je X ispuštao još su bili neartikulirani; njegove glasnice nikada nisu radile.

Ona posegne rukom prema svom vratu. Dugo je gledala u X, a onda legla i

podignula svoju kosu prije nego je otpila još jedan gutljaj tamnoga smrdljivoga pića.

Drhtavim rukama, X povuče oštri sivi dio raskomadanog robota te alatom koji mu je Z pripremila stane kopati po njezinom vratu. Kada se kroz njezino tijelo stane širiti bol i Z poželi progovoriti, čip u njezinom vratu stane isijavati i X ga hitrim potezom iščupa van.

Ona otvori usta pokušavajući pustiti bilo kakav zvuk. Vidno je razočarana nakon neuspjeha. X iz jakne izvuče slikovnicu. Čitava boja njezinih očiju se promijeni.

Ona ga uhvati za ruku, pažljivo ga vodeći kroz zgradu oko kamera. Brzo su se našli ispod zgrade, u skrivenom podrumu, gdje se po svemu sudeći održavao sastanak. Ljudi ovdje bili su gotovo kao na fotografijama – raznoliki, a komunicirali su simbolima i svjetlima koje još nije vidio.

Z im pokaže knjigu i čip i u tišini zavlada čuđenje i strah.

Napokon, X progovori. „Knjiga“, jedva uspije artikulirati zvukove u riječ. Preplašeni zvukom njegovog glasa, odmetnici stanu bježati sve dok ih naposljetku nije ostalo samo nekoliko.

Tu večer Z je odradila odstranjivanje čipova na desetak članova ovih pobunjenika.

Skriveni od svijeta koji ih je aktivno tražio, danima su iznova učili čitati i govoriti.

„Riječ“, Z napokon progovori ispunjavajući prostoriju oduševljenjem.

Ubrzo su svi u prostoriji mogli ponavljati i govoriti određene riječi, a onda su vidjeli alarm za uzbunu. Znali su da su ih našli.

Nasilne vojne sile upale su u tamni podrum s uperenim oružjem u njihova tijela, kada je Z stala ispred svojih prijatelja.

„Ne!“, glasno je uzviknula. Ovaj put to nije bio strah, već prijetnja.

VALENTINA TOLSTOPIATOVA

RIJEČI MOGU BITI PRIJATELJI, ALI VRLO LAKO MOGU POSTATI I NEPRIJATELJI. RAD ISTRAŽUJE ODNOS IZMEĐU RIJEČI, ŠUTNJE I UNUTARNJE POTREBE ZA IZRAŽAVANJEM. JEZIK JE PRIKAZAN KAO FIZIČKA FORMA KOJA SE PRETVARA U UŽE I OBAVIJA GLAVU I VRAT. ONO ŠTO BI TREBALO OMOGUĆITI KOMUNIKACIJU ISTOVREMENO POSTAJE SREDSTVO OGRANIČAVANJA.

RAD GOVORI O NEIZGOVORENIM RIJEČIMA, STRAHU OD GOVORA, SAMOCENZURI I SITUACIJAMA U KOJIMA ČOVJEK OSJEĆA DA NE MOŽE ILI NE SMIJE IZRAZITI VLASTITE MISLI. UŽE NIJE SAMO SIMBOL VANJSKE ZABRANE, VEĆ MOŽE PREDSTAVLJATI I UNUTARNJE GRANICE KOJE NASTAJU IZ STRAHA, NESIGURNOSTI, OSOBNOG ISKUSTVA ILI POTREBE ZA ŠUTNJOM.

„PRIJATELJ ILI NEPRIJATELJ – JEZIK KOJI VEŽE“ PROMATRA RIJEČ NE SAMO KAO KORISTAN ALAT I SREDSTVO KOMUNIKACIJE, VEĆ I KAO NEŠTO ŠTO NE MORA UVIJEK OSLOBAĐATI. RIJEČ MOŽE POVEZIVATI, ALI MOŽE I POVRIJEDITI, OGRANIČITI ILI ZAROBITI. PONEKAD ONO ŠTO NAM JE NAJBLIŽE MOŽE POSTATI UPRAVO ONO ŠTO NAS NAJVIŠE SPUTAVA. SVE NIJE TAKO JEDNOSTAVNO KAO ŠTO SE PONEKAD ČINI NA PRVI POGLED.

PRIJATELJ ILI NEPRIJATELJ – JEZIK KOJI VEŽE

Pisala sam riječi, misli, pjesme,
na papire, papiriće, u bilježnice.
Zapisivala ih u poruke, bilješke,
telefone i kompjutere.
Utiskivala ih na omote, pakiranja,
ceduljice, da ne zaboravim.
Da jednom nastavim.

Onda sam ih našla u ladicama,
kutijama, torbama,
zaključila da su to samo puke misli,
loše pjesme, nezavršene priče, tijesne riječi,
pa ih bacala, skrivala, križala, palila.

Oprostite mi, riječi, misli, pjesme, priče,
što sam mislila da niste dobre za svijet
onda kada mi je pogled bio zamagljen
sumnjom i strahovima.
Oprostite mi i molim vas:
Nađite put do nekoga tko će vas voljeti.

RIJEČIMA

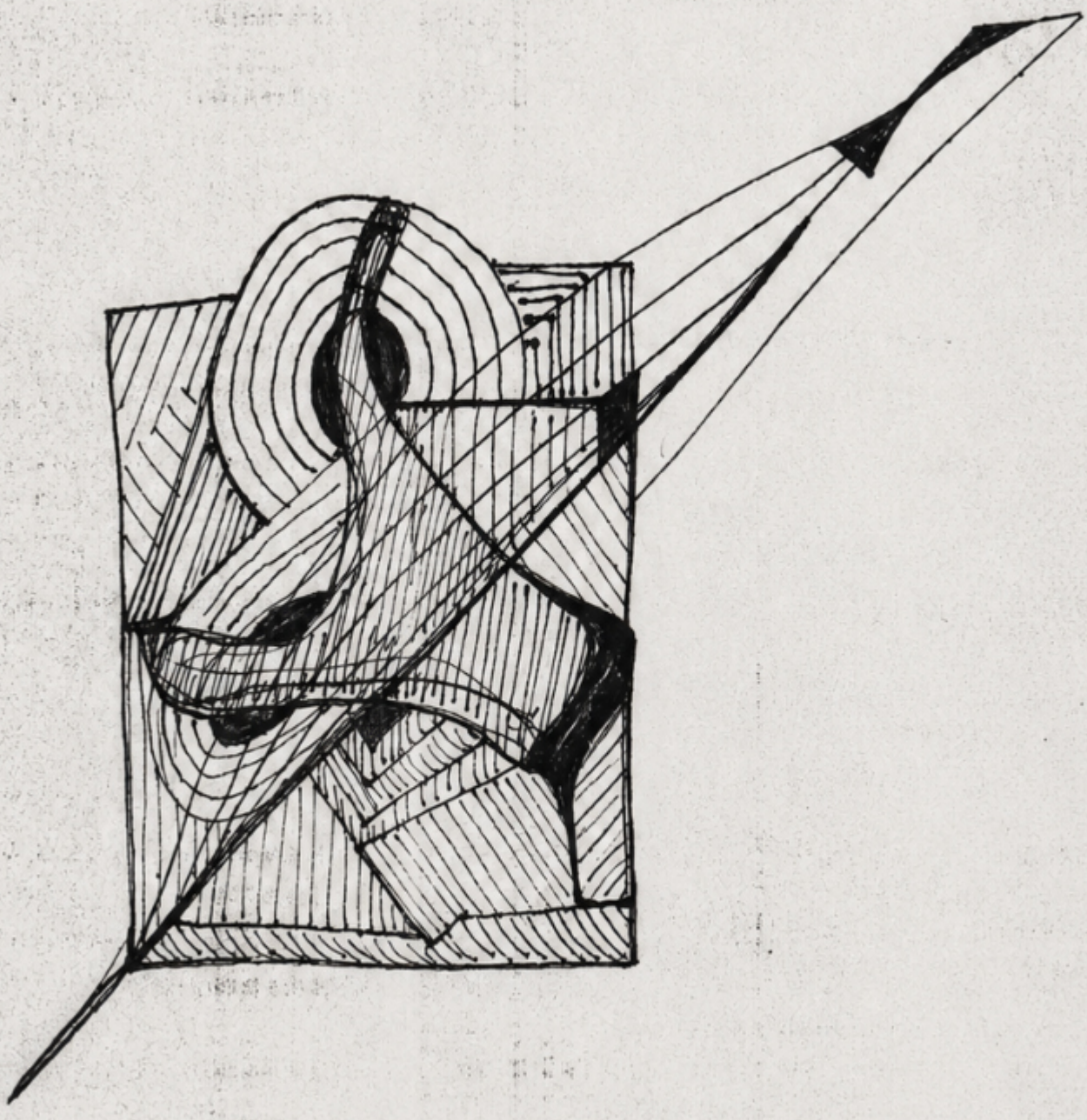
MARINA ĆOSIĆ TRBARA

Voljeti susret
u spontanom osmijehu.
Voljeti susret
u prolaznom pogledu.
Voljeti susret
u lakoći izmjene riječi.
Voljeti susret
u unutarnjem pogledu,
kojim te netko ogoli.
Voljeti susret
u hrapavim rukama.
Voljeti susret
u tužnim očima.
Voljeti susret
u mekoći vidokruga.
Voljeti susret
u ogoljelosti osmijeha,
priče koja se krije
iza skrivanja.
Voljeti susret
u suštini,
baš onakav
kakav je.
Očišćen,
u bistrim bojama.

VOLJET

MARINA MOLNAR

SUSRET

MARKO PRESEČKI

putujemo tiho
zvuk molitve
gleda noć

Možete li se fokusirati samo na obalu?
Fokusirajte se na jednu stvar.
Na brod.
Pokušajte ga pomaknuti.
(zujanje)
Misli se raspršе poput sitnih kapljica vode.
(kapanje)
U snu ne možemo isploviti.
Vratite se do broda.
Pogurnite ga.

Uskočite.
Jednostavno je.
Zamislite sebe kao diva.
Grad diše tankim svjetlima.
(slika treperi)
Tamo gore su tajanstvena vrata.
Brod se ne da pomaknuti.
Srastao je sa sprudom.
Jedro diše.
Bez riječi misli se kovitlaju.
Vrata čekaju, zatvorena.
Krugovi se šire.
Vodeni svijet popušta.
Život koji sanjamo usporava.
Svaki korak dijelim sa sobom.

„Žao mi je, preminuo je.“ To je zadnje čega se sjećam u trodimenzionalnom obliku. Morbidna harmonija zvuka, oblika usana, slike, spoja neurona.

Sigurna sam da je nešto rečeno prije toga, znam i da je išlo poslije, ali više nisam čula, vidjela, osjetila, razumjela. Prestala sam postojati.

Trudio se biti empatičan, ali znam da je njemu to dio svakodnevnog rječnika, jednako kao kad konobar pita je li plaćanje gotovinom ili karticom ili teta u kvartovskoj pekari hoćeš li obični kroasan ili onaj od marmelade.

U vremenu koje je uslijedilo moj svijet bio je prepun riječi.

Svi su imali potrebu, želju nešto izgovoriti, napisati.

Uživo, porukama, telegramima, mailovima.

Uz sliku, ton, zagrljaj.

On više nije govorio.

Nikad neće.

Ne sjećam se kad sam mu prvi put došla na grob.

Sjećam se da je bilo puno cvijeća i svijeća, zakačenih poruka. Neke sam pročitala, neke sam ostavila skrivenima. Možda neke nisu bile za moje oči.

Bojala sam se da će, ako ih pročitam, sve postati stvarno.

A bilo je stvarno.

MAJA MUŠURA MALATESTINIĆ

Njegov je život sveden na crticu na nadgrobnoj ploči, poslije slova njegova imena i brojeva godina kad je rođen i umro.

Imala sam potrebu svašta mu reći, ali iz mene nije izašlo ništa osim urlika, onog životinjskog, i jecaja. Sjetila sam se kako me znao opominjati: „Ako nemaš što lijepo reći, onda šuti.“

Kad bih dolazila, bila bih u tišini.

Nisam imala ništa lijepo za reći.

Nisam htjela zrak iznad njega zagađivati psovkama, uvredama i mržnjom.

Razdoblje oko godišnjica smrti bilo mi je najteže.

Život mi je išao dalje, u punom smislu te riječi, ali je djelovao kao neka polusvjesnost u kojoj mi se danju i noću neprekidno vrtjelo „Što da sam…“, „Što da je…“, „Što bi bilo kad bi bilo…“.

Beskonačan niz kombinacija sadašnjosti, prošlosti i nedoživljene budućnosti.

U mojoj glavi sva pitanja imala su ponuđene opcije odgovora, kao da moj mozak vrti neku nakaradnu verziju kviza, ali svi su odgovori netočni.

Ne uspijevam pobijediti lovca.

Godinama kasnije, na nekom druženju, prilazi mi netko.

Predstavlja se kao liječnik. Zna tko sam, zna moju priču, netko mu je rekao.

„Mislio sam da biste trebali znati da sam vaš slučaj upotrijebio za rad u obliku ‚Što ako' scenarija kako bismo dobili bolji uvid i eventualno prepoznali i spriječili najgore ishode. Nijedan poznati podatak pacijenta koji smo koristili nije pokazao da se išta moglo napraviti ikad prije, ni od koga.

Drugim riječima: možete biti mirne savjesti."

Došla sam mu na grob, kao i uvijek, na godišnjicu.

Riječi su krenule iz mene. Znam da me slušao.

Tu sam noć u snu pobijedila lovca.

Vječita s

MATEA KOŽUL

I
Riječ
Prva
Među
Svima
R
I
J
E
Č
Kao kap što se prelijeva
Iz Njegove čaše
Žedna naša usta poji

svjetiljka

Prelijevaju se, presijavaju se.
Miluju nas dahom kojim su stvorene.
Poneke imaju ružine bodlje po sebi,
ogrebu srca željna radosti.
Njihove latice nisu mirisne, nisu urešene
bojama.
Od takvih se bježi pod Njegov dlan.
Nasloni uho na Njegova usta,
okrijepit će te
Riječju.

I svjetlo će nadvladati tamu.
Ona – svjetiljka u ljudskom mraku.
Vječita.

RIJE

VANDA JURKOVIĆ

ŠUTNJA MEURSAULTA

JELENA REBIĆ

Camus, apsurd i riječ koja izostaje – uz film The Stranger (L'Étranger) Françoisa Ozona, 2025.

Postoji jedna rečenica koja se već više od osamdeset godina ne prestaje prevoditi, prepravljati i osporavati. „Danas je umrla mama.“ Tako, na francuskome – *Aujourd'hui, maman est morte* – počinje *Stranac* Alberta Camusa, roman iz 1942. godine, i već u toj prvoj rečenici sadržan je čitav njegov svijet. Nije „moja majka“, što bi bilo previše hladno i formalno; nije ni neka razrađena tužaljka. Mama – djetinja, intimna riječ, i odmah uz nju glagol koji ne ostavlja mjesta osjećaju. Cijela napetost romana, sav onaj nemir koji u nama izaziva njegov junak, već titra u razmaku između nježnosti te riječi i ravnodušnosti rečenice koja je nosi. Prevoditelji se desetljećima spore kako tu rečenicu prenijeti a da se ne izgubi njezina precizna, gotovo nepodnošljiva neutralnost. To nije slučajno. *Stranac* je, među ostalim, knjiga o tome što se događa kada riječi zakažu – ili, još gore, kada ih čovjek odbije izgovoriti.

Za broj posvećen riječi teško je zamisliti prikladniji predmet. Jer Meursault, junak Camusova romana, kriv je – barem u očima društva koje mu sudi – ponajprije zbog onoga što nije rekao. Nije zaplakao na majčinu pogrebu. Nije rekao da je voli, nije rekao da žali, nije izgovorio formule kojima se očekuje da popunimo prazninu pred smrću. I upravo će ga ta šutnja, više nego sam zločin koji počini, odvesti pod giljotinu. Camus je napisao roman o čovjeku kojeg svijet ne može podnijeti zato što odbija lagati – a laganje se ovdje sastoji od izgovaranja pravih riječi u pravo vrijeme. Sada, kada je François Ozon 2025. godine ekranizirao taj roman u filmu izrazito škrtom na riječima, ta tema dobiva novu, vizualnu dimenziju, i vrijedi je pratiti od izvora.

CAMUS I FILOZOFIJA APSURDA

Albert Camus rođen je 1913. u Alžiru, u siromašnoj obitelji francuskih doseljenika; otac mu je poginuo u Prvom svjetskom ratu kad je dječak

imao manje od godine dana, a majka, gotovo gluha i nepismena, čistila je tuđe kuće da prehrani obitelj. To podrijetlo – mediteransko sunce, siromaštvo, blizina mora i tijela, ali i rana bliskost sa smrću kroz tuberkulozu koja će ga pratiti cijeli život – ostavit će dubok trag na njegovoj misli. Za razliku od pariških intelektualaca s kojima će se kasnije družiti i sporiti, Camus nikada nije bio mislilac iz fotelje; njegova filozofija ima okus soli, znoja i svjetlosti, i uvijek se vraća tijelu i zemlji prije nego apstrakciji.

Središnji pojam Camusove misli jest apsurd. Pod time ne misli da je život besmislen u običnom, malodušnom smislu te riječi. Apsurd, za Camusa, nije svojstvo svijeta ni svojstvo čovjeka, nego odnos između njih dvoje – sraz između naše duboke, neiskorjenjive potrebe za smislom i šutljive ravnodušnosti svemira koji nam taj smisao odbija dati. Čovjek pita; svijet ne odgovara. Mi tražimo razloge, pravdu, svrhu; a pred nama je tek niz činjenica bez objašnjenja, koje se nižu i završavaju smrću. Apsurd se rađa upravo iz tog susreta – iz toga što ne možemo prestati tražiti smisao, a svijet nam ga ne može pružiti. Ukloni li se jedan od dva člana, nestaje i apsurd: kada bismo prestali pitati, ili kada bi svijet progovorio, napetosti više ne bi bilo. Ali ne možemo prestati pitati. To je naša sudbina.

U *Mitu o Sizifu*, filozofskom eseju objavljenom iste godine kao i *Stranac*, Camus to pitanje zaoštrava do krajnosti. Postoji, piše, samo jedan uistinu ozbiljan filozofski problem, a to je samoubojstvo – pitanje je li život, jednom kada spoznamo njegovu besmislenost, uopće vrijedan življenja. Camusov odgovor nije ni religiozni bijeg u onostrano (koji on naziva „filozofskim samoubojstvom“, jer ukida samo pitanje umjesto da ga izdrži), ni doslovno odustajanje od života. Njegov je odgovor pobuna: živjeti baš s tom sviješću o besmislu, ne pomirivši se s njom i ne pobjegavši od nje. Sizif, osuđen da dovijeka gura kamen uz brijeg s kojeg se uvijek iznova kotrlja natrag, postaje Camusov junak upravo zato što svoj uzaludni napor prihvaća svjesno, bez nade i bez rezignacije. „Treba zamisliti Sizifa

sretnim“, glasi slavni završetak eseja – sretnim ne unatoč besmislu, nego usred njega, jer mu sama svijest i prkos daju dostojanstvo kakvo bogovi nisu predvidjeli.

Ovdje valja razjasniti jednu čestu zabunu, tim važniju što je za ovaj časopis pitanje preciznosti pitanje časti. Camusa se redovito svrstava među egzistencijaliste, uz Jean-Paula Sartrea, s kojim je dugo bio blizak prijatelj. No Camus je taj naziv izričito odbijao. Razlike su stvarne i duboke. Sartreov egzistencijalizam polazi od teze da kod čovjeka „egzistencija prethodi esenciji“ – da se ne rađamo s unaprijed zadanom naravi, nego sami sebe stvaramo svojim izborima, osuđeni na slobodu i na svu tjeskobu koja iz nje slijedi. Camusa pak ne zanima toliko sloboda izbora koliko sam susret s besmislom i način da se on dostojanstveno izdrži. Sartre gradi sustav; Camus mu nepovjerljivo izmiče. Njihovo će prijateljstvo 1952. i prsnuti, u žestokoj javnoj svađi oko Camusove knjige *Pobunjeni čovjek*, u kojoj je Camus odbacio nasilje u ime revolucije – odbacivanje koje mu Sartreov tabor nikada nije oprostio. Spomenuti to nije sitničavost: razlika između apsurda kao stanja koje treba izdržati i slobode kao tereta koji treba nositi dva su različita načina da se misli isti, bezbožni, otvoreni svijet.

A ipak ih nešto bitno spaja, i to je važno za našu temu. Oba mislioca polaze od svijeta iz kojega je povučeno svako unaprijed dano jamstvo smisla – nema Boga koji bi jamčio poredak, nema prirodnog zakona koji bi nam rekao kako živjeti, nema scenarija. U takvom svijetu sve što kažemo i učinimo pada na našu odgovornost. Riječ više nije odraz nekog višeg poretka koji bi joj jamčio istinitost; riječ je čin, gesta, zauzimanje stava u praznini. I baš zato postaje tako teška, tako opasna, tako presudna. U svijetu bez zadanog smisla, ono što izgovorimo – ili prešutimo – jest sve što imamo.

STRANAC: ZLOČIN ŠUTNJE

Roman je naizgled jednostavan, gotovo svodljiv na nekoliko rečenica radnje. Meursault, skromni činovnik u francuskom Alžiru, doznaje da mu

je umrla majka u staračkom domu. Odlazi na pogreb, ali ne plače, puši pred odrom, pije kavu, sutradan odlazi na kupanje i započinje vezu s djevojkom Marie. Spletom okolnosti, upleten u sukob svoga susjeda Raymonda s nekim Arapima, Meursault na užarenoj alžirskoj plaži ubija čovjeka – opalivši, kako će kasnije reći, „zbog sunca“, zaslijepljen svjetlošću i vrućinom. Drugi dio romana čini suđenje, na kojem se, paradoksalno, gotovo i ne govori o samom ubojstvu. Sudi mu se zbog nečeg drugog: zbog toga što nije plakao na majčinu pogrebu, što je sutradan išao na more, što ne pokazuje grižnju savjesti, što ne govori jezikom kajanja koji bi društvo htjelo čuti. Osuđen je na smrt, a presuda zapravo glasi: ovaj čovjek ne osjeća kako treba i ne govori kako treba.

Genijalnost romana leži u njegovu glasu. Camus piše u prvome licu, ali to prvo lice nije ispovijed punog srca; to je ravan, gotovo bezbojan iskaz čovjeka koji bilježi činjenice ne pridajući im hijerarhiju važnosti. Smrt majke i vrućina na ulici stoje u istoj rečenici, ravnopravne. Meursault ne laže – i upravo je to njegova nepodnošljiva osobina. On odbija reći ono što ne osjeća. Kada ga odvjetnik moli da na sudu kaže kako je obuzdao prirodne osjećaje toga dana, Meursault odgovara da to ne bi bila istina. Kada ga svećenik u ćeliji preklinje da se okrene Bogu, on ga odbija, i to ga odbijanje napokon izbacuje iz ravnodušnosti u jedini istinski ispad bijesa u cijelom romanu. Meursault je čovjek koji bi radije umro nego izgovorio riječ u koju ne vjeruje. U društvu sazdanom na konvencijama govora, na suosjećajnim frazama, na isprikama, na izjavama vjere – takav je čovjek stranac u najdubljem smislu: netko tko ne govori zajednički jezik laži kojom se održava društveni mir.

Tu se Camusov roman izravno dotiče teme našega broja. Jer ono zbog čega Meursault gine nije nedostatak osjećaja – on osjeća, samo ne ono i ne onako kako se očekuje – nego nedostatak riječi. Društvo od njega traži određeni govor, određeni obred jezika: da kaže da žali, da se pokaje, da prizove Boga, da popuni tišinu propisanim formulama. Njegovo odbijanje

da to učini čita se kao čudovišnost. Camus time pokazuje nešto duboko o naravi jezika u zajednici: da je velik dio onoga što govorimo zapravo obred, a ne istina; da društvo od nas ne traži da osjećamo, nego da izgovorimo prave riječi; i da je onaj tko odbija sudjelovati u toj jezičnoj liturgiji opasniji od onoga tko laže, jer razotkriva da je čitav sustav sazdan na praznom govoru. Meursaultova šutnja nije odsutnost; ona je najglasnija optužba.

Roman kulminira u zatvorskoj ćeliji, u sceni koja je vjerojatno i emocionalni i filozofski vrhunac cijelog Camusova opusa. Svećenik dolazi Meursaultu nuditi posljednju utjehu vjere, a Meursault, koji je dotad sve podnosio s ravnodušnošću, prvi i jedini put eksplodira. U tom bijesu, otjeravši svećenika, on se napokon predaje onome što naziva „nježnom ravnodušnošću svijeta“ – spoznaji da svemir ne mari za njega, da nema višega smisla, ali da upravo u toj goloj činjenici postoji neka čudna, oslobađajuća srodnost. Sretan je, kaže, i želi da na pogubljenju bude puno gledatelja koji će ga dočekati povicima mržnje, jer čak i ta mržnja potvrđuje da je živ, da postoji, da je do kraja ostao ono što jest. To je apsurd doveden do svoje krajnje, gotovo blistave posljedice: čovjek koji, suočen sa smrću i bez ijedne utjehe, ipak pronalazi mir u samoj istini svoga postojanja. Riječi kojima Camus opisuje to stanje među najljepšima su koje je napisao – i, znakovito, dolaze tek nakon što je junak odbacio sve lažne riječi koje su mu nudili.

OZONOV FILM: TIŠINA PRETVORENA U SLIKU

Adaptirati *Stranca* znači suočiti se s naizgled nerješivim problemom. Snaga romana leži u njegovu unutarnjem glasu – u onom ravnom, prvoličnom pripovijedanju koje nas uvlači u Meursaultovu svijest a da nam ne dopušta da se s njom poistovjetimo. Kako prenijeti na platno nešto što je u biti glas, štoviše glas koji je značajan upravo po svojoj emocionalnoj ravnoći? François Ozon, jedan od najplodnijih i najpromjenjivijih francuskih redatelja, koji u dvadeset pet godina karijere nije snimio dva

slična filma, prihvatio se 2025. tog izazova i ponudio rješenje koje je kritika dočekala s gotovo jednodušnim divljenjem, premda ne i bez prigovora.

Film je svoju svjetsku premijeru imao u glavnoj konkurenciji 82. Venecijanskog filmskog festivala početkom rujna 2025., gdje se natjecao za Zlatnoga lava. Snimljen je u oštroj crno-bijeloj tehnici, u trajanju od sto dvadeset i dvije minute, s Benjaminom Voisinom u ulozi Meursaulta – glumcem s kojim je Ozon već surađivao na filmu *Ljeto '85*. Uz njega nastupaju Rebecca Marder kao Marie, Pierre Lottin kao susjed Raymond, Swann Arlaud kao zatvorski svećenik i Denis Lavant kao stari Salamano. Film je naišao na velik kritički i komercijalni uspjeh; na dodjeli filmskih nagrada César Pierre Lottin osvojio je nagradu za najboljeg sporednog glumca, a Voisin je bio nominiran za najboljega glavnog glumca. Na dodjeli nagrada Lumières film je odnio tri priznanja, među njima za najbolji film i najboljega glumca. Riječ je, dakle, o jednom od najzapaženijih europskih filmskih ostvarenja sezone, i o adaptaciji koju se već naziva orijentirom u prenošenju Camusa na platno.

Ozonova prva i najodvažnija odluka tiče se upravo glasa – i upravo riječi. Roman je, podsjetimo, ispripovijedan u prvome licu; logično bi bilo, kako to većina adaptacija čini, posegnuti za pripovjedačem izvan kadra, za glasom koji bi nas vodio kroz Meursaultovu svijest. Ozon to odbija. U filmu nema naratorskoga glasa. Umjesto da nam Meursaultovu unutrašnjost ispriča, redatelj je odlučuje pokazati – prepustiti je licu, tijelu, pogledu, šutnji. To je hrabar i, kako su mnogi kritičari istaknuli, nadahnut izbor, tim hrabriji što velik dio drugih festivalskih filmova te godine obilato posuđuje glas izvan kadra. Ozon ide suprotnim putem: oslobađa film riječi gotovo u istoj mjeri u kojoj je Meursault oslobođen, ili lišen, sposobnosti da kaže ono što se od njega traži.

Posljedica je film izgrađen na svjesnoj redukciji. Meursault Benjamina Voisina nosi cijeli film ne izražajnošću, nego suzdržanošću – praznim

pogledom, stankama, ravnodušnošću koja djeluje promišljeno u svakom kadru. On se ne objašnjava, ne opravdava svoje postupke, ne traži suosjećanje gledatelja. Svaka pauza, svaki prazan pogled, svaki trenutak nezainteresiranosti djeluje namjerno. Time glumac postiže upravo ono što je teško izvesti: utjelovljuje lik čija je bit u onome što ne čini i ne govori. Crno-bijela fotografija Manuela Dacossea, opisana kao oštra i istodobno senzualna, pojačava taj dojam – alžirski krajolik djeluje suho, daleko, gotovo neprijateljski, baš poput junaka koji nam nikada ne postaje posve dostupan (i/ili drag). Ima trenutaka, primijetili su kritičari, u kojima se čini da je film mogao biti snimljen četrdesetih godina, a ne tek smješten u njih.

Ozon, međutim, ne ostaje tek vjeran sluga predloška. Njegova adaptacija otvara roman i dopisuje mu kontekst kojega je Camus, kao dijete kolonijalnog Alžira, bio tek dijelom svjestan ili ga je ostavljao u pozadini. Film naglašava kolonijalnu stvarnost francuskog Alžira: počinje lažnim televizijskim vijestima i, što je znakovito, daje glas i lice alžirskoj žrtvi i njezinoj obitelji – onom „Arapinu“ kojega Camusov roman nikada ne imenuje i koji u izvorniku ostaje gotovo apstraktan, puki povod Meursaultovu činu. Ozon film zatvara upravo na njima. Time redatelj suptilno, premda oprezno, postavlja pitanje koje je Camusu izmicalo: tko u ovoj priči uopće ima pravo na riječ, a tko je osuđen na nijemost ne svojim izborom, nego položajem u kolonijalnom poretku. Ako Meursault šuti jer odbija lagati, alžirska žrtva šuti jer joj povijest nije ni dala jezik. To je moćno proširenje teme, i ono Camusovu priču o jednom strancu otvara prema pitanju o tome čiji se glas uopće čuje.

Nije izostala ni kritika, i pošteno je spomenuti je. Dio recenzenata zamjerio je filmu upravo ono što drugi hvale: da je u svojoj suzdržanosti katkad odveć hladan, da prečesto promatra umjesto da pripovijeda, da gledatelja drži na emocionalnoj udaljenosti s koje ga je teško slijediti do kraja. Tamo gdje je roman, unatoč ravnom glasu, ipak bio prepun Meursaultova

unutarnjeg života, film taj život, tvrde ti glasovi, povremeno priguši umjesto da ga otvori. Drugi su pak primijetili da film, svjestan veličine predloška i očito usmjeren prema nagradama, ponegdje djeluje kao da pretendira na status remek-djela prije nego što ga je zaslužio. Te primjedbe nisu bez težine. No čak i oni koji ih iznose priznaju da je riječ o vizualno snažnom, inteligentnom i dosljednom djelu – filmu koji možda ne osvaja srce, ali zaokuplja um. A za adaptaciju *Stranca* to i nije loša pozicija; jer i sam roman nikada nije htio osvojiti srce, nego ga uznemiriti.

RIJEČ KOJA IZOSTAJE

Vratimo se temi koja sve ovo povezuje. *Stranac* – i roman i film – jest, na najdubljoj razini, djelo o riječi: o njezinoj moći, o njezinu izostanku, o tome što se događa kada je čovjek odbije izgovoriti. Postoji duboka ironija u tome da je najrječitija optužba protiv društva u ovoj priči upravo šutnja. Meursault ne drži govore, ne brani se, ne opravdava se; i baš ta praznina ondje gdje se očekuje govor razotkriva koliko se naš zajednički život oslanja na obredne riječi. Tražimo od ožalošćenoga da kaže prave fraze, od optuženoga da izrazi kajanje, od svih nas da u presudnim trenucima izgovorimo ono što se očekuje. Onaj tko to odbije ne čini samo prijestup ukusa; on potresa same temelje, jer pokazuje da je velik dio našega govora prazan obred, a ne istina.

Ozonova odluka da film ostavi gotovo bez riječi, bez pripovjedačeva glasa, s junakom koji jedva govori, nije, dakle, tek stilski hir. Ona je vjernost najdubljem sloju Camusova djela, prevedena iz jezika književnosti u jezik slike. Ondje gdje roman ima ravni unutarnji glas, film ima ravno, nepokolebljivo lice. Ondje gdje Camus piše rečenice iz kojih je iscijeđen svaki suvišak osjećaja, Ozon komponira kadrove iz kojih je iscijeđen svaki suvišak boje i pokreta. Oba djela dolaze do iste spoznaje različitim sredstvima: da je tišina također govor, i to katkad najistinitiji; da ono što prešutimo govori o nama jednako glasno kao ono što izgovorimo; i da postoji integritet u odbijanju da se jezik iznevjeri lažima, makar nas to

odbijanje stajalo glave.

To nas vraća i na granicu jezika. Ako su, kako je rekao Wittgenstein, granice našega jezika granice našega svijeta, onda je Meursault čovjek koji odbija proširiti svoj svijet lažnim riječima – radije ostaje unutar uske, poštene granice onoga što doista misli i osjeća, makar ta granica bila skučena gotovo do nijemosti. Njegova tragedija nije u tome što nema što reći, nego u tome što odbija reći ono što ne misli. A svijet, pokazuje Camus, lakše oprašta lažljivcu nego onome tko šuti iz poštenja. Jer lažljivac barem govori naš jezik; onaj tko šuti podsjeća nas da je možda i naš govor velikim dijelom laž.

Možda je upravo to razlog zašto se *Stranac* – sada i u Ozonovoj crno-bijeloj, gotovo bezglasnoj inačici – i osamdeset godina nakon nastanka čini tako suvremenim. Živimo u dobu nezapamćene rječitosti, u kojem se od svakoga očekuje da neprestano govori, objavljuje, izražava, reagira, komentira; u kojem je šutnja postala gotovo sumnjiva, a izostanak prave riječi u pravom trenutku kažnjava se brzo i javno. Meursault, čovjek koji radije šuti nego što laže, junak je za naše vrijeme jednako koliko i za svoje. Camus i Ozon zajedno nas podsjećaju na nešto što lako zaboravljamo: da riječ vrijedi samo onoliko koliko je istinita, i da je ponekad najhrabrije, premda najopasnije, ono što odbijemo reći.

Na koncu, i roman i film ostavljaju nas s istim, neugodnim pitanjem, koje je možda najvrjedniji dar obaju djela. Koliko od onoga što svakodnevno izgovaramo doista mislimo? Koliko je naših riječi istina, a koliko obred kojim popunjavamo tišinu jer nas tišina plaši? Meursault nas time uznemiruje ne zato što je hladan (on to zapravo i nije), nego zato što je dosljedan na način na koji se malo tko od nas usuđuje biti. On nas tjera da se zapitamo bismo li i mi, kada bi došao trenutak, radije izgovorili utješnu laž ili izdržali poštenu šutnju. Camus nije nudio odgovor, a ni Ozon ga ne nudi. Ostavljaju nas s pitanjem – i s licem čovjeka koji šuti, a koje, baš zato, govori više od svih riječi koje je odbio izustiti.

Vrište o davnini
Šapću o daljini
Hukte u vjetrove!
Ruše stoljećima, bolje svjetove

Kao bijesan mač sijeku na vrata –
srca i duše.
Gibaju se i mijenjaju
kako vjetar puše

Krici o moći!
Miluju po noći

Riječi.

A meni, treba samo jedna.
Tvoja. Riječ.

TVOJA.

NORAH B. HILL

. RIJEČ.

RIJEČ

Riječi su šavovi naših vjerovanja,
Feral mjesto mjesečine
Na moru vladajućih emocija.
Kad ruke postanu umorne,
Kad naš govor ostane bez pitanja,
Kad u njemu nestane plina,
Feral više ne privlači ideje
Bliže našem brodu.
Misao zastane prije riječi,
Sasvim sami stojimo sleđeni
I nijemi nasred nespokojne
Bijesne šutnje.

ROBERTA ANIĆ

IVANA GLOŽIĆ METER

Kada ste prvi put osjetili da pisanje za vas može biti više od osobne potrebe – da može postati posao i način života?

Nakon što sam pokrenula svoj blog Naranču 2015. godine, dala sam si slobodu eksperimentirati s pisanjem na različite načine i istraživati mogućnosti vezane za zaradu pisanjem. Ubrzo me privukao copywriting i pisanje SEO tekstova pa sam na tim vještinama počela raditi. Tu je pisanje postalo i posao.

Trenutno sam najviše fokusirana na svoju platformu Piše mi se! Tu pomažem ženama da pisanjem potaknu ono što sam i sama pisanjem poticala zadnjih 10 godina u svom životu, a to su stvarne pozitivne promjene na osobnom, poslovnom i kreativnom planu.

Što je Naranča bila na početku: blog, osobni prostor, eksperiment ili pokušaj da stvorite mjesto koje je vama samoj nedostajalo?

Naranča je u početku bila jednostavno alat kojim sam pokušavala nanovo locirati samu sebe. Što sam više pisala, to sam samoj sebi postajala vidljivija, bilo mi je jasnije tko sam i kamo želim ići. Tako da… *mission accomplished*. :)

Sjećate li se trenutka kada ste shvatili da Naranča više nije samo vaša stranica, nego zajednica ljudi koji se u njezinim tekstovima prepoznaju?

Vrlo rano mi je postalo jasno da nije tu samo o meni riječ. Da nas ima i da iz našeg zajedništva može nastati nešto dobro i korisno.

Kako se promijenio vaš odnos prema pisanju kada je ono postalo dio poslovnog modela?

Pisanje je za mene oduvijek bilo jedna od temeljnih umnih i duhovnih potreba, to se nikada nije promijenilo. Ipak, kada je pisanje postalo posao, više sam počela razmišljati o tome kako drugima mogu bolje služiti kroz svoje pisanje.

Može li kreativno pisanje ostati slobodno i autentično kada od njega počnete živjeti?

Mislim da je nužno da ostane slobodno i autentično ako od njega mislimo živjeti. :) Pogotovo danas. S tim da ja nikada nisam bila pobornik onoga da bi mi netko trebao platiti samo zato što sam se uspjela kreativno i

autentično izraziti. To nešto što sam izrazila mora nekome drugome nekako služiti, mora postojati realan razlog za razmjenu vrijednosti.

Dakle, od kreativnog (ili bilo kojeg drugog) pisanja možete živjeti samo ako to nekome služi. A da bi moglo služiti, onda morate razmišljati i o toj drugoj osobi, o svom čitatelju ili čitateljici. Ne trebate im podilaziti, ali trebate pronaći način da što jasnije izrazite ono na temelju čega se možete pronaći, prepoznati i povezati.

Što ste kroz godine pisanja naučili o publici, a što vas u njezinim reakcijama i dalje iznenađuje?

Na Naranči imam stvarno divnu zajednicu s kojom se dobro razumijem, koja lijepo reagira na sve što radim i koja mi je veliki vjetar u leđa. To su uglavnom žene – pametne, sposobne, divne. I često me iznenadi koliko se boje vlastitog potencijala.

Kod publike općenito, bilo internetske ili one koja sjedi doma pred TV-om, uvijek me nanovo iznenadi to koliko se pale na užas.

Kada ste osjetili da vaš rad treba prerasti sve do tada i dobiti novi oblik kroz edukacije i rad sa ženama?

Nekako je to prirodno došlo na red, prvo stidljivo tamo 2022. godine, a onda malo ozbiljnije 2025. godine kad pokrećem platformu Piše mi se!, pa još ozbiljnije ove godine

(2026.) kad sam pokrenula program Kreativna & Poduzetna.

Osjetila sam da moja zajednica to želi i treba, tj. rekli su mi. :)

Kako ste vlastito iskustvo izgradnje online posla pretvorili u sadržaj koji danas pomaže drugim ženama?

Gledam gdje sam na svom putu fulala, što sam napravila dobro i kakvi bi sadržaji meni bili dobro došli u određenim fazama. Na temelju toga stvaram sadržaje koji drugim ženama mogu skratiti i olakšati put.

Što vam je bilo najteže kada ste od autorice i blogerice počeli preuzimati i uloge poduzetnice, edukatorice, urednice i vlasnice brenda?

Najteže je bilo riješiti se uvjerenja koja su mi otežavala napredak. Odmalena volim samostalnost, to da sam glavna i odgovorna za sve što radim i stvaram, uporna sam i tvrdoglava, nikad mi nije bio problem puno raditi, no problem je bio u tome što sam dugo vjerovala da ljudi poput mene uvijek moraju puno raditi, ali da nikad ne mogu puno zaraditi. :) Rad na mentalitetu najteži je i najvažniji rad kad krećete u poduzetništvo ili bilo kakav samostalni projekt.

Kako prepoznajete razliku između ideje koja je samo zanimljiva i ideje od koje se može izgraditi održiv posao?

Prednost uvijek dajem idejama koje nastaju na temelju iskustava koja imam i podataka koje sam kroz ta iskustva prikupila, dakle, kad znam da za nešto već postoji potreba na tržištu. Ja moram moći ideju pretvoriti u konkretnu ponudu koju mogu kvalitetno realizirati, a s druge strane moraju postojati ljudi koji su za tu ponudu spremni platiti.

Mnoge žene imaju znanje i talent, ali teško govore o onome što nude. Što mislite, zašto im je toliko teško zauzeti prostor i naplatiti vlastiti rad?

Žene se boje da će biti preglasne, prenametljive, predosadne, prenaporne. Boje se da će biti previše i da će ljudi oko njih na to loše reagirati. Također, puno žena prodaju shvaća na potpuno krivi način. Misle da prodavati znači vući ljude za rukav, „utrpavati“ im, „izbijati“ im novac i sl. Dakle, puno krivih uvjerenja. Tu se potrebno opet vratiti na temu mentaliteta i rada na sebi. Poduzetništvo na vrlo jasan način pokaže gdje su nam slabe točke, na čemu trebamo raditi i da smo sami sebi zapravo jedina ozbiljna prepreka.

Koliko je za poduzetnicu važno razviti vlastiti jezik – način na koji govori o sebi, svom radu i vrijednosti koju nudi?

Jako je važno. Način na koji govorimo o sebi i svom radu utječe na to kako nas drugi doživljavaju, koliko

jasno razumiju što nudimo i zašto bi baš nama trebali vjerovati.

Kada pišete za publiku, kako odlučujete treba li tekst educirati, motivirati, prodati ili samo otvoriti prostor za razmišljanje?

Ovisi o tome što želim postići tim sadržajem i što je mojoj publici u tom trenutku potrebno, odnosno treba li joj nova informacija, poticaj, razlog za kupnju ili samo tema o kojoj će nastaviti razmišljati.

Što je za vas dobar poslovni tekst, a što tekst koji samo pokušava privući pažnju?

Svaki dobar poslovni tekst privlači pažnju. ;) No ne smijemo ostati samo na tome. Kad privučemo pažnju čitatelja, važno je zauzvrat ponuditi nešto vrijedno i korisno jer su nam oni već dali svoje dragocjeno vrijeme. Ako ih sadržaj nakon toga razočara, teško ćemo ponovno zadobiti njihovu pažnju i povjerenje.

Kako birate teme za Kreativnu na Netu, a da sadržaj ostane koristan, aktualan i osoban?

Razmišljam o ljudima za koje pišem, a to su uglavnom žene koje zanima online posao u kulturnim i kreativnim industrijama. Razmišljam o izazovima na koje nailaze, o pitanjima koja imaju, o ciljevima koje žele postići. Razmišljam i o svojim iskustvima, jer i ja sam jedna od njih, pa se pitam što bi moglo pomoći ženama koje su tamo gdje sam ja bila prije par godina i sl.

Kako čuvate vlastitu kreativnost kada istodobno pišete, vodite posao, stvarate edukacije i radite s drugim poduzetnicama?

Ne čuvam kreativnost. :) Koristim je dok radim sve to. Kod takvih „žongliranja“ ona jača i ispunjava svoju svrhu. Istina, ponekad se osjećam „potrošeno“ i treba mi malo da se maknem od svega. Najviše me regenerira druženje s malim sinom Lukom, čitanje, glazba, priroda. Obično se brzo vratim jer jako volim to što radim. :)

Što vas najviše puni izvan posla i gdje pronalazite prostor za odmor, inspiraciju i nove ideje?

Najviše uživam u društvu svog sina Luke koji sad ima 3,5 godine i svašta već zna. Igramo se, crtamo, izrađujemo koješta. :) Volim druženja s obitelji, ručkove i kave s prijateljima, volim biti u prirodi, ali ne po suncu. :D Ja cvjetam kad je kiša i oblačno. Obični životi prepuni neobičnih pothvata najveća su mi inspiracija. :)

Odakle vam najčešće dolaze ideje – iz razgovora, čitanja, svakodnevice, rada sa ženama ili nekog sasvim drugog izvora?

Iz svega onoga što se skuplja u meni dok eksperimentiram, pokušavam, padam, ustajem, razgovaram, čitam, gledam, slušam, učim...

Što radite kada osjetite kreativnu blokadu ili kada vam se čini da više nemate što reći?

Ne forsiram ništa, pustim da prođe. Shvatila sam da me strogi rokovi najlakše oslobađaju teških blokada. :D

Koji biste mali, konkretan savjet dali ženama koje žele sačuvati kreativnost, a svakodnevica im je već ispunjena obvezama?

Svakodnevica ispunjena obvezama idealna je za razvoj kreativnosti. :) Ne čekajte idealne uvjete, miran prostor, mirno vrijeme za stvaranje. Ako toga trenutno nema, kradite si vrijeme i prostor gdje god stignete, malo po malo. Ne mora biti savršeno, zaboravite perfekcionizam. Samo se nastavite kretati, stvarati. Malo po malo.

Je li vam se ikada dogodilo da ste morali promijeniti smjer vlastitog poslovanja iako ste već mnogo uložili u prethodnu ideju?

Je, i ništa za to. Jedna era završi, druga započne. Nema veze.

Što danas čitate, slušate ili pratite kada želite naučiti nešto novo ili ponovno probuditi vlastitu kreativnost?

Jako volim Zadie Smith i Chimamandu Ngozi Adichie, to su autorice čije knjige i intervjue jako volim, koje

me inspiriraju. Volim slušati Florence Welch i PJ Harvey. Volim slušati poduzetnice koje krše pravila i ne daju se zgurati u kojekakve kalupe, npr. Luciju Adžić i Jovanu Miljanović.

Za kraj, predstavite nam Naranču i Kreativnu na Netu: kome su namijenjene, kako se žene mogu uključiti i gdje vas mogu pratiti, čitati i učiti s vama?

Na Naranči možete čitati i učiti o poslu, pisanju i životu u doba interneta. Tu je aktivna platforma Piše mi se! za žene koje jednostavno vole i žele pisati, te program Kreativna & Poduzetna za žene koje žele pokrenuti i uspješno voditi online posao u kulturnim i kreativnim industrijama (kao poduzetnice ili freelancerice).

Kreativna na Netu je online magazin za žene koje žele pokrenuti online posao u kulturnim i kreativnim industrijama (kao poduzetnice ili freelancerice).

Sve informacije su na narancablog.com i kreativna.net.

Kada biste svoj dosadašnji put, od prvih tekstova do Naranče i Kreativne, morali sažeti u jednu riječ, koja bi to riječ bila i zašto?

Radost. Naranča simbolizira radost. S Narančom je sve počelo. Ideja o tom blogu bila je prva radosna ideja od koje sam odlučila ne odustati i to je promijenilo sve. Iz nje je izraslo sve ostalo. :)

MARIJANA ŠIMUNIĆ

Reci nešto. Ne mogu više podnijeti ovu šutnju. Reci riječ. Jednu, čovječe, vikala je moja žena hodajući po kuhinji lijevo-desno.

Saznala je da sam saznao da me vara. Klasika. Kolega. Već dugo nesretan u braku. Provode puno vremena zajedno. Svakako više nego nas dvoje.

Gledao sam u komarca na zidu. Točnije, ostatke komarca. Ubijala ih je nemilice i ostavljala na zidovima. Većina tragova bila je previsoko. Nije ih mogla dohvatiti da ih obriše. Ja nisam htio.

Bila je to ljubav na tko zna koji pogled. Nismo se ni gledali bogzna što. Samo smo se našli zarobljeni u neplaniranoj trudnoći. Ona je protiv pobačaja. Ja isto. I eto nas sad u kuhinji. Ona se dere. Klinac je na treningu. Sreća. Ja gledam komarce. Ostatke komaraca.

Reci, pobogu, nešto. Napravi neku grimasu. Je l′ tebi svejedno? Zašto smo mi skupa? Ti mene uopće ne voliš, je l′ tako? Od kada? Odgovori mi, pobogu, ne mogu više!

Što da ti odgovorim, napokon izađe iz mojih usta. Na silu.

Pa na pitanje, budalo.

Postavila si četiri pitanja. Na koje?

A
RAIČ

Baca krpu u sudoper. Uzima čašu sa stola. Stavlja je u perilicu. Škrguće zubima.

Ići ću mami. Pokupit ću malog s treninga. Ionako je vikend.

Zatvori perilicu. Škrguće zubima još jače.

Vratit ću se u nedjelju.

Ionako je vikend. Sklopi ruke.

Onda? Zagleda se u mene.

Razvod? Što? Praviti se da se i dalje volimo? Štooooo? Reci nešto.

Postavila si dva pitanja.

Ja ovo više ne mogu. Nisi normalan.

Vidimo se u nedjelju pa ćemo popričati. Možda se smiriš do tada, govori mi dok traži ključeve.

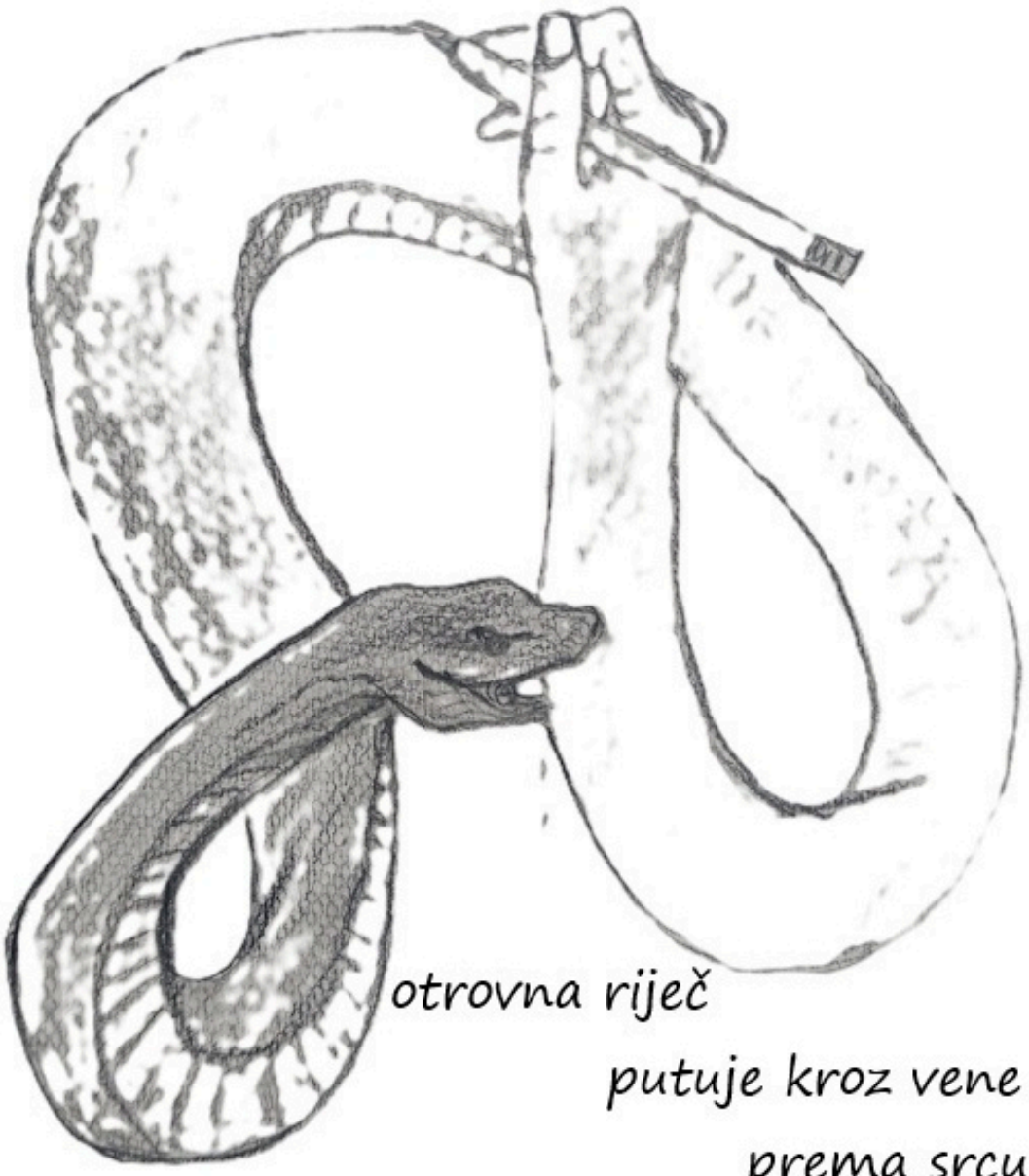
Vidim živog komarca. Stao joj je na golo rame.

Da ga udarim?

Neću. Ipak sam čovjek od riječi. A takvi ne udaraju.

Otvorim joj vrata.

SNJEŽANA MIHAJLOVIĆ

otrovna riječ
putuje kroz vene
prema srcu

Filigranski fini, plesnim koracima nalik,
Trenuci su nastajanja riječi,
Sobe su i kuće napravljene od probranih
Uzdaha, pogleda, od misli likova
Koji se kreću tim izmaštanim prostorima.
Začinjeni motivima usamljenosti,
Strasti i uskovitlane nemirne mašte,
Junaci izgubljenih i ponovno pronađenih
Sudbina pronalaze i jedni druge
I tako dobivaju smisao,
Utkan u paučinastu mrežu međusobnih doticaja.

Morske ptice plaču na obalama,
Šetnje su postale kraće
Jer sunce prije zalazi.
Ili, lakše je disati jer
Vrućine popuštaju
I vrelo ljeto popušta zagrljaj,
Ljudi se vraćaju u gradove,
Vraćaju se u svoje svakodnevne živote.

Mjesec, veličanstven i bijel,
Isijava svjetlost po papiru,
Njenome platnu za nastanak nove priče.
Uzvanici plešu, kovitla se i
Započinje nova igra nadahnuća,
A sve je počelo s njome,
Tom jednom naizgled nebitnom, a njoj,
Svima, neophodnom, svemoćnom –
Riječju.

SANJA BUŽIMKIĆ

FILIGRAN PISANJA

KONDIC

SONJA ZVONAR

Mogla bih napisati pjesmu
Pjesmu onako umornu
Umornu i iscrpljenu od dana
Dana kada sam odlučila
Odlučila ili dokučila
Dokučila? Ne znam više
Više i nije bitno. Mogla bih
Mogla bih napisati pjesmu
Pjesmu o sebi, o svemu
O svemu što svijetu želim reći
Reći je lako kroz riječi
Riječi, a ne djela?
Djela ipak nešto znače
Znače i zrače
Zrače energiju koja se opet
Opet pretvara u riječi
Riječi koje ipak nešto priječi
Priječi prijeći iz djela u riječi
Riječi nije lako staviti u pjesmu
Pjesmu bih mogla napisati
Napisati bih mogla pjesmu
Pjesmu bih mogla
Mogla bih

CIONAL I.

U TIŠINI

TAMARA BOŠKOVIĆ

Šutnjom mi otkini
loše misli s čela.
Ogrni me šutnjom
šutljivim rukama.
Poljubac bešumni
na usne mi utisni,
do bola jako
od srca snažno.
Šuti pored mene
u tišini mraka
i nek' me tvoje ruke
ostave bez glasa.

MARTA IVANOVIĆ

Riječ sam izrekla. Riječ sam zapisala. S riječima sam se igrala, slagala ih, bojala. Riječi su otvarale vrata, širile horizonte, mijenjale životne pravce. Riječi su donosile kruh na stol. Riječi su grijale kao peć na drva, kao topli napitak. Riječi su uvele ljude u život i ispraćale neke od njih. Pa tako i to vikend-društvo koje je bilo jedno poglavlje u mom životu.

Sve je počelo jedne zime. Bio je siječanj, period kada nema puno društvenih zbivanja po gradu. Brojni objekti zatvaraju svoja vrata i zaposlenici odlaze na zasluženi godišnji odmor. Čarolija božićnih praznika se raspršila i ostao je grad duhova. Ovdje je riječ o nekoliko ljudi s različitim životnim pričama koje je spojila potreba za razmjenom riječi. Društvo bi se okupljalo svakog vikenda i razgovori bi započinjali isprva sramežljivo, zatim bi postajali sve življi. Raznovrsne teme redale su se jedna za drugom, žamor bi ispunio prostoriju. Upadalo se u riječ, uzimala se riječ. Često bi se samo razbacivalo riječima. Svaki put bi se našao netko tko bi vodio glavnu riječ. Bilo je onih koji su bili neraspoloženi taj dan, pa ne bi progovorili ni riječi. Stariji pripadnici vikend-društva bili bi ponekad škrti na riječima. Kao

RIJEČ-

-DVIJE

da žive po izreci „šutnja je zlato“ i škrtare nad mudrošću koju su skupljali po životnom putu. Pamtim da bi se često našao netko tko bi znao reći koju dobru riječ o osobi koju je sreo taj tjedan ili upoznao na godišnjem odmoru, sve je prštalo pozitivom. Pričalo bi se o zajedničkim interesima i aktivnostima koje bismo mogli ostvariti kroz buduća druženja. Prelazili bismo s riječi na djela. Proljeće je bilo popunjeno vikend-izletima: koncerti, planinarenja, odlasci na otoke, roštiljanje uz rijeku, bicikliranja po makadamskim cestama tamo gdje je i Bog rekao zbogom. Bilo je tu svega. Uvijek bi se našli oni koji bi rekli da će sigurno ići, a na kraju bi pogazili svoju riječ i ne bi se pojavili. Oni su bili među prvima koji su prestali dolaziti na vikend-druženja. S vremena na vrijeme pridružila bi nam se jedna cura koja je bila prijateljica većini ljudi iz užeg kruga vikend-društva. Govorilo se za nju da je čovjek od riječi. Pričala nam je o svojoj kući na otoku i obećala da će nas odvesti tamo kada završi turistička sezona. Došao je rujan, bablje ljeto i njezin poziv za vikend-boravak na otoku. Održala je riječ i ugostila nas je kao svoje. Vrt pun rajčica, krastavaca, tikvica. Stablo smokve sladilo nas je na putu prema plaži. Bilo je, jednom riječju, predivno.

Jesen je u sebi nosila završetak dugih i toplih dana, lišće je počelo otpadati i ljudi su se povlačili u sebe i svoje obaveze. Nekako se to stanje prolaznosti uvuklo i među naše vikend-društvo. Bilo je večeri kada bi pale teške riječi. Nije ih bilo puno, možda dvije-tri u tih nekoliko mjeseci što smo se intenzivno družili vikendima. Par pojedinaca, koji su inače bili poznati kao oni koji imaju težak karakter, nisu birali riječi. Sasuli bi svima sve u lice. Riječi bi se zabile kao iglice i trebalo ih je kasnije oprezno uklanjati. Iako, često je ostajao trag. Neke se izgovorene riječi nisu dale povući. Ohladile bi kao marčana bura, kao vlaga koja se uvlači u kosti i ostaje kroz dan. Izrazi lica za stolom bi se promijenili. Ostali bi tako sjediti, bez riječi. Uslijedila bi tišina. Riječi nisu voljele

šutjeti, bar ne u tom društvu i ne zadugo. Zapele bi u grlu, bile na vrhu jezika. Ali uvijek bi provalile van. Da ne ostanu, da ne razbole. Ne treba trošiti puno riječi na te ružne trenutke. Bio je s nama jedan momak koji bi nakon takvih situacija rekao nešto dovitljivo što bi probilo led i svi bismo u sebi pomislili „Riječi ti se pozlatile, spasio si stvar.“. Nekada bi i jedna riječ bila dovoljna da nastavimo tamo gdje smo stali. Krenuli bismo s jednom temom, pa s drugom, trećom... Zakotrljalo bi se i za tren bih se našla u situaciji gdje nisam mogla doći do riječi.

A onda se sve krenulo urušavati.

Naših posljednjih vikend-druženja, imali smo osjećaj da u razgovorima bacamo riječi u vjetar. Letjele bi i rijetko kada sletjele na plodno tlo. Riječi su se vagale. Svoje nedolaske pravdali bismo ružnim vremenom i hladnim danima. Ključna riječ je bila zasićenje. Nas par upornih i dalje smo dolazili, trudili se, pričali. Mada, bilo je večeri kada je trebalo izvlačiti riječi iz usta. Postalo je zamorno i krug ljudi se smanjio, prestao javljati. Bez suvišnih riječi. Na našem posljednjem druženju dali smo si časnu riječ da ćemo se opet čuti i vidjeti, ali svi smo osjetili da je to bila tek usputno izgovorena fraza onda kada više nemaš pametnih riječi. Kako smo počeli, tako smo i završili – jednog siječanjskog vikenda dok je kiša bojala prazne ulice. Sretala bih ljude iz vikend-društva kroz život. Kazali bi koju lijepu riječ o tim našim druženjima. Svatko bi opisao svojim riječima što su mu ta druženja značila. Ja još uvijek tražim riječ koja bi meni bila prikladna za taj period života.

ZAVRŠNA RIJEČ

Riječi otkrivam i danas, spajam ih, objašnjavam, njima pletem mrežu rečenica. Na materinjem i na stranom jeziku. Svijet se širi. Iako, svijet je uvijek bio iste veličine. Ustvari smo mi oni koji se šire, istražuju, otkrivaju, usvajaju.

SAMO RIJEČ

Nikad jedno blizu drugoga
Nikad ni na jednoj fotografiji
Nikad nas svjetlo dana nije uhvatilo
Nikad nismo dočekali jutro
Al′ da pročitaju samo jednu riječ
Crno na bijelo
Imali bi dokaz ljubavi

TEA BOŽINOVIĆ

VESNA ŠPOLJAR

SVA ONA SLOVA POKLONJENA TEBI...

KULA BABILONSKA

LADISLAV BABIĆ

Začuđeni i smeteni jezičnom raznolikošću među ljudima, različiti su narodi tijekom povijesti pokušavali objasniti tu činjenicu. Naravno, razina znanja nije im bila dovoljna da se uzdignu iznad mitološkog objašnjenja, pomiješanog dakako s pojedinim elementima inkorporiranima iz stvarnosti. Uz različite mitove, od sumerskih, preko židovskih, srednjoameričkih, muslimanskih i inih, nekako je – barem za ljude „zapadne civilizacije“ – najpoznatiji onaj iz biblijske Knjige postanka, poznat kao mit o kuli babilonskoj. Babilonska kula je – naravno, lišena mitoloških arhitektonskih svojstava – zaista postojala u doba kaldejskog kralja Nabukodonozora (7. stoljeće pr. Kr.), kada je Babilon bio najveći grad na svijetu s više od 80 000 stanovnika. No, vratimo se biblijskom mitu:

> *„Sva je zemlja imala jedan jezik i riječi iste. Ali kako su se ljudi selili s istoka, naiđu na jednu dolinu u zemlji Šinearu, i tu se nastane. Jedan drugome reče: Hajdemo praviti opeke te ih peći da otvrdnu! Opeke im bile mjesto kamena, a paklina*

> *im služila za žbuku. Onda rekoše: Hajde da sebi podignemo grad i toranj s vrhom do neba! Pribavimo sebi ime, da se ne raspršimo po svoj zemlji! Jahve se spusti da vidi grad i toranj što su ga gradili sinovi čovječji. Jahve reče: Zbilja su jedan narod, s jednim jezikom za sve! Ovo je tek početak njihovih nastojanja. Sad im ništa neće biti neostvarivo što god naume izvesti. Hajde da siđemo i jezik im pobrkamo, da jedan drugome jezik ne razumije. Tako ih Jahve rasu odande po svoj zemlji, te ne sazidaše grada. Stoga mu je ime Babel, jer je ondje Jahve pobrkao govor svima u onom kraju i odande ih je Jahve raspršio po svoj zemlji.“ (Biblija, Stari zavjet, Knjiga postanka, 11)*

I tako se, razljućen ohološću ljudi koji smatrahu da se mogu uzdići do samih nebeskih dvorana Tvorca, samoljubivi i kako se čini još oholiji Bog, po kratkom postupku – mislio je za sva vremena – obračunao sa stremljenjima ljudske vrste. Pobuna ljudi koji smatrahu da Jahve nije smio nebesa ostaviti samo za sebe, a ljudima prepustiti tek Zemlju, bila je slomljena. No, ne po prvi puta Savršenstvo se prevarilo (što ostavlja mjesto za sumnju je li baš zaista toliko savršen koliko se priča) – sjetite se samo Adama, Eve, drva spoznaje i izgona iz Raja, pa ćete shvatiti o čemu govorim. Dakle, spomenuta priča o kuli babilonskoj ima i svoj nastavak.

Ljudski rod pomiješanih jezika, pokazao se tvrđim i inovativnijim orahom nego što je Gospodin bio uvjeren. Hiljadama, da ne kažem tisućama godina, polako se uzdizao oporavljajući se od božje kazne i mic po mic napredovao ponovno se opasno približavajući nebesima. Vjerojatno je Pantokrator imao neka važna posla na

nekom drugom dijelu svog posjeda (svemir je neizmjerno velik) te u prvi mah nije ni primijetio opasnost koja mu se ubrzano približavala (kako jedna božja godina iznosi 1000 ljudskih, ne moramo se čuditi kako taj „prvi mah“ za nas traje tisućljećima). Ljudi su dodavali ciglu po ciglu – ovaj put ne onu od gline, no od iskustva i znanja stečenog tijekom vremena u kojem su nekako uspjeli izbjeći svevidećem božjem pogledu, i počeli graditi novu babilonsku kulu – kulu Spoznaje! Čak su malo pomalo uspijevali prevladavati i jezične barijere koje im je Svevišnji tako lukavo nametnuo. Sve veći dijelovi čovječanstva počeli su od jezične fragmentacije prelaziti na sintezu, prije bismo rekli parcijalnog no li jedinstvenog karaktera, ali... Polako im je dospijevalo do uma kako je neizmjerno lakše surađivati ako se međusobno razumiju, nešto kao u ono mitsko Nabukodonozorovo vrijeme. Pa su ogromni podskupovi čovječanstva počeli komunicirati engleskim, njemačkim, španjolskim, portugalskim, francuskim i inim jezicima koji im olakšavahu život i međusobno razumijevanje. Dogodilo se tako da se dragi Bog pri povratku sa svog službenog puta diljem svemira o kojem vodi neprekidnu brigu, vratio u ovaj dio svemira negdje krajem osamdesetih ili početkom devedesetih godina prošlog stoljeća (čini nam se da je iskoristio bliski prolazak komete Shoemaker–Levy za prijevoz, no ne bismo se usudili inzistirati), i kratka inspekcija stanja na trećem planetu od Sunca odmah mu je pokazala – stanje nije onakvo kakvim ga je ostavio posljednji put! Ljudska bića ponovno podižu pogled prema nebesima! Što, pogled – naprosto nezadrživo streme prema njima ne obaziruć se na sve moguće žute i crvene kartone kojima ih je svojevremeno opomenuo da dobro paze što rade. Treba hitno nešto poduzeti, inače bi stvari

mogle lako izmaći kontroli. Bog je savršen i sveznajući doduše, ali i on mora povremeno, ako već ne učiti (jer sve zna, zar ne?) a ono ponavljati gradivo i iskustva stjecana tijekom različitih perioda, u različitim događajima na različitim dijelovima svog posjeda. U djeliću djelića (božje) sekunde, shvatio je da na ovaj izrod svog – kako je nekada mislio – vrhunskog djela, ne može više primijeniti metode primijenjene za doba Nabukodonozora; ta dovitljiva, lukava i savršenija stvorenja no što ih je nakanio stvoriti, učas bi ga prozrela! Morat će promijeniti pristup, zaključio je, mada je mudro i dalje se držati lingvističkog područja gdje može zadati najbolnije udarce čovječanstvu (osim totalnog istrebljenja, razumije se, ali to već spada u područje djelovanja njegovog rođaka Sotone).

Sasvim slučajno, strefilo se da u intervalu između sagledavanja situacije, promišljanja o njoj i donošenja odluke – što je sve trajalo koju pikosekundu (u našem vremenskom mjerilu), planet okrene njegovom pogledu dio jednog poluotoka, danas uglavnom znan po imenu Region iliti Regija. Pa, negdje se mora početi, zar ne, pomisli, istovremeno skenirajući svojim umom situaciju na tom zabačenom zakutku planeta. Ukazala mu se država nekih Slavena (koje Biblija, njegova najomiljenija knjiga, ni ne spominje), koji – činilo se na prvi pogled – življahu u relativno harmoničnim međusobnim odnosima. Već drugi pogled (ima li smisla uopće govoriti o prvom, drugom ili trećem pogledu kod bića koje sve obuhvaća u jedan jedini trenutak) naoblačio mu je lice ali ga istovremeno uvjerio kako je baš s pravog kraja počeo provoditi svoj plan – većina tih stvorova upražnjavala je neku čudnu religiju zvanu ateizam, iliti bezboštvo! Kad već bogomoljce drskost navodi

na pokušaje da se uspnu do njega, što li će se tek usuditi ovi pogani? Uspijevali su se međusobno sporazumijevati nekim čudnim jezikom koji su gotovo svi dobro razumijevali i bez većih problema komunicirali na njemu. „Ako im pobrkam jezike“, pomisli Vrhovni Magičar kozmosa, „oni će se prisjetiti slučaja babilonske kule i odmah će znati o čemu se radi. Neće proći mnogo vremena, i opet će se oporaviti od tog udarca – još uspješnije negoli od posljednjeg koji su pretrpjeli. Bit će mnogo bolje ako im pobrkam razum; nadalje će se stvari kretati same od sebe!“

Rečeno, učinjeno. Kako je upravo u to vrijeme nekako bio maksimum sunčeve aktivnosti, bez mnogo problema umiješao je u ogranak plazme koji je liznuo spomenutu Regiju poveću količinu virusa miješanih tipova (označenih inicijalima imena bezbožnih žitelja poluotoka, kao H, S, B i C) koji izravno djeluje na mozak – virusa nacionalizma. A dalje se sve odvijalo po prastarom scenariju babilonske kule. Zaraza se širila sve brže i brže, prelazeći s čovjeka na čovjeka eksponencijalnom brzinom; svaki tip virusa u krugu određene narodne zajednice. Kako su im se mozgovi inficirali raščlanjujući nekad jedinstveni mozak Homo sapiensa na međusobno nesukladne podvrste (H, S, B i C), istom brzinom došlo je i do raščlanjivanja nekoć jedinstvenog jezika i do posvemašnje zbrke u sporazumijevanju. Pretvaranje mozgova u pihtijastu masu, ne veće vrijednosti no 2 eura po kilogramu, pratio je totalni jezični kaos i ludilo. Nisu više mogli razumjeti jedni druge, a bogme da su još manje razumijevali i sebe same. Kaos se proširio na cijeli spektar međusobnih odnosa inicirajući krvava nasilja, ratove, razaranja, lopovluke i ine oblike djelovanja karakteristične

njihovim dalekim precima. Jauci nesretnika na različitim jezicima (H: „Pomozi nam, Bože!“, S: „Pomozi nam, Bože!“, B: „Pomozi nam, Bože!“, C: „Pomozi nam, Bože!“) nailazili su na gluhe uši kako onoga od kojega zahtijevahu pomoć, tako i na pripadnike drugih naroda Regije, jer se više nisu razumijevali. Jezici im bijahu pobrkani! U svom somnambulističkom bezumlju zaraženi smatrahu kako je to upravo prirodno stanje stvari koje je, sretnim stjecajem okolnosti, ipak uspjelo izaći na vidjelo. Samo mali broj pripadnika tih nesretnih naroda ostao je neinficiran razarajućim virusom – mora da su vukli imunitet, preko svojih predaka, još od Nabukodonozorovih vremena. Svijet je ostao zatečen događajima koji su eskalirali pred njegovim očima. Odmah je shvatio važnost jezika za međusobno razumijevanje i prevenciju tragedije kakva je zadesila regionalce, te se svim silama bacio na traženje cjepiva koje bi spriječilo širenje zaraze na svekoliko svjetsko pučanstvo. Istraga je – pardon – istraživanje je u tijeku, s neizvjesnim ishodom.

A dragi Bog? Kozmos je neizmjeran u svojoj veličini, raznolikosti i kompleksnosti. Bezbroj nepredviđenih događaja na bezbroj lokacija ište njegov angažman. Koristeći prolaz svog kometnog prijevoza kroz perihel, napustio je naš Sunčev sistem s osmijehom na licu. Posijao je sjeme raskola koje će bar na idućih par tisuća godina držati ljudsku vrstu daleko od njegovih nebeskih dvora. Njegovo rješenje postalo je naš problem. Kako se narodi Regije nose s njegovim razrješenjem? Uglavnom se, na različitim, međusobno nerazumljivim jezicima mole onome koji ga je i stvorio: „Pomozi nam, Bože!“. Tako govori mit. U stvarnosti je stvar nešto drukčija – probleme uvijek stvaraju ljudi sebi samima.

RIJEČI

Imam toliko toga u sebi
što bi trebalo zapisati
ili izreći.
Samo se nakuplja, ali
ne nalazim način
za

Puno znače, ali
malo govore

I kada napokon ih sročim,
odlučim ih zapisati ili ih reći
to su na koncu samo

TIBOR AGIĆ

PROSTOR IZMEĐU DISANJA

NINA VUKADIN

Spatium inter spiritus

U prostoru između disanja — *in spatio inter spiritus* — svijest se razdvaja od vlastitoga glasa, kao rijeka što presuši u tišini ljetnoga podneva, kad ni vjetar više ne nalazi razlog da se pokrene.

Njezino korito leži golo; pucaju mu rubovi, a zemlja još pamti vlagu koja je nekoć prolazila kroz njezine pore — trag vode, trag glasa, trag riječi.

Ali sada samo čeka kišu.

Onu koja možda nikada neće pasti.

Flumen exsiccatur, sed alveus pluviam exspectat.
Rijeka se suši, ali korito još uvijek čeka kišu.

U tom čekanju vrijeme gubi oštrinu. Kazaljke vise nad prazninom poput suhih grana na kojima je i ptica zaboravila kako se gradi gnijezdo.

Sve se pretvara u beskrajnu pauzu, u bijelu stranicu na kojoj ništa nije napisano, a ipak sve čeka da bude pročitano.

Samo težina nevidljivoga.

Gravitas invisibilis premit sine tactu.
Nevidljiva težina pritišće bez dodira.

Misli lebde poput izgubljenih ptica koje su zaboravile oblik neba.

Jedna udara krilima o unutarnje zidove. Druga šuti. Treća se uvijek vraća na isto mjesto.

Jer između misli i riječi postoji prostor koji nijedan rječnik ne može sasvim ispuniti.

Čak i kada bih pokušala govoriti, riječi bi padale na pod poput stakla koje se lomi bez zvuka.

Cogitationes volant sicut aves perditae; verba viam ad sonum non inveniunt.
Misli lete poput izgubljenih ptica; riječi ne pronalaze put do glasa.

Jedan udah.
Jedna stanka.

Jedan treptaj.
I cijeli svijet stane između njih.

Čitam vlastitu šutnju kao pismo bez pisca, kao rukopis čije je značenje izblijedjelo prije nego što je stiglo do očiju drugoga.

Možda svaka riječ ima svoju sjenu, a svaka šutnja svoj skriveni jezik.

Možda se najdublje ne govori glasom, nego prazninom koja ostane nakon posljednje riječi.

I možda upravo ondje počinje pjesma.

Zato pišem.

Ne da pronađem riječ koja će sve objasniti, nego onu koja će ostaviti trag ondje gdje je govor zakazao.

Pišem između jezika, između glasa i šutnje, između onoga što znam i onoga što još ne umijem imenovati.

Kao da sam vlastiti prevoditelj i vlastiti neprevedivi tekst.

Kao da u meni žive dva jezika:
jedan koji govori
i drugi koji nikada nije naučio kako se izgovara.

Ponekad vidim riječ prije nego što je čujem.
Pojavi se kao mrlja svjetlosti na unutarnjoj strani kapaka:
žuta, bijela, gotovo plava.
Zatim se raspadne.

tik.
Jedan zvuk.
šššššš…
Jedan dah.
kap.
Jedna kapljica u praznoj posudi.

I odjednom tišina više nije nijema.
Ona šumi. Ona diše. Ona ima boju.
Ona postaje prostor.

Možda je upravo to umjetnost:
ne pronaći riječ koja sve objašnjava, nego otvoriti pukotinu kroz koju može proći nešto što još nema ime.

Ne dati odgovore, nego ostaviti prostor u kojem drugi čovjek može pronaći vlastito značenje.

Jer pjesma nije ključ.
Ona je vrata koja ostavljamo odškrinuta.

A možda upravo tamo počinje cijeli svemir.

Tišina je uvijek bila tu — prije prvoga glasa, prije prvoga imena, prije nego što smo naučili razlikovati „ja“ od „svijeta“.

A riječ?

Riječ je samo mala pukotina kroz koju ponekad prođe svjetlost.

I možda nije naša najveća tragedija to što ne možemo sve izgovoriti.

Možda je naša najveća nada što ono neizgovoreno ipak može biti oslikano.
Može biti naslućeno.
Može biti otpjevano bez glasa.
Može postati pjesma.

Inter verbum et silentium — spatium nostrum.
Između riječi i šutnje — naš prostor.
Između udaha i izdaha — naša prisutnost.
Između onoga što jesmo i onoga što ne možemo imenovati — čitav jedan svijet.

A ja ostajem ondje, na samoj granici glasa,
s jednom riječju u ustima
i cijelim svemirom iza nje.

Udah.
Izdah.
Tišina.

I onda — u jedva vidljivoj pukotini između njih —
svjetlost.

Ne velika.
Ne glasna.

Samo dovoljno velika da pokaže kako i presušeno korito još uvijek zna put prema vodi.

Flumen exsiccatur.
Rijeka se suši.

Ali negdje duboko, ispod ispucale zemlje, voda još pamti svoje ime.

I zato dišem.
Ne zato što je sve izgovoreno,
nego zato što još postoji ono što čeka da bude rođeno iz tišine.

Udah.
Izdah.
I između njih —
ja.

Između mene i svijeta —
riječ.

Između riječi i šutnje —
praznina.

A u toj praznini
cijeli jedan svijet još uvijek diše.

Prostor između disanja.

SERGEJ ANĐELKOVIĆ

Žarna nit zabljesnula je, a staklena se kupola žarulje ispunila žutom svjetlošću. Stolnu lampu upalio je više radi ugođaja, znao je da mu nije trebala jer je mjesečeva svilenkasta svjetlost probijala tminu noći i dopirala kroz prozore njegova stana bliještеći poput snijega.

Otvorio je prašnjavu bilježnicu pa puhnuo u vršak netom našiljene olovke, a čestice grafita poletjele su suhim zrakom. Plesale su po trakama toplo-hladne svjetlosti, dok se nisu polako padajući slegnule kao crne točkice na radnom stolu. Iz džepa je zagrabio šaku riječi pa ih kao kikiriki protresao u ruci i zatim ih ubacio u usta. Nedugo se zatim ruka čiji su prsti držali olovku pokrenula, a njezini pokreti počeli su nitima slova plesti mrežu riječi, ostavljajući iza sebe tamne tragove na bijelom papiru.

Ovo što pišem nije početak neke priče, pisma ili tako nešto, ovo je više kao podsjetnik. Podsjetnik meni, ali i svima da su riječi temelj svega, glas jezika kojim tumačimo svijet. Povijest na njima stoji. Nekad znaju biti hladne kao led, ali znaju biti i slatke kao med. Nekad bole kao da ti ranu sole, ali i zagriju, pogotovo kad ljubav kriju. Zato su tu, čekaju da ih oblikujemo poput mokre gline, da im damo značenje i glas. Istina je i da nekad ostanemo bez njih. Ali čak i kad šutimo, riječi su u nama, kao jesensko lišće šušte našim mislima dok ih nemir tišine raznosi horizontima našeg uma. Riječi smo mi, jer kad nestanemo, a vjetar vremena nas raspršи u obliku sjećanja kao zrnca pijeska ispuštena kroz prste, upravo zbog riječi znat ćemo da smo postojali.

PODSJETNIK

ŽELJKA VLAINIĆ

Na početku su bile jednoznačne. Na početku je *Volim te!* bilo odraz naše ljubavi i snage. Morali smo ga izgovoriti da se ne slomimo pod silinom osjećaja koje nosimo u sebi i koji nose nas.

Sad je to isto *Volim te.* postalo tek običan pozdrav prije odlaska na posao i puka navika na ono što je nekada bilo tako snažno i intenzivno. Navika. Maskirana i podmukla prileţnica propasti. Koketna i slatkorječiva. Uz nju čovjek pristane na sve.

EVOLUCI

JA RIJEČI

Ali ne! Nije to sve. Nekada skupim hrabrost pa ga pretvorim u pitanje. *Voliš li me?* I onda protrnem. Protrneš i ti. Nije ni tebi svejedno. Znam te. *Naravno.* Pauza. *Naravno da te volim.* Zadovoljan si odabirom riječi. Ali koga zavaravaš? Sebe ili mene? I odjednom ta obična riječ pretvara našu silnu ljubav u uvjeravanje. Nisi mi slagao i to te tješi. Naravno da negdje duboko u sebi osjećaš neku vrstu ljubavi prema meni. Više se ne usudim ništa reći, a riječi mi se roje u glavi. Nekontrolirano i mahnito. Postajem nesigurna i sumnjičava. Ne prepoznajem taj osjećaj naravnosti. Poznajem i ljubav i mržnju i zaljubljenost i zabrinutost. Ali s naravnošću se još nisam susrela.

Znam da ne voliš ispitivanja, propitkivanja i objašnjavanja. Nikada to nisi ni volio. Stalno govoriš da uvijek držiš karte otvorene na stolu. Možda je onda do mene. Možda sam zaboravila pravila igre pa ih više ne znam čitati. Nekada smo zajedno u svojim rukama držali royal flush i bili nepobjedivi, a sada... Ne znam što bi bila naravnost. Možda par pik dvojki? Ako i to.

Sada se vučemo po kući kao dvoje staraca. Nema više onog poleta koji nas je nosio. Sada guramo kroz život bez ijedne riječi. Nijemi. Nema više ni pitanja ni odgovora. U tako kratkom vremenu došli smo do tišine koja je nadglasala naše mladenačko *Volim te!*

SANJA KI

RCH-LETO

NATAŠA SERŠIĆ

RIJEČI KOJE PRODAJU

Reklame su danas neizostavan dio svakodnevice. Od prvih oglasa u novinama do suvremenih kampanja na društvenim mrežama, oglašavanje je postalo jedno od najvažnijih sredstava komunikacije između proizvođača i potrošača. Razvoj oglašavanja u Hrvatskoj pokazuje kako su se zajedno s medijima mijenjale i reklamne poruke. Nekada su se oglasi uglavnom pojavljivali u tiskanim medijima, dok se danas najveći dio oglašavanja odvija putem interneta, društvenih mreža i mobilnih aplikacija. Bez obzira na medij, cilj reklame ostao je isti: privući pozornost i potaknuti potrošača na određenu odluku.

Posebnost reklama u tiskanim i digitalnim medijima jest njihova sposobnost da u vrlo kratkom vremenu prenesu veliku količinu informacija. Potrošač često ne čita cjelovitu reklamnu poruku, nego registrira svega nekoliko riječi, slogan ili vizualni element. Upravo zbog toga jezik postaje jedno od najvažnijih marketinških sredstava. Riječi ne služe samo za prenošenje informacija nego za stvaranje doživljaja, osjećaja potrebe i povjerenja prema proizvodu.

U tom se kontekstu može govoriti o posebnom promidžbenom prostoru. Za razliku od novinarsko-publicističkog stila kojemu je osnovna zadaća informiranje javnosti, marketinški diskurs nastoji uvjeriti potrošača. Reklame koriste kratke rečenice, emotivne izraze i pažljivo odabrane pridjeve kako bi proizvod ili uslugu prikazale poželjnima. Izrazi poput „najbolji izbor“, „vrhunska kvaliteta“, „novo iskustvo“ ili „posebna prilika“ stvaraju pozitivne asocijacije i često djeluju snažnije od samih činjenica o proizvodu.

Središnje mjesto u reklamama zauzimaju slogani. Ako su novinski naslovi nekada imali zadaću privući čitatelja da pročita članak, reklamni slogani danas imaju zadatak ostati u pamćenju potrošača. Dobar slogan mora biti kratak, jednostavan i lako pamtljiv. Upravo zbog toga oglašivači često posežu za neobičnim riječima, rimama, igrama riječi ili stranim izrazima. Ponekad je dovoljno nekoliko riječi da reklama postane prepoznatljiva godinama nakon završetka kampanje.

Jedno od obilježja suvremenog oglašavanja jest sve veća prisutnost engleskog jezika. Anglizmi su postali sastavni dio reklamnih poruka pa se često susreću izrazi poput *sale, shopping, cashback, premium, smart, lifestyle, Black Friday*. Takvi izrazi kod dijela potrošača stvaraju dojam suvremenosti, uspjeha i međunarodne prepoznatljivosti. Međutim, njihova pretjerana uporaba može umanjiti razumljivost reklamne poruke, osobito među starijim potrošačima. Osim toga, često se zanemaruje mogućnost uporabe odgovarajućih hrvatskih izraza koji bi jednako učinkovito prenijeli željenu poruku.

Još je veći problem što se u želji za brzinom i atraktivnošću ponekad zanemaruju osnovna pravila hrvatskoga standardnog jezika. Na reklamnim plakatima, internetskim oglasima i promotivnim materijalima mogu se pronaći pogreške u pisanju glasova č i ć te u razlikovanju ije i je. Takve pogreške možda ne

utječu izravno na prodaju proizvoda, ali imaju širi društveni učinak. Budući da su reklame prisutne u svakodnevnom životu i da ih ljudi neprestano čitaju, one sudjeluju u oblikovanju jezičnih navika. Kada se pogrešni oblici često ponavljaju, osobito među mlađim korisnicima digitalnih medija, postoji opasnost da postanu prihvaćeni kao pravilni.

Zbog toga pitanje standardizacije jezika reklamnih poruka nije samo jezično nego i društveno pitanje. Oglašivači imaju pravo na kreativnost, ali i odgovornost prema javnom prostoru u kojem djeluju. Jezično uredna reklama ne umanjuje njezinu marketinšku učinkovitost. Naprotiv, ona povećava vjerodostojnost proizvoda, tvrtke i same poruke. Kvalitetna reklama može biti istodobno kreativna, uvjerljiva i jezično ispravna.

U vremenu kada potrošači svakodnevno primaju stotine promotivnih poruka, reklame imaju mnogo veću ulogu od same prodaje proizvoda. One oblikuju navike, stavove i način komunikacije. Upravo zato riječi koje se koriste u reklamama treba promatrati ne samo kao marketinški alat nego i kao dio jezične kulture društva. Kreativnost i tržišni uspjeh ne moraju biti u suprotnosti s pravilnom uporabom hrvatskoga jezika. Naprotiv, njihova ravnoteža može biti važan pokazatelj kvalitete suvremenoga oglašavanja.

ZABORAVLJENI JEZIK ILI MOJ NAJDRAŽI NIJEMAC

SUZANA SUMAN

Tema mog diplomskog rada bio je život i djelo Ericha Fromma. O njemu volim misliti kao o svom najdražem Nijemcu. Tijekom pripreme za pisanje diplomskog, čitala sam sva njegova djela koja su bila dostupna u zagrebačkim knjižnicama. Sva su mu fenomenalna.

Bila sam pomalo ljubomorna na one koji su mi govorili da imaju onaj njegov svezak smeđih knjiga doma. S obzirom na to da su te knjige tiskane u sedamdesetima ili osamdesetima, znala sam da su ih zasigurno gledale s polica cijelo njihovo

odrastanje. Imali su mogućnost u svakom trenutku posegnuti za njima. Ja sam se s Frommom susrela tek pred kraj fakulteta.

Tako je jedna od knjiga koja se našla na repertoaru bila *Zaboravljeni jezik*. Sjećam se da sam je čitala u busu 239 koji je vozio prema Sesvetskom Kraljevcu u kojem sam radila tijekom apsolventskih godina. Vozeći se drndavim, plavim ZET-ovim busom, upoznavala sam se prvo s Jungovom teorijom snova, pa Freudovom, a onda je moj najdraži Nijemac sve to zaokružio u svoj zaključak koji njeguje i intelekt i dušu.

Zaboravljeni jezik. Kako dobar naslov za knjigu koja tematizira snove. Tisućama godina ljudi su govorili različitim jezicima. Jezici su nastajali, mijenjali se, umirali pa se opet rađali i tako do danas. Ali jezik koji je uvijek ostao isti i koji se nikada nije mijenjao je jezik snova. Ljudi su oduvijek sanjali i oduvijek su im snovi, baš kao i jezik, bili simboli za neko značenje.

Ne vjerujem sanjaricama. Mislim da nisu relevantne.

Riječ *lijepo* svi poznajemo. Znamo što ta riječ predstavlja. Lijepo je nešto što je ugodno oku. Ali ne mora značiti, i često u pravilu ne znači, da je ono što je meni lijepo sigurno lijepo i tebi. Ta riječ za mene i tebe ponekad ima potpuno drugo značenje. Meni je jazz glazba lijepa. Nekome para uši i nikada je neće nazvati lijepom.

Ista je logika sa snovima. Ako u sanjarici piše da si nekome produljio život ako si sanjao da je taj netko umro, to su samo slova na papiru. Za svakoga taj san znači nešto potpuno drugo.

Negdje sam pročitala da ako zaista sanjaš da ti je na primjer

susjed umro, to bi moglo značiti da se opraštaš od jednog dijela sebe kojeg predstavlja taj susjed, da jedan dio tebe „umire“.

Drugim riječima, ako je susjed gurao nos u tuđa posla, volio sve o svima znati, okolo ogovarao po susjedstvu i slično, njegova smrt u tvojim snovima mogla bi značiti da se ti mijenjaš i da otpuštaš dio sebe u kojem si i ti nekada ogovarala, bavila se nevažnim stvarima o drugim ljudima i slično. Spremna si taj dio svoje osobnosti otpustiti i dopustiti mu da umre.

Asocijacije. O njima Fromm priča u svom *Zaboravljenom jeziku*. Kaže kako se treba pitati što meni u mom životu predstavlja određena osoba, predmet, grad ili bilo što što sretnemo u našim snovima. Ono što ja još smatram važnim, a sigurno i Fromm, jest i osjećaj koji imamo kada sanjamo neki san.

Volim sanjati snove koji imaju eteričan osjećaj. Prije mnogo godina bila sam na koncertu Josipe Lisac. Njezina posvećenost svakom tonu iskustvo je koje svaki ljubitelj glazbe treba doživjeti. Ona je pjevačica po pozivu, pjevačica rođenjem, pjevačica u svakoj stanici svoga tijela. Prožeta je glazbom i to se čuje u njezinom snažnom i jedinstvenom glasu. Njezin odnos prema glazbi je čist, iskren, eteričan.

Tu noć nakon Josipinog koncerta sanjala sam je na toj istoj pozornici kako nastavlja pjevati i muzicirati, zamahujući svojom rukom u rukavici, onako kako samo ona to radi. U ovom snu nije bilo puno odgonetavanja. Znala sam da se njezin meditativni

odnos prema glazbi samo prelio u moje snove. Moj san bio je nastavak koncerta u svoj čistoći Josipinog muziciranja.

Neko vrijeme pisala sam dnevnik snova. Nije lako, jer se san treba zapisati čim se probudiš kako ga ne bi zaboravio. Uspijevala sam neko vrijeme i iznenadilo me da mi se u snove često vraća poznanik kojega sam znala iz osnovne škole i s kojim nikada nisam bila pretjerano bliska. Zvao se Damir.

Pokušala sam metodom asocijacije odgonetnuti što njegovo često pojavljivanje u mojim snovima za mene predstavlja. Nakon razmišljanja kroz asocijacije, kako me moj najdraži Nijemac učio, došla sam do zaključka kako mi Damir dolazi kao simbol bezbrižnosti, koja mi je u tom periodu života jako nedostajala. Kada sam mislila o njemu, sjetila bih se nevinog druženja po kvartu, rolanja, igranja skrivača i ostalih bezbrižnih trenutaka.

Damir mi je u snove dolazio kao utjeha i olakšanje, kao podsjetnik da bezbrižnost postoji, da me nije zaboravila, i kao obećanje da me čeka kada ovaj period opterećen brigom prođe. Damir mi je dešifrirao zaboravljeni jezik. Pomoću dnevnika snova počela sam ga sve bolje razumijevati.

Trećinu života provodimo spavajući. Nije li vrijedno čuti i razumjeti što nam to zaboravljeni jezik šapuće? Pokušat ću sutra zapisati san. Bilo bi baš super da mi moj najdraži Nijemac uđe u san. Sigurna sam da bih značenje tog sna jako lako odgonetnula.

Glavna urednica: Jelena Rebić
Izvršna urednica: Ana Tot
Dizajn naslovnice: Tin Ringsmuth / Demiurg
Grafičko oblikovanje: Udruga PARTWISH
Izdavač: Udruga PARTWISH

Broj 2, listopad 2026.
ISSN: 3102-5609

Impressum

Zahvale

Hvala svim autoricama i autorima koji su svojim radom, idejama i povjerenjem sudjelovali u stvaranju ovog broja.

Posebno hvala **profesorici Jasni Horvat** te našim sugovornicama **Beatrici Kurbel, Ingrid Divković, Daliji Dozet** i **Ivani Gložić Meter,** koje su pristale na razgovor i s nama podijelile svoje vrijeme, iskustvo i riječi.

Hvala **Gradu Osijeku** na podršci.

I hvala svima koji su na bilo koji način bili uz nas dok je ovaj časopis iz ideje prelazio u stvarnost.